

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

SİYASAL MEKÂN OLARAK KAMP: EGEMENLİK VE İSTİSNA HALİ

Emre TEKİN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

SİYASAL MEKÂN OLARAK KAMP: EGEMENLİK VE İSTİSNA HALİ

Emre TEKİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

ÖZET

TEKİN, Emre. *Siyasal Mekân Olarak Kamp: Egemenlik ve İstisna Hali*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Toplama kampları, yakın tarihimizin en karanlık ve en insanlık dışı uygulamalarından birisi olarak hafızalara kazınmıştır. İlk örneklerinin 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı kamp mefhumu, 100 yılı biraz aşan geçmişi ile siyaset bilimi alanında tam anlamı ile modern bir meseledir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı süresince toplama kamplarının neden olduğu acılar ve ölümler, bu uygulama hakkında tüm dünyada bir bilinç oluşmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası her fırsatta lanetlenen toplama kamplarının yaratılan bu bilinç sayesinde ortadan kalktığı ve böylesine karanlık bir uygulamanın bir daha asla tekrarlanmayacağı umulmuş olsa da çeşitli nedenlerden dolayı kitlelerin tüm insani değerlerinden sıyrılarak kamplarda alıkonulması pratiği günümüze kadar uygulanmaya devam etmiştir. Toplama kamplarının ideoloji, yönetim şekli ve mevcut hukuk sistemi gibi unsurlardan bağımsız olarak var olmaya devam etmesi, kamp olgusunun doğrudan egemenin kararı sonucu ortaya çıktığı düşüncesini de pekiştirmektedir. Gerek hukuk düzeninin topyekûn askıya alındığı istisna hali ilanına gerekse de kampın kendi istisnai yapısına sığınarak, istenmeyen veya tehlikeli olarak değerlendirilen kesimlerin alıkonularak toplumdan soyutlanmasının yolu asla tam olarak engellenememiştir.

Bu tez çalışması, tarihteki ilk örneklerinden günümüzdeki uygulamalarına kadar uzanan süreçteki çeşitli örnekler üzerinden kampların her ne kadar farklı şartlarda kurulmuş ve farklı özelliklere sahip olsalar da aynı temele dayanmaları nedeniyle aralarında bir fark olmadığı iddiasını savunmaktadır. Bu temel, kampları var eden istisnai durumdur. Kampların, ortaya çıktığı devletlerdeki yönetim şekli ve ideoloji gibi farklılıklara rağmen var olmaları, egemenin kendisini hukukun üstüne çıkararak kararı ya da hukuk sınırları dışındaki alanlar üzerindeki hâkimiyeti üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Birinci bölümde istisna hali, kamp ve bu kavramlar ile doğrudan alakalı egemen, egemenlik, siyasal mekân gibi kavramlar ele alınmıştır. İstisna hali kavramının tarihsel dönüşümü ve yapısı ikinci bölümde incelenirken üçüncü bölümde iste istisna halinin ve istisnai durumların kamp uygulaması ile olan ilişkisi çeşitli kamp örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

İstisna Hali, Toplama Kampları, Egemen, Çıplak Hayat, Kutsal İnsan

ABSTRACT

TEKİN, Emre. *Camp as Political Space: Sovereignty and the State of Exception*, Master's Thesis, Ankara, 2020.

Concentration camps are marked in our memories as one of the darkest and the most inhumane practices in the recent past. The conception of camp, which the first examples have appeared in the late 19. century and the early 20. century, is a completely modern problem for the political sciences, with its slightly longer than 100 years of existence. Death and sufferings caused by concentration camps, especially during the Second World War period, have paved the way for a worldwide awareness for this practice. Condemned at every chance, concentration camps were thought to be abolished and hoped that this dark practice will never resurface again thanks to the awareness emerged after the Second World War. However, incarceration of the masses, after stripping them from all of their humane values, have continued to exist. The fact that the concentration camps have continued to exist regardless of ideology, regime and the laws, supports the idea that the camp phenomenon is a direct construction of the sovereign's judgement. Because of the state of exception which suspends the law or just the exceptional nature of the camp, the practice of detaining and isolating the people who have been branded as dangerous or undesired have never been truly prevented.

This Master's Theses, by investigating various examples of camp practices throughout the history, argues that even having different characteristics and conditions, all the camps are same due to the same foundation they share. This foundation, which makes camps possible, is the state of exception. The reason behind the appearances of camps regardless of the regime and ideology of the states they are built on, will be examined through sovereign's decision to exalt itself over the laws or it's complete control over the areas that stay out of the boundaries law. In the first chapter; state of exception and camp will be examined as well as the other concepts directly related to them such as sovereign, sovereignty and political space. Historical examination and the structure of the state of exception will take place in the second chapter while its relation with the camp practice will be discussed in the third chapter through various examples.

Keywords

State of exception, Concentration Camps, Sovereignty, Bare Life, Homo Sacer

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. Egemenlik ve İstisna Hali	4
1.1.1. Egemen	4
1.1.2. İstisna Hali	14
1.2. Siyasal Mekân ve Kamp	22
1.2.1. Siyasal Mekân	22
1.2.1.1. Siyasal Düşüncede Mekân	22
1.2.1.2. Mekânın Siyasallaşması	25
1.2.2. Kamp	28
1.3. Kamp Türlerine Kısa Bir Bakış	33
1.3.1. Toplama Kampları	33
1.3.2. Çalışma Kampları	34
1.3.3. Mülteci Kampları	36
1.3.4. Gözaltı Kampları	36
2. BÖLÜM: EGEMENİ HUKUKUN ÜSTÜNE ÇIKARAN KARAR: İSTİSNA HALİ İLANI	38
2.1. İstisna Hali Kavramının Tarihsel Kökeni: İustitium İlanı	38
2.1.1. Roma Diktatörlüğü.....	39
2.1.2. İustitium	41

2.1.3.	İustitium Uygulamasının Dönüşümü	45
2.2.	Egemenin Nihai Kararı	48
2.2.1.	Egemen ve Karar.....	48
2.2.2.	Egemenin “Ödülü”	52
2.2.3.	İstisna Hali Uygulamasına Tartışmalı Bir Alternatif: Anayasal Diktatörlük	56
2.3.	İstisna Hali Uygulamaları	59
2.3.1.	Amerikan İç Savaşı Dönemi	60
2.3.2.	Fransa’da “Kuşatma Hali” İlanı	62
2.3.3.	İngiltere’de “Kriz Hükümeti” Modeli	65
2.3.4.	12 Yıllık İstisna Hali: 1933-1945 Nazi Almanyası.....	66
3.	BÖLÜM: İSTİSNA HALİNİN MEKÂN İLE BULUŞMA NOKTASI: KAMP, YAŞAM VE ÖLÜM.....	73
3.1.	Totaliter Yönetimlerde Kamp Uygulamaları	74
3.1.1.	Nazi Toplama Kampları ve İmha Kampları.....	75
3.1.2.	Öjenik ve Nazi Ötenazi Merkezleri: “Aktion T4” Programı.....	83
3.1.3.	Sovyet “Gulag” Sistemi	90
3.2.	Demokratik Yönetimlerde Kamp Uygulamaları.....	99
3.2.1.	Modern Kampların Hukuksal Arka Planı	100
3.2.2.	Yüksek Duvarlar ve Dikenli Teller	109
3.2.3.	Coğrafi Bölgelerin Kullanılması	117
3.2.4.	İstisna Halinden İstisna Bölgelerine.....	120
SONUÇ	125	
KAYNAKÇA.....	129	
EK 1. Orijinallik Raporu	137	
EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu	138	

GİRİŞ

Egemenin gücünün sınırları, ilk toplumlardan günümüze dek daima tartışılan ancak kesin bir sonuca varılamamış bir mesele olarak kalmıştır. 19. yüzyıl itibariyle hukukun üstünlüğü ilkesinin yaygın olarak kabul görmeye başlaması, hiç şüphesiz egemen gücün sınırları tartışmasının en önemli dönüm noktalarından olmuştur. Anayasa ve kanunlar aracılığıyla yönetim fikri, Aristoteles'in yazılarında dahi var olan bir görüş olmasına karşın, hukukun üstünlüğü ilkesi asıl olarak Aydınlanma ve Fransız Devrimi sonrası yerleşik hale gelmiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesinin ideal yönetim şekli olarak kabul görmeye başlaması ile egemenin sınırları tartışmasının da bir sonuca vardığı düşünülse de mevcut durum incelendiğinde, ortada bir düzenleme yerine kıyasıya devam etmekte olan bir mücadele olduğu fark edilecektir. Zira egemene dair yapılan yorumlar ve düzenlemeler dönem dönem farklılıklar gösterse de egemenin gücü ve yetkilerini sınırlamaya dair düzenlemeler, acil bir durumda ya da kriz anında etkisiz hale gelmektedir. Egemen güç için bir sığınak görevi gören ve kendi gerçeğini yaratma gücüne sahip olan bu istisnai durum aynı zamanda insanlık tarihine yepyeni bir olguyu da katmıştır; kamplar.

Kriz anları ve son derece ciddi acil durumlar, tarih boyunca normal düzenin sınırlarının zorlandığı hatta tehlikeyle baş edilme adına normal yönetim anlayışının tamamen terk edildiği anlar olmuştur. Bu durumun doğurduğu en önemli olgu, Alman hukukçu ve siyaset bilimci Carl Schmitt (2016) tarafından ortaya atılan "istisna hali" kavramı olmuştur. Tarih boyunca büyük krizler karşısında devletler, deyim yerinde ise normal boyuttan sıyrılarak istisnai bir evrene geçiş yapmış ve bu kriz anında tamamen istisnai şartlar altında yönetilmişlerdir. Bu durumun en büyük özelliği ise egemenin sahip olduğu gücün sınırsız haline gelmesi, bir diğer deyişle egemeni sınırlandıran tüm olguların ortadan kalkmasıdır. Roma uygarlığından bu yana karşılaşılan istisna hali anlayışı, hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleşik hale geldiği modern dönemde egemenin sınırsız güce kavuşmasındaki tek yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemde ortaya çıkan kamp uygulamaları ise istisna olgusu ile iç içe geçerek ayrılmaz hale gelmiştir. İki bin yılı aşkın geçmişi olan istisna hali kavramı ile ilk örneklerine 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında karşılaştığımız ve bu nedenle tamamen modern

bir mesele olan kamp, içinde bulunduğumuz süreçte birbirlerini var eden olgular haline gelmişlerdir.

Kamplar, kendi içinde sahip oldukları istisnai öz nedeniyle asla normal bir uygulama olmamıştır. Dolayısıyla normal şartlar altında kampların var olması düşünülemez. Bu da kampları istisnai duruma muhtaç hale getirmektedir. Tarihteki kamp uygulamaları incelendiğinde de bu bölgelerin daima normal şartlardan uzakta ve hukukun üstünlüğü ilkesinin arka planda kaldığı bölgelerde var oldukları görülmektedir.

Farklı isimlere, uygulamalara, hedeflere, kurallara, yöntemlere ve şartlara sahip olmalarından yola çıkılarak her kamp uygulamasının aslında birbirinden tamamen farklı bir olgu olduğu gözlemi yüzeysel bir inceleme ile inandırıcı görülse de kamp uygulamalarını gerçekten anlamak için incelenmesi gereken asıl mesele kampın özünü oluşturan istisna kavramıdır. Birbirine son derece zıt olarak görülen kamplarda dahi en doğal ve en evrensel unsurlardan olan yaşam ve ölüm kavramlarının kampın içine adım atıldığında dışarıdakinden tamamen farklı şekilde tezahür etmesi, kamp uygulamasını okumakta önemli bir ipucu sunmaktadır. Kamplar ve kamp benzeri istisnai bölgelerde altüst hale gelmiş olan egemen ve hukuk ilişkisinin yanı sıra egemen ile kamptaki birey arasındaki ilişkinin de aralarında hiçbir bağ bulunmayan kamp uygulamalarında aynı şekilde ortaya çıkması, kampın her türlü koşulu delip geçerek varlığını değiştirmeksizin koruduğunun göstergesidir. Dolayısıyla farklı dönemlerde var olmuş ya da farklı yönetim şekilleri altında kurulmuş olan kamp uygulamalarının birbirleri arasındaki bağı ortaya çıkarmakta temel nokta, kamp ile istisna hali arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Çalışmanın ilk bölümünde birbiri ile doğrudan ilişkili olan egemenlik ve istisna hali ile siyasal mekân ve kamp kavramları beraber ele alınacaktır. Aynı ayrı ele alındığında farklı kulvarlarda bulunan bu kavramların bir arada alınması ile aralarındaki ilişkinin daha belirgin şekilde ortaya çıkması amaçlanmıştır. İstisna hali olgusu, doğrudan egemenin kararına bağlı olarak ortaya çıktığından kavramın tüm yönleri ile ele alınabilmesi için egemen ve egemenlik kavramlarının incelenmesi şarttır. Egemen ile mekân ilişkisinin en vurucu örneklerinden biri olan kampların normal mekânlardan farklı olan yapısı da bu bölümde ele alınmaya çalışılacaktır.

2000 yılı aşkın geçmişe sahip olan istisna hali kavramının ele alınacağı ikinci bölümde ise istisna hali uygulamasının tarihteki ilk örneği olarak görebileceğimiz Roma Cumhuriyeti'ndeki *iustitium* uygulamasının ortaya çıkışı ve dönüşümü üzerinden modern istisna hali kuramlarına bir temel kurmak amaçlanmıştır. Egemenin en üstün kararı olarak karşımıza çıkan istisna hali uygulamasının teorik incelenmesinin ötesinde, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerdeki acil durum anlarında kurulan istisnai yönetimlerin yarattığı durumlar da incelenecektir. Bunun ötesinde istisna hali uygulamasının tehlikelerini göz önünde bulundurarak bir alternatif olarak ortaya atılmasına rağmen soruna çözüm sağlamakta oldukça başarısız olan ve kendi içinde de pek çok soruna sahip olan anayasal diktatörlük kavramı da bu bölümde tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise hukukun üstünlüğü ilkesi üzerinden farklı yönetim şekillerine sahip ülkelerde ortaya çıkmış olan kamp uygulamaları istisna hali ile olan ilişkileri üzerinden ele alınacaktır. Birbirinden farklı isimlere, özelliklere, amaçlara ve uygulamalara sahip olsalar da en temel evrensel değerler olan yaşam ve ölüm olgularının kampa adım atıldığı anda dönüştüğü benzersiz durum incelenecektir. Böylece istisna halinin yarattığı durum üzerinden bütün kamp uygulamalarının birbirinin aynısı olduğu savı desteklenmeye çalışılacaktır.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Egemenlik ve İstisna Hali

1.1.1. Egemen

Antik Yunanca'daki *hēgemōn* kelimesinden doğan “egemen” kelimesi, anlam olarak yöneten, yönlendiren, liderlik eden anlamına gelmektedir. Egemenler, insanlık tarihinin her alanında var olmuş, farklı alanlarda ve farklı unvanlarla anılmış olsalar da güçlerini ortaya koymayı daima başarmışlardır. Ne var ki insanlık kadar eski olan bu kavramın kuramsal olarak ele alınışı 16. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşebilmiştir.

Antik Yunan'daki *politeia* kavramının Roma uygarlığındaki yansıması olan *res publica*'dan İngilizlerin *polity* ya da *commonwealth* anlayışına uzanan süreç ışığında insanlığın siyasi yolculuğundaki evrenselliğe ve devam etmekte olan ilerlemeye atıfta bulunulan bir görüş ortaya çıkmıştır (Balibar, 2015, s.8). Bu görüş doğrultusunda günümüzün politik gerçekliğinin oluşum aşaması, tarihsel süreçte egemen ve yurttaş arasındaki ilişki üzerinden ele alınabilir. Bu ilişki aydınlanma dönemine kadar yoğun olarak egemenin kimliği üzerinden ilerlemişse de bu süreç sonrasında vatandaşlık kavramı giderek daha da ağır basmaya başlamış, ancak yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin boyutları her dönem sahip olduğu önemi korumuştur.

Aristoteles (2017) her yönetim şeklinde vatandaşlığın ele alınışının farklı olduğunu, her anayasa ile farklı bir vatandaş tanımının yapıldığını belirtir. Vatandaşa dair tanım, egemeni de doğrudan ilgilendirmektedir zira egemen ve vatandaş bir madalyonun iki yüzü olarak ele alınabilir. Ne var ki anayasa nasıl düzenlenmiş olursa olsun yönetenler ile yönetilenler arasında bir çıkar eşitsizliği olması kaçınılmaz görülmektedir (Aristoteles, 2017). Roma cumhuriyetinde ise böyle bir eşitsizliği önlemek adına üç kademeli bir yönetim kurulmuş ve teorik olarak farklı toplumsal kesimlerin üstün güce kavuşmalarının önüne geçilmesi planlanmıştır (Coleman, 2000, s.235). Hedeflenen bu dengeli yapının var olduğu sürece ne derece başarılı olduğu tartışmaya açık oluşu bir yana, Roma Cumhuriyeti uzun süre var olsa da sonunda bir darbe ile yok olmaktan kurtulamamıştır. İmparatorlar aracılığıyla varlığını devam ettiren Roma *imperium*'u, 5.

yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile yeni bir kaynağa tutunarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Roma uygarlığı yıkılmış olsa da Roma kurumlarının ve yönetim anlayışının bir ürünü olarak değerlendirebileceğimiz Roma Katolik Kilisesi herhangi bir idari yapıdan bağımsız olarak otoritesini korumuş, özellikle Orta Çağ döneminde Avrupa'da Hristiyanlığın hâkim dini inanış haline gelmesi ile yeniden tüm Avrupa'ya hükmeden bir egemen haline gelmiştir.

Egemenliğin ailevi, kültürel ve dini açıklamaları sonrası, tüm bu tanımlamalardan bağımsız bir şekilde siyaset felsefesinin konusu olarak ele alınmaya başlaması, en keskin biçimi ile Westphalia Barışı sonrası gerçekleşmiştir. Uzun yıllar boyunca Avrupa'yı kasıp kavuran din savaşları, Augsburg Barışı ile ortaya atılan ancak Westphalia Antlaşması ile kesin şekilde kabul gören “*cuius regio, eius religio*” yani kimin toprağı onun dini prensibinin yerleşmesi ile son bulmuştur. Bu prensip dini özgürlüklerin kapısını açmanın yanı sıra egemeni yönettiğı topraklar ile hükmetme gücü üzerinden bağlayarak modern egemenlik anlayışının da ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Elden, 2013, s.311). Westphalia Barışı sonrası egemenlerin meşruiyeti tartışılmaz hale gelmiş, iç işlerinde son sözü söyleyen konumuna ulaşmaları ile modern devlet anlayışının ve uluslararası ilişkilerin temeli atılmıştır.

Egemene ve egemenliğe dair tartışmalarda tarihsel süreçte pek çok düşünür tarafından farklı fikirler ortaya atılmış, savunulmuş ve eleştirilmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise Alman siyaset bilimci ve hukukçu Carl Schmitt, egemene dair yaptığı tanımıyla kendisinden önceki tanımların ötesine geçmiştir. Schmitt'in tanımının felsefi arka planında ise Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un egemenlik kuramlarından doğrudan yararlandığı görülür. 16. Yüzyıldan sonra egemenlik tartışmalarının olmazsa olmazı olan bu iki isim, egemenliği vatandaştan ziyade egemen üzerinden açıklamaya çalışmış, yalnızca normal duruma değil olağanüstü şartlara da odaklanmışlardır. Elbette bu durumun açıklaması olarak iki düşünürün yaşadığı dönemde tanıklık ettikleri iç savaşlar ve siyasi karışıklıklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan Bodin ve Hobbes, Carl Schmitt'in egemenlik tanımının özünü oluşturturlar.

Carl Schmitt'in ifadesiyle; “bugün egemenlik kavramı hakkında neredeyse hiçbir inceleme yoktur ki Bodin'in kökleşmiş alıntısına yer vermesin” (2016, s.16). Jean Bodin'in (1992) egemenlik tartışmalarındaki önemi, Westphalia Barışı sonrası ortaya

çıkan yeni egemenlik anlayışının mimarı olarak öne çıkmasından gelir. Bununla birlikte; “Bodin’in kendisini “eski düşünsel ve kurumsal yapılardan kendisini tümüyle kurtaramaması, kuramında Tanrı 'ya yer vermesi, astrolojiye siyasal olayların açıklanmasında önemli bir yer atfetmesi, onun tam anlamıyla yeni bir düşünür olmasını da engellemektedir” (Ağaoğulları, Akal, & Köker, 1994, s.9). 16. Yüzyılda yaşayan Fransız filozof, yaşadığı dönemde pek çok önemli makamda görev almasının yanında farklı alanlarda da eserler kaleme almış olsa da asıl ününü, 1576 yılında tamamladığı ve Carl Schmitt'in (2016) de sıkça faydalandığı kökleşmiş egemen alıntısının yer aldığı *Devletin Altı Kitabı (Les Six livres de la République)* adlı yapıta borçludur.

Bodin, *Devletin Altı Kitabı*'nda, devlete ve egemene dair kapsamlı tanımlar yaparak ikisi arasındaki ilişki ile beraber egemenin halkla ve kanunlarla da olan ilişkisini de ele almıştır. Bodin devletin tanımını yaparken, Antik Yunan düşünesindeki *oikos* anlayışına ve Roma aile yapısındaki *pater familias* kavramına benzer bir şekilde baba ile aile ya da hane halkı arasındaki ilişki üzerinden ilerler. Devleti, pek çok ailenin meşru bir egemen güç tarafından yönetildiği yönetim biçimi olarak ele alan Fransız düşünür, devlet yönetimini tıpkı devletin yapıtaşı olarak gördüğü ailenin yönetilişine benzer bir çerçeveye oturtur.

Ailede son sözü söyleyen baba rolü, hiç şüphesiz egemenin tek başına sahip olduğu bir makamdır. Aile reisinin sahip olduğu bu yetkinin asıl kaynağı ise, eski çağlarda kadın ve erkeğin sahip olduğu cinsiyet rollerinden de yola çıkılarak, babanın sahip olduğu “yaratıcılık” vasfıdır. Foucault'nun ifadesiyle; “Baba onlara yaşamlarını ‘vermiştir’, geri alabilir” (2007, s.99). Bu açıdan; “nasıl ki *pater familias*'ın aile üyelerinin canları üzerinde ‘tanrısal ve doğal yasalardan kaynaklanan’ karar verme hakkı varsa, kralın uyrukları ya da yurttaşları üzerindeki hakkı da aynıdır. Yani kralın kullandığı egemenlik hakkı, babanın hükmetme hakkı gibi mutlaktır” (Ağaoğulları, 2015, s.406).

Jean Bodin'in devlet tanımındaki bir diğer önemli unsur ise kanunilik ve meşruiyettir. Çeteler, haydutlar, korsanlar ve diğer çeşitli gruplar her ne kadar topluluk olarak birlikte yaşayıp kendi kurallarına sahip olsalar ve bu kuralları kendi içlerinde uygulamaya sokmuş olsalar da iyiyi ve mutluluğu hedefleyen, doğa kanunlarına bağlı meşru bir iktidarın eksikliği bu grupları devletlerden ayıran temel unsurlardır (Bodin, 1992).

Devleti devlet yapan tüm bu unsurların kesişim noktasında ise egemenlik kavramı yer almaktadır.

Egemenlik devletin vatandaşları ve öznelere üzerindeki mutlak ve daimî güçtür (Bodin, 1992, s.1). Bodin'in egemenlik tanımı, siyaset felsefesindeki en önemli ve en akılda kalıcı tanımlardan birisidir. Bodin bu ünü aynı zamanda egemenin sahip olduğu güce dair yaptığı betimlemeye de borçludur. Egemenlik mutlak, sonsuzdur ve kimseye devredilemediği gibi kimseden de devralınmaz. Egemenlik mutlak olmalı çünkü daha üstün bir gücün bulunması durumunda egemen, aslında o gücün öznesi konumuna gelir. Egemenlik sonsuz ya da sınırsız olmalı çünkü egemenlik belirli bir süreliğine üstlenemeyeceği gibi belirli bir süre sonunda sona erecek egemenlik herhangi bir güce sahip değildir. Böyle bir güç olsa dahi bu güce sahip olanlar egemenler olarak değil, emanetçiler ya da vasiler olarak adlandırılmalıdır (Bodin, 1992, s.2). Egemenlik devredilemez çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi süreli olan ya da egemenliği devretmeye yönelik herhangi bir dış güce boyun eğen bir egemenlik anlayışı asla o güce tam olarak ulaşamamış demektir. Bu durum aynı zamanda egemenlik gücünün bölüşülmesini de kapsamaktadır.

Egemenliğin mutlak, sürekli ve devredilemez unsurları, Carl Schmitt'in (2016) *The Dictatorship* adlı eserinde Albrecht von Wallenstein'in ilginç hayat hikayesi üzerinden de ele alınmaktadır. Wallenstein, 16. Yüzyılın son dönemlerinde dünyaya gelen Bohemyalı bir devlet adamı ve komutandır. Asıl ününü ise Avrupa tarihinin en uzun ve en kanlı mücadelelerinden biri olan 30 Yıl Savaşlarında elde ettiği askeri başarılarına borçludur. Savaşın ilk döneminde elde ettiği bireysel başarılar sayesinde adını duyuran ve hatırı sayılır bir servet elde eden Wallenstein, Kutsal Roma İmparatoru II. Ferdinand tarafından 1625 yılında önce Kutsal Roma İmparatorluğu sınırlarında bulunan bütün orduların komutanlığına, birkaç yıl sonra ise tarihte benzerine az rastlanır yetkiler ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bütün ordularının başına getirilmiştir. Wallenstein sahip olduğu yetkilerle askeri alanda son sözü söyleyen kişi konumuna geldiği gibi pek çok alanda da istediği gibi atamalar yapıp mevcut atamaları iptal etme yetkisine de kavuşmuştur. En üst askeri komutan konumuna gelen Wallenstein bu sayede kendinden alt rütbedeki komutanlar ve yöneticiler üzerinde de otorite sahibi olmuştu. Sahip olduğu tüm bu yetkiler Wallenstein'ı askeri alanda bir diktatör haline getirmiş gibi görünse de

Schmitt'e (2014, s.69) göre sahip olduğu mutlak güç Wallenstein'a üzerindeki bir otorite tarafından belirli bir görevi yerine getirmesi amacıyla verilmiş olduğundan O, bir diktatör olmaktan ziyade gerçek egemenin bir öznesidir.

Wallenstein'ın imparatorun çıkarlarından ziyade kendi çıkarları için hareket etmeye başlaması, başına buyruk kararlar alması ve kendisine verilen yetkilerin sınırlarını aşması kendi sonunu getirmiştir. İmparator II. Ferdinand artık bir tehdit olarak gördüğü Albrecht von Wallenstein için suikast emrini verir ve Wallenstein 1634 yılında öldürülür. Mutlak güce sahip bir diktatör gibi görünmesine rağmen Wallenstein asla bir egemen konumunda olmamıştır çünkü sahip olduğu güç ne mutlak ne sonsuz ne de devredilemezdir. Üstün yetkileri kendisine veren gerçek egemene bağlılığını unutması kendi hayatının sonuna mal olmuştur. Bu süreç, kendi elleriyle bir diktatör yaratıp daha sonra onu öldürmek zorunda kalan İmparator II. Ferdinand için de sorunlarla dolu olmuştur. Her ne kadar egemenliğini tam anlamıyla bölüşmemiş olsa da bazı alanlarda kendi egemenliğiyle rekabet edebilecek seviyede bir güç yaratması daha sonra kendisi açısından pek çok sıkıntıya yol açmıştır. 1632 yılında yazılan ve vefat prens III. Ferdinand'a bir nasihatname değeri taşıyan *Princeps in compendio* adlı kitapta İmparator II. Ferdinand, yapmış olduğu hatadan ders almış olacak ki oğluna hiç kimseye asla sınırsız ve mutlak yetkiler vermemesi gerektiğini, bunun sonucunda o kişinin kolaylıkla egemenin bilgisi dışında hareket edebileceği dolayısıyla her alanda kendisinin mutlak otorite olarak kalmasının faydalı olacağını tembihlemektedir (Schmitt, 2014, s.78-79).

Bodin'in egemeni, her ne kadar yeryüzünün efendisi olarak görülmesine neden olacak güçlerle donatılmış olsa da egemenin mutlak ve sınırsız gücü, şaşırtıcı bir biçimde yine Bodin tarafından sınırlandırılmaktadır. Egemenin meşruluğuna büyük önem veren ve "Machiavelli'nin *Il Principe*'sini tiranlığın el kitabı olarak nitelendiren Bodin'in kendi prensinin de bir tiran gibi görülmesini istemeyeceği açıktır. Bu nedenle Bodin, Machiavelli'den farklı olarak, egemen erkin mutlak olmasının sınırsız olduğu anlamına gelmediğini ileri sürer" (Ağaoğulları, Akal, & Köker, 1994, s.29). Ancak bu durumun tek nedeni, Jean Bodin'in Machiavelli'ye yönelik tavrı değildir; "egemene sınırlar getirmesinin ikinci nedeni, Bodin'in Fransız anayasa hukukuna belli bir önem vermesidir" (Ağaoğulları, Akal, & Köker, 1994, s.29).

Bodin'de egemen, yasalar ve hukuk ile ilginç bir ilişki içerisindedir. Bodin'e (1992) göre mutlak güç demek bütün kanunlardan muaf olmak demek olsaydı yeryüzünde hiçbir prens gerçekten egemen olamazdı çünkü bütün hükümdarlar başta Tanrı'nın kanunları olmak üzere doğa kanunlarına ve tüm insanların ortak olarak sahip olduğu kurallara uymakla yükümlüdür (s.10). Ne var ki egemenin kanunlara olan bağlılığı o derece sınırlandırılmıştır ki bu bağlılık neredeyse sembolik bir yükümlülük olmaktan öteye gidemez. *Devletin Altı Kitabı* eserinin 1. Kitabının 8. Bölümünde egemenin kanunlar ile olan bu ilginç ilişkisi detaylıca anlatılmaktadır. Egemen; senato, parlamento ya da onlar gibi herhangi bir erk tarafından düzenlenen kurallarla kısıtlanamayacağı gibi kendisinden önce gelen egemenlerin kuralları ile de bağlanamaz; dahası egemen kendi koyduğu kurallarla da bağlanamaz. Geriye yalnızca İlahi kanunlar kalır ki onlara uymak da egemenin tercihindedir zira tiranlık da Bodin'in meşru olarak gördüğü bir yönetim biçimidir.

Devletin Altı Kitabı'nda Bodin egemen ile kanunları karşı karşıya getirirken egemenlik tartışmalarının bir diğer önemli ismi olan Thomas Hobbes ise egemenin karşısına ilahi otoriteyi ve yepyeni bir rakip olan toplumsal sözleşmeyi koyar. Hobbes'un (2007) egemen tanımı, o zamana kadar ana otorite olan ve kralların da üstünde tutulan dini egemenliğin sona erişini işaret ederek seküler egemenlik anlayışının bir nevi yol haritasını çizer. Tanrısal meşruiyet anlayışının ortadan kalkmasıyla egemen, yeryüzündeki en güçlü varlık konumuna gelirken karşısında yeni bir meşruiyet kaynağı ve yeni bir rakip bulur; halk.

İngiliz düşünür Thomas Hobbes tarafından 1651 yılında yayınlanan *Leviathan ya da Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Gücü* adlı kitap yüzyıllar sonra dahi önemini korumasının yanı sıra, günümüze kadar gelen pek çok tartışmanın da temelini oluşturmuştur. Kitabın içeriğinden öte, sahip olduğu orijinal kapak tasarımı da egemen kavramı üzerinde günümüze kadar yapılmış en iyi betimlemelerden biri olmayı hak etmektedir. Fransız sanatçı Abraham Bosse tarafından hazırlanan kapak, alt ve üst olmak üzere iki bölüm olarak ele alınabilir olmasına karşın alt bölüm de kendi içerisinde bir ikiliği ve karşıtlığı barındırmaktadır. Üst kısımda bir elinde kılıcı, diğer elinde piskopos asası ve başındaki tacı ile bütün iktidar ve güç sembollerini üzerinde bulunduran bir egemen figürü bulunmaktadır. Bu dev boyutlardaki figürün en önemli

özelliği ise yüzleri tam olarak belirgin olmayan yüzlerce bireyin bir araya gelmesi ile oluşmuş olmasıdır. Egemen figürünün üzerindeki İncil'den alınmış olan “*Non est potestas Super Terram quae Comparetur ei*” (“*Yeryüzünde Onunla Kıyaslanacak Hiçbir Güç Yoktur*”) cümlesi ise egemenin biçimini belli etmektedir. O yeryüzündeki iktidarın sahibidir. Siyasal birliğin, her ne kadar pek çok bedenin birleşmesi ile oluşan bir dev, bir *magnum corpus* olarak betimlenmesi çok eski zamanlara dayanıyor olsa da Leviathan imgesi; semboller, imgeler, metaforlar, idoller ve amblemler ile dolu olan siyaset felsefesi tarihinin hiç şüphesiz en güçlü imgesidir (Schmitt, 1996, s.5).

Kapak tasarımının alt bölümünde ise dünyevi egemenin karşı karşıya geldiği bir başka otoriteye yer verilmektedir. Karşı karşıya konumlandırılmış beşer küçük çizim, ilahi otoriteye karşılık gelmekte olan devlet otoritesini gösterir. Bu çizimler ise kılıç tutan elin altında seküler, piskopos esasının altına ise dini değerler gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Kilisenin karşısında kale, mitre karşısında taç, kilisenin kuralları ve gücü karşısında toplar ve tüfekler son olarak da kilise konseyleri karşısında ise savaş meydanları. Bu açıdan bakıldığında kapak düzenindeki konumlandırmalar da yeniden anlam kazanmaktadır. “Kral figürü egemen olarak politik düzenin en üst düzey iktidar sahibidir. Bu anlamıyla Kral, Tanrısal kutsallığın yeni mercii olarak belirlemektedir. Bir başka deyişle Hobbesçu Devlet, Kutsal Tanrı yerine Kutsal Devlet’i geçirmiştir” (Kardeş, 2015, s.75). Bu özellikleriyle Leviathan kitabının kapak tasarımı, yalnızca kitabın içeriği ile ilgili bir önizleme sunmakla kalmamış, dünya tarihinin geleceği hakkında da oldukça tutarlı bir betimleme yapmıştır.

Thomas Hobbes’un egemen tarifinin en önemli noktası, ilk önce egemenin var olmadığı bir dünyanın nasıl olduğunu betimlemesidir. Hobbes (2007), otoriteden yoksun bir düzen olarak ele aldığı doğa durumunu herkesin herkese karşı sürekli savaş içinde olduğu bir durum olarak tanımlar. Bu durum *Leviathan*’da; insanlar doğuştan eşittir, eşitsizlikten güvensizlik doğar, güvensizlikten de savaş doğar şeklinde bir muhakeme ile açıklanır (Hobbes, 2007, ss.92-93). Bu akıl yürütmedeki ilginç nokta ise insanların eşit olmalarının ve herkesin bunun farkında oluşunun; insanları sürekli birbiri ile mücadele etmeye, hatta savaşmaya iten asıl mesele olarak karşımıza çıkmasıdır. Hobbes açısından bu durumun nedeni, yani insanın insanla sürekli savaşının sorumlusu eşitlikten ziyade “üstün” denilebilecek bir konumun yani otoritenin eksikliğidir.

Hobbes düşüncesinde, kimsenin kimseden korkmadığı ya da saldırıya geçmekten çekinmediği bir durumdan, yani doğa durumunda çıkışın tek yolu olarak da istisnasız herkesin korktuğu bir otoritenin yaratılması öne çıkmaktadır. Böyle bir durumun ne şekilde tecelli edeceği ise Hobbes tarafından dahi tam olarak belirtilmemektedir. Hobbes'un ifadesiyle:

Böyle bir savaş zamanı veya durumunun hiç varolmadığı belki düşünülebilir; ve ben de, dünyanın her yerinde durumun hep böyle olduğuna inanmıyorum: ancak, günümüzde bile, dünyada insanların böyle bir durumda yaşadığı pek çok yerler vardır. Amerika'nın birçok yerlerindeki vahşiler, doğal istekler sayesinde bir arada yaşayan küçük ailelerin yönetimi dışında, hiçbir yönetim şekline sahip değildirler ve bugün bile, daha önce belirttiğim o vahşi durumda yaşarlar. Korkulacak genel bir güç olmasaydı hayatın nasıl olacağı, önceden barışçı bir yönetim altında yaşamış olan insanların bir iç savaş durumunda içine düştükleri hayata bakarak anlaşılabilir. (2007, s.95)

Her ne kadar Hobbes tarafından öne sürülen örnekler muğlak olsa da Hobbes'un doğa durumu tanımında ortaya koyduğu tehdit ve reçete kesindir. Daimî savaşın sonu ancak herkesin korktuğu ve boyun eğdiği bir otoritenin ilanı ile gelir. Bu otorite de; yeryüzünde onunla kıyaslanacak hiçbir güç olmayan egemen devlettir. Hobbes'un egemenlik kavramına ve egemene bakışı, Bodin'in düşüncelerine paralel şekilde ilerlemektedir.

Egemenin gücü, onun rızası olmadan, başka birine devredilemez: egemen gücünden vazgeçemez: uyrukları tarafından haksızlıkla suçlanamaz: onlar tarafından cezalandırılmaz: barış için neyin gerekli olduğunun ve fikirlerin yargıcidir: tek yasa koyucudur; ve anlaşmazlıklara; ve barış ve savaş zamanlarına ve nedenlerine o karar verir: yüksek devlet görevlilerini, danışmanları, komutanları, ve bütün diğer memurları ve bakanları seçmek ve ödülleri, cezaları, paye ve unvanları dağıtmak hakkı ona aittir. (Hobbes, 2007, s.148)

Egemenin sahip olduğu bu mutlak gücün kaynağı ise toplum sözleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz düşünür böylece, “monarşiyi bir sözleşmeyle halktan kaynaklandırıp kralların tanrısal hakkı kuramını yok eder. Bu bakımdan Hobbes, gerçekte ‘mutlak monarşi’nin değil, egemenliğin kuramcısıdır; ve bu yönüyle XIV. Louis 'den çok Jacobin'lere yakındır” (Ağaoğulları, Akal, & Köker, 1994, s.227).

Hobbes'un "karşılıklı hak devredilmesi" olarak tanımladığı sözleşme sonucunda egemene düzeni tesis etme görevi aitken, vatandaşa da egemenin kararlarını mutlak ölçüde yerine getirme ve onlara boyun eğme yükümlülüğü düşer. Vatandaşların egemeni sorgulama, eleştirme ya da suçlama hakkı olmadığından zaten mutlak ve sınırsız güce sahip olan egemen, gücünü iyice pekiştirmektedir. Hobbes'a (2007) göre; "bu kadar büyük bir güçten pek çok kötü sonuçlar doğabileceği düşünülse bile, bunun yokluğunun sonuçları, yani herkesin kendi komşusu ile sürekli bir savaş durumunda olması, çok daha kötüdür" (s.154).

Bodin ve Hobbes'un yazılarında, egemenin üstlendiği kaosa engel olma ve düzeni sağlama görevi ve de bu görevi yerine getirmekte üstlendikleri üstün yetkiler ve güçleri ele alırken, ikilinin yaşamlarındaki önemli tarihsel olayları da incelemek mutlak egemene dair duydukları ihtiyacın anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Tıpkı siyasi açıdan son derece dağınık bir İtalya'da hayatını sürdüren Niccolo Machiavelli'nin gaddar bir hükümdar tasviri gibi, Bodin ve Hobbes'un da egemenliği ve egemeni mutlak güçle ilişkilendirmelerinin arka planında tanık oldukları iç savaşların etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Din savaşlarının ve mezhepsel çatışmaların tüm Avrupa'da yaşanmakta olduğu dönemde, Fransa'da Huguenotlar ile Katolikler arasındaki savaşın yarattığı kaosu sona erdirmenin Bodin'e göre tek yolu mutlak güce sahip olan bir egemendi. İngiltere Kralı I. Charles'ın idamı ile sonlanan İngiliz İç Savaşı'nın yarattığı kaos, savaşın mağlup tarafı olan kraliyet yandaşlarına yakın duran Hobbes'un, bu savaş halini sona erdirmek adına gücünün hiçbir şeyle kıyaslanamayacağı bir egemen arayışının başlangıcı olmuştur. Bu nedenle, "Hobbes'un asıl amacı, merkezi otoriteyi bir iç savaşa meydan vermeyecek ölçüde mutlak bir erkle, egemenlikle donatmaktır. Monarşiyi yeğlemesi, onun kişisel tercihidir, yoksa kuramının mantıksal uzantısı değildir" (Ağaoğulları, Akal, & Köker, 1994, s.224). Zira Hobbes monarşinin yanında demokrasi ve aristokrasiyi de meşru yönetim biçimleri olarak ele alır ve bunlar arasındaki karşılaştırmayı egemenliğin kaynağı ve mutlaklığı üzerinden yürütür.

Egemenin meşruiyetinin kaynağının Tanrı'nın buyruğundan halka kayması ile egemenin Tanrı'ya olan sorumluluklarının yerini de halka olan sorumlulukları almıştır. Bu noktada bireyin ve toplumun özgürlüklerini egemenin yetkilerinin üzerine yerleştiren John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürler aracılığıyla

sözleşmenin üstünde bulunan egemen anlayışının karşısına sözleşmeye en az vatandaşlar kadar bağlı olan egemen modeli öne çıkmıştır. Hugo Grotius'un doğal yasa olgusunun temeli olarak ele aldığı insanın kendini koruması prensibi Locke felsefesinde insanlığın korunması olarak ele alınır ve kişisel özgürlüklerin korunması da doğal haklardan biri olarak tanımlanır (Tully, 2006, s.627). Genel irade kuramının en seet savunucularından Jean-Jacques Rousseau ise egemeni halk olarak tanımladığından egemen ile iktidarı ayırır ve tüm yasal düzenlemelerin buna göre yapılmasını savunur (Fetscher, 2006, ss.575-576). Egemenliğin halkta olması ve iktidarın yalnızca halkın iradesinin bir temsili olması fikri içinde bulunduğumuz süreçte ideal yönetim şekli olarak kabul görmüş olsa da bu yaklaşımın kriz anlarını göz ardı ettiği unutulmamalıdır. Bunun nedeni bu yaklaşımın potansiyel kriz anlarını reddetmesi değil, bu tür bir yaklaşımın kriz anında uygulanmasının neredeyse imkânsız olmasıdır. Bu nedenden dolayı Alman düşünür Carl Schmitt (2016) egemenliği, Jean Bodin'in felsefesine doğrudan işaret eden bir şekilde, egemenliğin alameti farikası olarak nitelendirdiği kriz anlarında verilen karar üzerinden inceler.

1888 yılında doğan muhafazakâr hukukçu Carl Schmitt, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'nda gelecek vaat eden bir araştırmacı iken İkinci Dünya Savaşı öncesinde ise "Üçüncü Reich yönetiminin baş hukukçusu" unvanıyla anılacak konuma gelmiştir. "Schmitt'i Mart 1933'ten Aralık 1936'ya dek Nazilerle işbirliği yapmaya iten şey ise etnik nihilizm değil, her şeyden önce düzen konusundaki kaygısıydı. Schmitt, birçok Alman muhafazakarıyla birlikte, önünde iki seçenek gördü; ya Hitler ya kaos" (Hirst, 2019, s.19). Düzen konusundaki endişelerinin yanı sıra, iki savaş arası dönemde düşüncelerinin asla uyuşmadığı Weimar Cumhuriyeti yönetiminin dayandığı felsefeye karşı yürüttüğü fikirsel mücadele de Schmitt'in düşünce dünyasını şekillendiren temel unsurlardan birisi olmuştur. Schmitt'in iki savaş arası dönemdeki düşünce yolculuğu, o dönemin önde gelen Alman muhafazakarları ile az çok aynı yoldan ilerlemesi açısından son derece kestirilebilir; çağdaşları tarafından ortaya atılan basmakalıp çözümlerinin aksine ortaya attığı yaratıcı fikirler açısından ise son derece özgündür (Wolin, 1992, s.428). Katı bir liberalizm karşıtı olan Carl Schmitt, devlet yönetiminde kararları normlar ve kanunların üstünde tutan ve literatüre kendi katkısı olan *desizyonist* yaklaşımın sert bir savunucusudur. Schmitt'in yürütmeyi yargıdan, kararı normdan,

eylemi düşünceden üstün tutan tavrı “İstisna Hali” kavramının ve Schmitt’in egemen tanımının özünü oluşturur.

Tarihsel süreçte egemene dair yapılan binlerce sayfalık tanımlar arasında en temel teoriler olarak karşımıza çıkan fikirler dahi belli unsurlar üzerine sabitlenmekten kurtulamamıştır. “O eski tanım çeşitli varyasyonlarıyla durmaksızın tekrarlanır: Egemenlik en üstün, hukuken bağımsız ve aslî güçtür” (Schmitt, 2016, s.26). Bodin, Hobbes, Rousseau, Locke ve diğer düşünürlerin ortaya attığı kapsamlı tanımların ardından Carl Schmitt’in ortaya attığı egemen tanımı ise ilk bakışta oldukça basit bir betimleme olarak görülmektedir çünkü kendinden önceki çalışmaların öne sürdüğü detaylı tanımların aksine Schmitt’in egemen tanımı tek bir cümleden ibarettir. Ne var ki bu tek cümle irdelendiğinde, karşımıza egemen kavramına dair öne sürülen en kuvvetli tanımlardan biri çıkmaktadır. Schmitt’e (2016) göre “egemen, olağanüstü hale karar verendir” (s.13).

1922 yılında yayınlanan *Siyasi İlahiyat (Politische Theologie)* kitabının ilk cümlesi olan bu tanım birkaç kelime ile egemene dair bütün nitelikleri tek bir potada toplamayı başarmıştır. Bu tanımın en önemli iki unsuru ise hiç şüphesiz olağanüstü hâl ve bu duruma dair verilen karardır. Burada bahsedilen olağanüstü hâl ise hukuk sınırları dahilinde şekillendirilen bir yönetim biçimi olmanın dışında, hukuki normların anlamsız hale geldiği olağan dışı bir durumun yani bir istisnanın varlığını işaret etmektedir. Dolayısıyla Schmitt’in egemen tanımını daha iyi anlamak için istisna hali kavramını incelemek gerekmektedir.

1.1.2. İstisna Hali

İstisna hali kavramı, devletin güvenliğinin ve devamlılığının tehlike altında olduğu durumlarda hukuki yapının bir bölümünün ya da tamamının askıya alınmasını ifade eder. Bu sayede; yürütmenin ortaya çıkan acil durumla daha kesin ve hızlı bir mücadele yürütmesini sağlamak adına eşsiz güçlere kavuşmasını amaçlayan, teoride geçici ancak pratikte çok daha tehlikeli sonuçlara yol açabilecek bir uygulamanın önü açılır. İstisna hali kavramı, Adolf Hitler’in Almanya’da iktidara gelmesi ile Nazi yönetimine büyük destek veren ve daha sonra Nasyonal Sosyalist Hukukçular Organizasyonu’nun

başkanlığını yapması sebebiyle “Üçüncü Reich’in baş hukukçusu” unvanıyla anılan Carl Schmitt tarafından ele alınmış ve kuramlaştırılmıştır. Bu uygulama siyaset biliminin en tartışmalı konularından birisi olmasının yanı sıra, kavramın siyasetin mi yoksa hukuk biliminin alanına mı dahil olması gerektiği de ayrı bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstisna hali kavramı, teorik olarak hukukun sınırları içinde yer almasına karşın uygulamada tamamen siyasetin alanına girmektedir. Bu kavramın hukuk ile ilişkisi ise hukukçular arasında da tartışma konusudur, öyle ki “bugün bile, kamu hukukunda bir istisna hali kuramı yoktur ve hukukçular ile kamu hukuku kuramcıları, sorunu gerçek bir hukuk sorunundan çok, bir fiili sorun [*quaestio facti*] olarak değerlendiriyor gibidirler” (Agamben, 2018, s.9). Her ne kadar hukuki bir mesele olsa da istisna hali hukuku askıya alma hedefine sahiptir. Dolayısıyla istisna hali kavramı hem hukuksal olana hem de anti-hukuka ait olabilecek eşsiz bir konumdadır. Siyasetle olan ilişkisi ise yalnızca kriz anları ile (ki bu kriz anının bir tasviri olmasa da en üst düzeyde bir tehdidin varlığı aranır) sınırlıdır. Bu nedenle istisna halinin siyaset ile olan ilişkisi olağanüstü, hatta en istisnai durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Hukukun askıya alınmasına yönelik karar doğal olarak mevcut bir hukuk sistemin varlığına ihtiyaç duyar. Bu nedenle istisna hali ilanının ortaya çıkardığı durum aynı zamanda hukukun üstünlüğü ilkesine yönelik de bir istisnanın kapılarını açar. Bu da hukukun üstünlüğü ilkesinin kabul gördüğü modern devlet anlayışında egemen ile kanunlar arasındaki ilişkinin tepetaklak olması demektir. Bu noktada hatırlanması gereken nokta, Carl Schmitt’in (2016) *Siyasi İlahiyat* kitabında sunduğu kaos ile mücadele reçetesinin, aslında egemen ile normların yer değiştirmesine yol açacak olan bir arka kapı aralamayı mümkün kılmasıdır. Schmitt’in düşünce tarzında bu istenmeyen bir yan etki değil, krizle mücadelenin tek yoludur. Schmitt’in ifadesiyle:

Olağanüstü hal, yani mevzu hukukta öngörülmeven hal, ancak son derece tehlikeli, devletin varlığını tehdit edecek bir durum vb. olarak tanımlanabilir ama gerçeğe uygun olarak tarif edilemez. Ancak bu durum, egemenliğin öznesine ilişkin soruyu güncel kılar. Ne acil bir durumun ne zaman söz konusu olduğu kesin olarak belirlenebilir, ne de böyle bir durumda nelerin meydana gelebileceği tek tek sayılabilir, hele gerçekten son derece acil bir durum ve bunun bertaraf edilmesi söz

konusu olursa... Burada yargılama yetkisinin ön şartı kadar içeriğinin de sınırlandırılmaması zorunludur. O nedenle, olağanüstü halde hukuk devleti anlayışına uygun bir yetkiye yer yoktur. Anayasa, böyle bir durumda, olsa olsa kimin müdahaleye yetkili olduğunu belirleyebilir. (2016, s.14)

Bu anlatımdan yola çıkarak Carl Schmitt'in istisna hali uygulaması hakkındaki görüşünü devleti kapsayan bir çeşit sigorta olarak görebiliriz; bir nevi, '*tehlike anında camı kırın ve kırmızı düğmeye basın*' mekanizması. Ancak Schmitt tarafından ortaya konulan argümanlar bağlamında değerlendirildiğinde; o camın ne zaman kırılması gerektiği, düğmeye hangi şartlar yerine geldiğinde basılacağı daha da önemlisi bu uygulama devreye sokulduğunda neler olacağına dair hiçbir ipucu yoktur. Kesin olan tek şey istisnai bir durumla karşı karşıya gelindiğinde mevcut normların yetersiz kalacağı korkusudur ki, Schmitt'in bu konudaki endişeleri boş değildir. Zaten böyle bir durumda içine düşülmesi muhtemel olan kararsızlık anı, Schmitt ve onun gibi düşünen pek çok muhafazakarın gözünde devletin sürekliliği açısından içinde bulunulan kriz durumundan çok daha büyük bir tehlikedir.

Sadece mevcut hukuk düzeninin baş etmekte yetersiz kaldığı olağanüstü anlarda varlığını gösteren istisna hali kavramı, olağan durumlarda ise ya tamamen ortadan kaybolup adını unutturur ya da bu rahatsız edici reçeteyi tartışmaktan çekinenler tarafından görmezden gelinir. Bu nokta istisna hali kavramının aslında nasıl ele alınması gerektiğine dair bir meşruiyet sorununu gündeme getirir. Bu soruna işaret eden Agamben'in ifadesiyle:

Schmitt'in egemene ilişkin 'istisna haline karar veren kişi' şeklindeki ünlü tanımı kapsamlı bir biçimde yorumlanıp tartışılmış olmakla birlikte, bugün bile, kamu hukukunda bir istisna hali kuramı yoktur ve hukukçular ile kamu hukuku kuramcıları, sorunu gerçek bir hukuk sorunundan çok, bir fiili sorun [*quaestio facti*] olarak değerlendiriyor gibidirler. Eski düstura başvurarak, –buna göre zorunluluğun yasası yoktur [*necessitas legem non habet*]–, istisnanın dayandığı zorunluluk halinin hukuki biçimi olamayacağını kesinleyen yazarlarca böyle bir kuramın meşruluğu yadsımakla kalınmıyor, terimin siyaset ile hukuk arasında kalan konumunun tanımlanması da güçleştiriliyor. (2018, ss. 9-10)

Bu açıdan bakıldığında, istisna hali kavramının hukuk içindeki konumunu; hukuk düzeninin ve devletin varlığının devamlılığını sağlamak adına uygulanması gereken bir zorunluluk, bir nevi “*si vis pacem, para bellum*” (*barış istiyorsan savaşa hazırlan*) ya da “*yaşamak için öldür*” ilkesi ile paralel olarak ele almak mümkündür. . İstisna hali kavramının hali hazırda sahip olduğu karmaşık anlam, bu paradoksal konum sayesinde daha da sorunlu hale gelmektedir.

Carl Schmitt’in, istisna halinin hukuki sistem içinde yer alması gerekip gerekmediğine dair tutumu ise oldukça nettir. Schmitt açısından bakacak olursak bu konuyu tartışmaya dahi gerek yoktur. Nitekim istisna hali, yerleşik normların etkisiz kaldığı, hukukun kapsayıcılığının sonuna gelindiği yerde başladığından istisna halini hukuki düzenin içine yerleştirmeye çalışmak yanlış olacaktır. Öyle ki, Hirst’in ifadesiyle “bunun kanun karşısı olduğunu iddia etmek, bütün hukukların bir dışarı olduğu gerçeğini ve bir failin belli bir sınır içindeki bağlayıcı kuralların başat kaynağı olma konusundaki gerçekleşmiş talebi nedeniyle var olduklarını görmezden gelmektedir” (2019, s.24). Kaldı ki yasalar ile önceden belirlenmeye çalışılan bir kriz yönetimi tarifnamesi, istisna halini değil ancak olağanüstü hâl ya da sıkıyönetim halini betimleyebilir. Bu tarz yönetimlerin de ne şartlar altında uygulamaya konulacağı ve nasıl yürütüleceği kanunlar ile düzenlenmiş olduğundan ortada istisnai hiçbir duruma yer bırakmamaktadır. Tıpkı fizik ile mevcut fizik kurallarının dışında kalan meseleleri ele alan metafizik alanı gibi; istisna hali kavramının hukuk ile arasındaki ilişki de bir hukuk-sonrası ya da hukuk-ötesi ilişkisidir.

Bu bağlamda Schmitt üzerinden ifade edildiğinde istisna hali, düzen konusunda taviz kaldırmayacak bir kavramdır. Bu nedenle Carl Schmitt, ciddi bir kriz anında düzeni; yetersiz kalacağından emin olduğu hukuk normları yerine, kararın hükümdar olduğu istisna halinde arar. Çünkü hukuk yalnızca tanımlanabilir olanla yani normal olanla ilgilenir; normun dışında kalan durumlar ise hukuk açısından rahatsız edicidir, özellikle de daha önce karşılaşılmamış olağanüstü bir durum mevcut ise (Schmitt, 2016, s.19). Normativist hukukçular için endişe verici hatta korkutucu olan bu durumun Schmitt açısından gerektiğinde atılması mecburi olan gayet basit bir adım olarak ele alınmasının arka planında ise hiç şüphesiz Schmitt’in kararı daima normların üzerinde tutan bakış açısı yatmaktadır. Schmitt bu bağlamda şu ifadelere yer verir: “kararın bağımsız unsuru

normal durumda nasıl asgariye indirgenebiliyorsa, norm da olağanüstü halde yok edilir” (2016, s.20). Yani Schmitt’in algı dünyasında normal durum ile istisnai durum, mevcut düzenin alt üst olduğu birbirlerinden tamamen zıt ve bağımsız iki ayrı durumdur. Schmitt’in hukuki düzen meselesinin iki unsuru olarak ele aldığı norm ve karar kavramlarının bu iki ayrı durumda ne şartlar altında bulduklarına dair yaptığı yorum ise ikisi arasındaki eşitsizliğe vurgu yapar.

Schmitt’in hukuki düzen meselesini tarifi bağlamında değerlendirildiğinde; normun hâkim olduğu normal düzende kararın bağımsızlığı, yalnızca “asgari” seviyeye gerilerken kararın hükmettiği istisna düzeninde norm yok olmaktadır. Benzer bir şekilde Schmitt (2016) yasaların normatif yapısına da meydan okuyarak her türlü hukukun aslında “durumsal hukuk” olduğunu iddia eder (s.20). Tıpkı her türlü iradenin, yalnızca o an içinde var olan ve sonrasında şartlar değiştiğinde bile toplumu yönetmeye devam eden birer “ansal irade” olduğunu öne sürmesi gibi (Schmitt, 2018a). Dolayısıyla içinde bulunulan durumun normal mi yoksa istisnai mi olduğuna dair verilecek olan karar, hukuki yapının kaderini belirleyecektir. Nitekim egemenin sahip olduğu asıl güç de bu kararın kendisidir.

Son derece tehlikeli bir durumla mücadele etmesi için ortaya atılan istisna hali uygulamasının yaratacağı hukukun askıya alınması durumunun ise nelere yol açacağını kestirmek oldukça güçtür. Düzeni hukuk; düzensizlik ve kaosu da hukukun eksikliği ile açıklamaya çalışanlar için istisna hali ilanı apayrı bir tehlike olarak görülecek olsa da, Schmitt için istisnanın yarattığı düzensizliğin dahi kendi içinde bir düzeni vardır. Schmitt’in ifadesiyle: “olağanüstü hâl, anarşi ve kaostan farklı bir şey olduğu için hukuk düzeni değilse de, hukuki anlamda bir düzen hala mevcuttur” (Schmitt, 2016, s.19).

Schmitt’in “hukuki anlamda bir düzenin” hala mevcut olduğunu iddia ettiği istisna hali durumu öte yandan tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde hukuki düzenin dışında bir durum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu noktada hukukun olmadığı bir alanda hukuki düzenin ne açıdan var olabileceğine dair bir soru işareti oluşmaktadır. Giorgio Agamben (2018) için ise bu “paradoksal eklemlenme”, Carl Schmitt’in ortaya attığı istisna hali kavramının özgünlüğünün temelidir. Zira Schmitt, düzeni normlarda değil kararda aramaktadır, hukukun ortadan kalktığı anlarda bile.

Normal durumda karar ve normları beraber ele alan Schmitt, istisna hali durumunda normları ortadan kaldırarak zihnindeki düzeni tamamen “karar” üzerine dayandırır. Agamben’in ifadesiyle: “istisnai durum, düzenin öncülü olan kaos değil, düzenin askıya alınmasından doğan bir durumdur. Bu anlamda istisna, gerçekten de, etimolojik kökeninin de gösterdiği gibi, tamamen dışarıya terk edilen bir şey değil, *dışarıda tutulan* (ex-capere) bir şeydir” (2017, s.28). Bu yeni düzen kurallara ihtiyaç duyulmayan ancak yine de karışıklığa mahal vermeyen bir düzendir. Öyle ki Schmitt’e göre; “istisna, normal durumdan daha ilginçtir. Normal olan, hiçbir şeyi kanıtlamaz, istisna her şeyi kanıtlar: Yalnızca kuralı kanıtlamakla kalmaz, kural, yalnızca istisna sayesinde yaşar. İstisnada gerçek hayatın gücü, tekrarlanmaktan katılaşmış mekanizmanın kabuğunu kırar” (2016, s.22). İstisna; sıradan, monoton ve “tekrarlanmaktan katılaşmış” olan normallik mekanizmasına kıyasla daha spontane, hızlı, tartışmasız ve en önemlisi çok daha iyi bir hikâyeye sahiptir. Öyle ki liberaller, parlamenter sistem savunucuları ve hukuki normların üstünlüğünü savunan diğer tüm kişiler için kaosun ta kendisi olarak görülecek bu durum, Schmitt gibi desizyonist yaklaşıma sahip olan düşünürlerin gözünde normal sistemden bile daha istikrarlı ve güvenli görülebilir.

İstisna hali ilanının ön şartı olarak görülen istisnai durumun, doğal olarak normal durumda ortaya çıkacağı bilindiğine göre; mevcut hukuk sisteminin karşılaştığı kriz durumu ile baş edememesi sonucunda sistem ilk andan itibaren bir kaosa sürüklenecektir. Yani egemenin alabileceği en büyük karar olan istisna halini ilan etme kararı, hâlihazırda düzenden yoksun bir ortamda alınacaktır. Dolayısıyla bu düzensizlik hali ile mücadele edebilmesi için istisna hali durumunun hukukun askıya alındığı anda dahi düzeni sağlamasını mümkün kılan en önemli silahı olan karar, en ufak bir kısıtlama olmadan tamamen serbest bırakılmalıdır. Aksi takdirde, hala ortalıkta olan etkisini yitirmiş kurallar ve normlar, egemen için bir ayak bağı olacaktır. Carl Schmitt (2016) istisna halinin sağlanabilmesi için gerekli olan en önemli şartı şu şekilde özetler:

Olağanüstü halden bahsedebilmek için prensip olarak sınırsız yetkinin söz konusu olması, yani mevcut düzenin bütünüyle askıya alınması gereklidir. Böyle bir durumda hukuk geri adım atarken devletin baki kalacağı aşıkardır. . . Burada, devletin varlığı, hukuki normun geçerliliği karşısında tartışmasız üstünlüğünü kanıtlar. Karar, kendini tüm normatif bağlardan kurtarır ve gerçek anlamda mutlak

hale gelir. Olağanüstü halde devlet, hukuku kendini koruma hakkına dayanarak askıya alır. (ss.19-20)

İstisna hali uygulamasının, devletin sürekliliğini tehdit eden durumlara karşı son derece güçlü bir silah olduğu kesin olsa da, bu silahın kolayca ve çabucak kontrolden çıkabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Krizle mücadele adına iktidarın totalleşmesi ve egemenin hukuki sınırlarından bağımsız hale gelmesi, içinde bulunulan krizden çok daha zararlı sonuçlara yol açabilir. İktidarın totalleşmesi ve egemenin mutlak güç haline gelmesinin kriz anını da aşarak yerleşik bir hal alması ihtimali, Walter Benjamin'den (2019) Hannah Arendt (2014) ve Giorgio Agamben'e (2017; 2018) pek çok düşünürün en büyük endişelerinden birisi olmuştur.

İstisna halinin kontrolden çıkıp totaliter bir yönetime dönüşme tehlikesinin en somut örneği olan 1933 – 1945 yılları arasındaki Nazi Almanya'sı dönemini İtalyan siyaset bilimci Giorgio Agamben (2014; 2018), anayasanın hala mevcut ancak askıda oluşuna ithafen “12 yıllık istisna hali yönetimi” olarak ele alır. O günlere doğrudan tanıklık eden Alman düşünür Walter Benjamin (2019) için ise; 20. yüzyılda hala yaşanıyor olması bile şaşırtıcı gelen bu durum, istisnanın zamanla kural haline dönüşmesinin bir sonucudur (s.41). Hannah Arendt (2014) ise kurulan topyekûn tahakküm ile vatandaşların farklılıklarının ortadan kaldırılarak “türün devamı” ilkesine dayandırılan tek bir birey modeli yaratılmaya çalışıldığı tespitini yapmıştır (s.245).

Agamben'in ifadesiyle; “geçici ve istisnai bir önlemin böyle zemin değiştirerek bir yönetim tekniğine dönüşmesi, anayasa biçimleri arasındaki geleneksel ayrımın yapısını ve anlamını kökten değiştirecek gibi görünmektedir; zaten gözle görülür biçimde değiştirmiştir de” (2018, s.11). İstisna halinin yaratacağı değişikliklerin boyutu, onun yalnızca geçici bir önlem olmaktan uzak olduğunun en göze çarpan örneklerinden birisidir. Bu uygulamayı savunanlar tarafından; yasama, yürütme ve yargı erklerinin egemende birleşmesi fikri içinde bulunulan kriz durumu üzerinden ele alınmış, mevcut anayasal sistemde yaratacağı etkiler detaylandırılmamıştır. Daha da önemlisi tamamen egemene bağlı olan istisnai durumun varlığına ve istisna halinin ilanına dair verilen karar, istisnanın hangi şartlar altında sona ereceği hususunda bizlere çok da bilgi vermemektedir. Tüm bu noktalar göz önünde tutulduğunda istisna hali, bir krizle mücadele etme yönteminden çok; içinden çıkılması neredeyse imkânsız olan ve hangi

şartlar altında ilan edilirse edilsin, mutlaka bir şekilde ‘*kural*’ haline dönüşmesi kaçınılmaz görülen bir ‘*kriz ile birlikte yönetme*’ biçimi olarak ele alınabilir.

İstisna hali kavramının iktidar ve güç ile ilişkisi bağlamında öne çıkan bir diğer boyutu ise Agamben tarafından Schmitt’in kavramsallaştırmasının farklı bir ilişki zemininde detaylandırılmasında karşımıza çıkar. Agamben (2017; 2018); Schmitt’in egemen ve hukuk arasındaki çatışma üzerinden ele aldığı istisna hali kavramı tartışmasına yeni bir aktörü daha katarak bu kavramı, egemen, hukuk ve insan üçgeni üzerinden ele alır.

Schmitt (2018a; 2018b) yaşadığı dönemde krizde olduğunu iddia ettiği parlamenter yasama devleti anlayışının çöküşü sonrasında 20. yüzyılın hâkim yönetim biçimi olarak “Total Devlet” modelinin öne çıkacağını savunmuştur., Bu model ile birlikte gündelik hayatın siyasallaşması ve devletin de siyasalın hükmedicisi rolüyle her alanda karar verici olması sayesinde bireyin konumu, egemen ve hukuk arasındaki mücadele ele alınırken çok daha geri planda kalmaktaydı. Bu yaklaşım Schmitt’in ilk eserlerinden biri olan ve 1914 yılında yayınlanan *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* kitabında da dile getirilmekte, devlet ile birey arasındaki ilişkide Schmitt devleti açıkça el üstünde tutmaktaydı (Wolin, 1992, s.429). Agamben’in bu teraziye bireyi de dahil etmesi ile kaostan doğan düzen olarak görünen istisna halinin varabileceği tehlikeli sonuçları kestirmek daha da kolay hale gelmiştir.

Devlet, istisna halinin ilanı sonrası hukukun askıya alındığı bir durumun içine girerken insan ise istisna hali yönetimi altında bütün insani değerleri elinden alınarak çıplak insana hatta Agamben (2017) tarafından Antik Roma uygarlığının tarihinden çekip alınan “*Homo Sacer*” yani “*Kutsal İnsan*”a dönüşür. Roma uygarlığında belli suçlar sonrası bu unvanı taşımak ile cezalandırılan insan öyle değersizdir ki, onu öldürmek serbest hale gelirken dini bir törene kurban etmek ise yasaklanmıştır. Giorgio Agamben’in (2017) insan kimliğinden sıyrılan ve tamamen değersizleştirilen bu insanların neden kutsal sıfatı ile anıldıklarına dair elde ettiği sonuç ise, kutsal insan olgusunun, Antik Roma’daki ilahi hukuk kuralları ile beşerî hukuk kurallarının kesişim noktasında bulunmasıdır. Tıpkı istisna hali kavramının hukuk ve siyasetin sınırında bulunup her ikisine de tam olarak dahil olmadığı gibi. İki bin yıl öncesinde Roma’da uygulanmakta olan bu cezanın istisna hali ilanı ile günümüze kadar taşınmış olduğunu

görmek, istisna hali kavramının sadece egemeni değil aynı zamanda bireyi de doğrudan etkilediğinin kanıtıdır.

1.2. Siyasal Mekân ve Kamp

1.2.1. Siyasal Mekân

Mekân kavramı günlük kullanımının yanında bir de çok derin bir felsefi arka plana sahiptir. Bu felsefi arka plan olmadıkça, mekân kavramı yalnızca bir kelime olarak kalacaktır. Mekân kavramı din, dil ya da coğrafyadan bağımsız şekilde var olmayı başardığından insanlık tarihindeki en evrensel kavramlardan biridir. Bu nedendendir ki mekân kavramı, mekânın doğuşu şeklindeki asla ulaşılamayacak spesifik bir tarihe ulaşmaya çalışmak yerine, tarih boyunca ele alınış biçimi ve etrafındaki diğer aktörler ile olan ilişkileri üzerinden incelenebilir (Elden, 2013, s.21).

Kelime anlamı olarak “içinde bulunulan yer” karşılığına sahip olan mekân kavramı, yalnızca bir konum göstergesi olmaktan daha fazlasıdır. “Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar. Karmaşık bir süreç oluşturur: (yeni, meçhul mekanların, kıtaların ya da evrenin) *keşfi*; (her topluma özgü mekânsal örgütlenmenin) *üretimi*; (yapıtların: manzaranın, anıtsallığı ve dekoruyla birlikte şehrin) *yaratılması*” (Lefebvre, 2019, s.25). Mekân kavramının tarihsel süreçte yaşadığı bu üç adımlı keşif, üretim ve yaratılma döngüsü; aynı zamanda mekânın felsefi ve siyasi düzlemde ele alınış biçimine de yön vermiştir. Antik Yunan şehir devletlerinden imparatorluklara ve mekân yaratan iktidarlara, mekân kavramı daima siyasalla iç içe olmuştur.

1.2.1.1. Siyasal Düşüncede Mekân

Siyasal düşüncede mekân kavramı, siyaset tarihinin en eski kaynaklarında dahi tartışılmış bir mesele olmasının yanı sıra insanın yaşadığı çevre ile olan etkileşiminin boyutları düşünüldüğünde, bu kavramın insanlık tarihinde tartışılmaya açılmış ilk konulardan birisi olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktır. Mekânın geometri ile ilişkisine binlerce yıl kadar geriye gidilse dahi rastlamak mümkündür. Ancak mekânın

fiziksel olarak ele alınışını bir kenara bırakırsak, mekân üzerine yapılan ve günümüze kadar ulaşan en eski felsefi tartışmalar, milattan öncesine, Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır.

Mekân kavramı Antik Yunan’da Hesiodos, Platon, Aristoteles dahil olmak üzere pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır. Mekân kavramının ilk kez ele alınışlarından biri, Milattan Önce 7. Yüzyılda yaşayan ünlü şair Hesiodos tarafından yapılmıştır. Hesiodos’un *Thegonia* adlı eserinde, ilk mekân olarak içinde hiçbir şeyin olmadığı *khaos* gösterilir (Eyüboğlu & Erhat, 1977, s.49). Hesiodos doğrudan mekâna değinmese de mekânın öncesini ele alması açısından önemli bir başlangıç noktası olarak görülmektedir. Her şeyin öncesinde bir hiçliğin olduğu savı, mekânın varlığı tartışmalarını peşinden getirir.

Platon (2015), evrenin yaratılışında belirli bir sıra olduğunu, Tanrı’nın ilk önce ateş, su, hava ve toprağı yarattığını daha sonra bunların birleşmesi ile diğer varlıkların oluştuğunu en sonunda ise meydana gelen varlıkların içine girdikleri kabın şeklini aldığını belirtir ki kap benzetmesi aslında mekân kavramını işaret etmektedir. Özünde her nesneyi kapsamak olan mekânın; var olan şey, var olduğu yer ve neye göre oluştuğu üçlemesinin baba, anne ve onlara göre oluşan karışım olarak görebileceğimiz çocuk tarzı bir düzleme oturtulmasında şeyin var olduğu yer ya da anne rolleriyle özdeşleştiği görülmektedir (Platon, 2015, s.62). Mekânın varoluşun evrelerinden biri olarak ele alınması sayesinde, onun ilk var oluşun öncesinde de mevcut olduğu, dolayısıyla mekân olmadan varlık olamayacağı fikri ortaya çıkmaktadır. Hesiodos’un varlık öncesindeki büyük boşluk düşüncesini, Platon’un mekâna yönelik fikirleri üzerinden ele almamız sonucunda ise *Khaos*’un “mekân öncesi” olmaktan ziyade ilk mekân olduğu düşünülebilir.

Aristoteles, *Fizik* adlı eserinde mekân kavramı hakkındaki düşüncelerini anlatmaya, kendisinden önceki düşünörlere, hocası Platon hariç, birtakım eleştiriler yönelterek başlar. O’na göre, “mekân nedir?” sorusu kendisi içerisinde pek çok zorluğa sahip olmasına rağmen diğer düşünörlere bu soruna çözüm bulmak bir yana; bu zorluklardan bahsetmemişlerdir bile (Aristoteles 2008, s.78). Aristoteles’e göre mekân kavramının varlığının kanıtlanması, hareket ve yer değıştirme kavramları ile açıklanabilmektedir. Aynı zamanda Aristoteles; Hesiodos’un her şeyden önce var olan boşluk, *Khaos*,

düşüncesini de iyi bir başlangıç noktası olarak görür (2008, s.79). Yer değiştirme düşüncesi üzerinden ele alındığında her şeyin bir yere ait olması düşüncesi, aynı zamanda her şeyin bir yerden çıkıp oraya geldiğine, dolayısıyla her şeyin kaynağı olan ve içindekiler yok olduktan sonra dahi varlığını sürdürebilen bir mekâna olan ihtiyacı yaratır.

Aristoteles, Zeno'nun ortaya attığı paradokslar sonucu ulaştığı, mekân varsa onun da içinde olduğu bir mekân olmalı çıkarımını eleştirirken Platon'u da mekân kavramının ne olduğunu açıklamaya çalışan tek düşünür olarak görür ve onu över. Daha sonra mekân kavramının ne olarak tanımlanması gerektiğine dair dört olasılık öne sürer; mekân ya bir form ya bir madde ya bir kapsayıcı-taşıyıcının sınırları arasındaki uzam ya da sınırın ta kendisidir (Aristotle, 2008, s.86). Kısa bir akıl yürütmesi ardından üç ihtimal kolayca silinir ve mekânın tanımı ortaya çıkar; mekân kapsayan ile kapsanan varlık arasındaki sınırdır.

Şehirlerin yapıları gereği içlerinde mekâna dair bir sınırı barındırmalarına karşın imparatorluklarda ise sınırsızlık ön plana çıkmıştır. Roma imparatorluğu ile mekân, en basit haliyle Roma otoritesinin hâkim olduğu alanlar olarak ele alınmıştır (Elden, 2013, s.77). Mekânın doğrudan egemen otoritesinin gölgesinin düştüğü alanlar ile sınırlandırılması, özellikle Rönesans ve sonraki dönemde hâkim olan egemenliğin yönetilen topraklarla sınırlı kalması fikri ile de örtüşmektedir.

Mekânın, üzerindeki insan topluluğu üzerinden tarif edilen bir olgu olarak algılanmaya başlaması ile mekân, devlet gücünün bir uzantısı haline gelmiştir (Elden, 2013, s.322). Egemen gücün bir uzantısı olması ile mekân, yalnızca uluslararası ortamda devletler arasındaki güç çekişmelerinin baş aktörü olmanın yanında bir de devletlerin kendi sınırları içindeki toplulukların şekillendirilmesinde egemen gücün en büyük kozu haline gelmiştir. Foucault'ya (2014) göre ise modern dünyada mevki kavramı giderek ön plana çıkmaya başlamıştır (s.293). Mevki olgusunun asıl önemi, insanların ve mekânların yeryüzündeki konumlarını düzenliyor oluşudur. Mekân kavramının ele alınışı ve kullanılışı ne amaçla olursa olsun, mekân, ilk çağlardan günümüze gelen süreçte egemene giderek daha da yaklaşmış ve neticede egemene ait olmuştur.

Egemen ile mekânın birbirine bağlanması sonucu iki unsurun da birbirini yaratabileceği ve yok edebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu nokta da Lefebvre'nin (2019) dile getirdiği gibi mekân incelenen ve uyum sağlanan bir unsur olmaktan çıkıp egemenin elinde ihtiyaca göre yaratılan ve şekillendirilen bir araca dönüşmüştür. Bu dönüşüm de mekânın siyasal düzlemdeki ele alınışı konusunda yepyeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur.

1.2.1.2. Mekânın Siyasallaşması

Mekân kavramı geometri ve felsefe alanlarında çeşitli şekillerde kendine yer bulmuş, siyaset bilimi alanında değerlendirilmesi ise üretim alanındaki değişiklikler ile yepyeni bir boyuta ulaşmıştır. Henri Lefebvre'e (2019) göre, "Üretim tarzı, bazı toplumsal ilişkilerle birlikte, kendi mekânını (ve zamanını) örgütler-üretir" (s.28). Tarımsal üretimden sanayi üretimine geçiş ile mekân da üretilebilir bir olgu haline gelip ideolojik ve siyasal bir hamleye dönüşmüştür.

Lefebvre'in ifadesiyle; "19. yüzyılın ortasına doğru, 'ileri' bazı ülkelerde yeni bir gerçeklik halkları sarsar ve zihinleri kışkırtır; çünkü çözümü henüz ortada olmayan çok sayıda sorunu ortaya koyar... Bu 'gerçekliğe' pratikte sanayi denir, teorik düşüncede ise adı siyasal iktisattır" (Lefebvre, 2019, s.106). Sanayi devrimi, şehirlerin yükselişi, kırdan kente göç akınları gibi toplumsal alanda etkili olan değişimler doğal olarak toplumsal mekân olgusunu da şekillendirmeye başlamıştır. Bu noktada Henri Lefebvre (2019), Michel Foucault (1992; 2002) ve David Harvey (2012; 2013) gibi dünyaca ünlü kuramcılar mekânın ideolojik olarak, özellikle de kapitalizmin eliyle üretimine odaklanırlar. İktidarın mekân ile ilişkisi bir yana, toplumun mekân ile olan sonsuz ilişkisi de düşünüldüğünde karşımıza toplumsal mekân hususunda asla bitmeyen bir üretim ve şekillendirme döngüsü çıkmaktadır.

Mekân kavramı ele alındığında varılacak nokta kaçınılmaz olarak şehir kavramı olacaktır. Zira Lefebvre (2019) mekânın dönüşümünde, fiziksel alandan zihinsel alana ve en son olarak toplumsal alana yönelik bir süreç çizmektedir (s.42). Dolayısıyla toplumsal alanın şekillenmesi üzerinden tecelli eden ideolojik mücadele, en göze çarpan

şekliyle, şehirler üzerinde karşılık bulmaktadır. Bu noktada üretim ve şekillendirme döngüsünün tarafları siyasi iktidar ile toplum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Egemen güç, şehri şekillendirirken, spesifik mekanlar aracılığı ile de toplumu şekillendirmeye çalışmaktaydı. Bu mekanların başında ise, Louis Pierre Althusser tarafından da “devletin ideolojik aygıtları” arasında zikredilen kilise (ve diğer dini binalar), okul ve hastane gibi kamusal mekanlar öne çıkmaktadır. Althusser (2002), klasik Marxist bakış açısının temel savunusuna dayanarak burjuva sınıfının kontrolü altındaki bir olgu olarak ele aldığı devletin yönetimindeki unsurları, işleyişlerinin baskıya ya da ideolojiye dayanmaları üzerinden iki kola ayırırken doğrudan fiziksel güç ile ilişkilendirilen ordu, kolluk güçleri ve hapishaneleri devletin baskı aygıtları olarak, fiziksel baskıdan ziyade ideolojik baskının merkezleri olarak da okul, kilise, basın ve haberleşme, sanat, spor ve aile gibi mekanizmalara odaklanır. Devletin ideolojik aygıtları ayrıca, kamusal alanda olduğu gibi özel alanda da varlık gösterebilmeleri açısından devletin baskı aygıtlarından ayrılmaktadır (Althusser, 2002, s.32). Bu özellik, devletin ideolojik aygıtlarının sahip olduğu en güçlü silahtır. Devletin ideolojik aygıtları arasındaki soyut unsurlar dışlandığında ise geriye gündelik hayatta büyük yer kaplayan ve gayet masum olarak görülen mekânlar kalmaktadır.

Egemen güç tarafından yaratılan veya şekillendirilerek yeni bir amaç kazanan bu mekânlar, iktidar ile birey arasında doğrudan bir bağın kurulmasını sağlamıştır. Ancak bu bağın yaratıcısı egemen olduğundan bu bağ yalnızca tek taraflıdır. Böylece egemen, yarattığı ve kontrol ettiği mekânlar üzerinden bireyleri de şekillendirmeye başlar. Bu nedenle iktidarın biyoiktidara, politikanın biyopolitikaya dönüşümünde mekân kavramı önemli bir yerde konumlanmıştır. Michel Foucault (2015), biyopolitika kavramını; “18. yüzyıldan itibaren, yönetim pratiğinin nüfusu oluşturan canlıların karşılaştığı sorunları (sağlık, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi, ırklar...) akılsallaştırma çabası” (s.263) olarak açıklar. Carl Schmitt, siyasalın yaşam ile iç içe geçtiği yönetim şeklini total devlet olarak tanımlarken; Foucault böyle bir sınırlamaya başvuramaz. Hatta biyopolitika kavramının tam olarak anlaşılması için ön koşul olarak liberalizmin irdelenmesi gerektiğini savunur zira biyopolitika tanımının kilit noktası olan akılsallaştırma kavramını liberalizm ile özdeşleştirir (Foucault, 2015, s.263). Bu akılsallaştırma çabasında nüfus, siyasetin yeni alanıdır ve yönetim biçimi ya da

ideolojiden bağımsız olarak toplumu şekillendirmektedir. Bu bağlamda ele alındığında mekân kavramı yepyeni bir anlama daha kavuşmaktadır. Okullar, hapisaneler, hastaneler asıl amaçlarına ek olarak bir de toplumu şekillendirme görevini üstlenmektedir. Biyopolitika düzleminde mekân, egemen ile birey arasındaki biyolojik bağı sağlar hale gelmiştir.

Foucault'nun (2002), bir nevi hastane kavramının otopsisini ortaya koymaya giriştiği *Kliniğin Doğuşu* eseri, hastaların evde tedavi edilmelerinin hem devlet açısından hem hasta açısından hem de hane halkı açısından ekonomik, tıbbi ve manevi olarak pek çok faydaları olmasına rağmen denetleme ve kontrol üzerine kurulu hastanelerin yayılışında iktidarın mekânsal üretim ihtiyacı adım adım ele alınmaktadır. Hastanenin siyasallaşmasında uygulanan model ise askeri hastanelerden esinlenilmiştir. 18. Yüzyıla kadar ihtiyacı olanlara sahip çıkmayı hedefleyen hastane olgusu, bu noktadan sonra disiplin ve denetleme ile yoğurulmuş ve asıl amacı, üzerinde son derece pahalı yatırımlar yapılan askeri savaş alanına varana kadar hayatta tutmak olan askeri hastane modeline evrilmeye başlamıştır (Foucault, 2007). Özellikle Fransız Devrimi sonrasında ise, devletin salt askere yatırım yapmasının yanında vatandaş olgusuna da odaklanması ile hastaneler sürekli denetleme ve kontrol altında tutmaya imkân verecek şekilde disiplin odaklı oluşumlara yönelik dönüşümüne başlamıştır. Bu dönüşümü tamamlayan hastaneler ise sağlık hizmeti veren bir hapsedaneye görünümüne bürünmüştür. Foucault'nun biyopolitika ve egemen üzerine tespitleri ışığında şunu belirtebiliriz ki egemen güç, yaşam üzerindeki tahakkümünü arttırdıkça her kamu binası da giderek “*panopticon*”laşmaya başlamıştır.

Ne var ki mekân üzerinden sürdürülen mücadelede gözler genellikle şehirlere odaklansa da siyasal egemenin herhangi bir direnişe maruz kalmadan üretip şekillendirdiği alanlar günümüzün en tehditkâr bölgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bu durum toplumsal alan tanımına dair varsayımları da aşarak kendisini var etmektedir. Geçmişten beri egemenin kontrolsüz gücünün bölgesel ilan olarak görebileceğimiz kamp bölgeleri, içinde bulunduğumuz dönemde dahi üretilmiş mekânların en tehlikelisi konumundadır. Giorgio Agamben'in (2017) de deyimiyle; “Bugün, Batı'nın temel biyosiyasal paradigması şehir değil; kamptır” (s.215). Bu araştırmada da mekân kavramına yönelik tartışmalar, kamp olgusunun egemen ve birey ile olan ilişkisiyle sınırlandırılacaktır.

1.2.2. Kamp

Kamp kelimesinin sözlük karşılığına bakıldığında çıkan ilk tanımda kampın geçici ve derme çatma bir konaklama alanı olduğu yazar (TDK, 2019). Ne var ki siyaset bilimi bağlamında ele aldığımızda, kamp kavramının derme çatma konaklama aracı anlamına gelen kullanımının dışında ele alınan bir mesele olduğu açıktır. Kamplar suçluların ya da suç işlediğinden şüphelenenlerin ya da özellikle savaş döneminde yüksek sayıdaki savaş esirlerinin kapatıldığı alanlardır. Yine de kampları yalnızca yüksek duvarlar ve dikenli tellerle çevrili bölgelerden ibaret saymamak gerekir. Kamp; istenen ile istenmeyen, içerisi ile dışarısının, hukuki olan ile hukuk dışı olanın, normal hal ile istisna halinin kesiştiği alandır.

Kamp; Plato (2015) ve Aristoteles'in (2008) kapsayan ile kapsanan arasındaki sınır olarak ele aldığı mekân kavramı ile Carl Schmitt'in (2016) normal durum ile olağandışı olanın çakıştığı nokta olarak değerlendirdiği istisna hali olgusunun birleştiği alandır. Aynı anda hem içselleştiren hem de dışlayıcı yapısı sayesinde tam da kavramların sınırında kurulan kamp, normal durumdan uzakta ancak anormalliğin normal hale geldiği bambaşka bir evren olan istisna halinde yer almaktadır. Aynı zamanda kamplar, istisnanın doğrudan vücut bulduğu alanlar olmanın yanı sıra egemenin kararının mutlak olarak hüküm sürdüğü yegâne alanlardır. Dolayısıyla kamp; siyasal olana dair soyut olan ne varsa, bunların somut bir yapıya büründüğü yerdir.

Kamp bir kuşatmadır. Tarih boyunca askeri kuşatmaların iki temel amacı olmuştur; kuşatılanın dışarısı ile bağını kesmek ve dışarıdan kuşatılana ulaşabilecek yardımları engellemek. Bu bağlamda kampı, yalnızca içeridekileri hapsedmek amacı üzerine kurulmuş yarı geçirgen bir kavram olarak ele almak yetersiz olur. Kamp aynı zamanda dışarıyı da bloke etme görevi üstlenir. Böylece dış dünyanın normallığı hiçbir şekilde içeri sızamaz. Pek çok örnekte de görülen odur ki kampın kurulması ile kapı dışı edilen ilk unsur hukukun üstünlüğü ilkesi olmuştur. Agamben'in ifadesiyle: "kamplar, yeryüzü tarihinin en mutlak *conditio inhumana*'sının [insanlık dışı koşullarının] gerçekleşti(ril)diği yerlerdir: Son tahlilde hem kamp kurbanları hem de daha sonrakilere için önemli olan da budur" (2017, s.198). Dolayısıyla kampın asıl gücü yüksek duvarlarında değil, içerisinde kendine ait bir istisna hali yaratmasında yatmaktadır.

Kamplar aynı zamanda bir sınırdır. Kamp gibi bir alanın var oluş amaçlarından birisi de içerisi ile dışarısının birbirinin zıttı durumlara sahip olmasını sağlamaktır. İki tarafta da aynı durum hâkim olması halinde kamp olgusunun bütün anlamını yitireceği göz önünde olduğundan, kamplar bir bakıma iki farklı sınının birbirine karışmasını önleyen bir zar görevi görmektedir. Bu bağlamı ile ele alındığında kampların istisna hali kavramı ile iç içe geçmesi kaçınılmazdır. Agamben'e göre; "esas itibariyle gerçek bir tehlike durumu gerekçe gösterilerek hukuksal yönetimin geçici olarak askıya alınması olan istisnai durum, kampta daimî bir yer düzenlemesi şeklini alıyor fakat bu haliyle yine normal düzenin dışında [bir istisna] olarak kalıyor" (2017, ss. 201-202). Bu iki kavramın iç içe geçmesi ile de, kamp uygulaması, istisna halinden önemli bir unsur da içine almış olur ki o da istisnanın dışlayıcı tavrıdır. Giorgio Agamben (2017) istisna halinin sahip olduğu dışlayıcılığın kampa koyulan bireyler açısından etkilerini şu şekilde özetlemeye çalışır;

İstisna ilişkisi bir yasaklama ilişkisidir. Yasaklı kimse, gerçekte, tam anlamıyla hukukun dışına atılan ve hukukla ilgisi koparılan birisi değil; hukuk tarafından terk edilen, yani hayat ile hukukun, dışarıdaki ile içeridekinin birbirinden ayırt edilemediği eşik alana bırakılan ve burada tehdit edilen bir kişidir. Yasaklı kimsenin hukuk düzeninin dışında mı yoksa içinde mi olduğunu söylemek tam anlamıyla imkansızdır. (s.41)

Bireyin, egemen eliyle bütün değerlerinden arındırılıp bir "çıplak insan"a dönüşümü kampta tam olarak gerçekleşir. İşte bu özelliği nedeniyle, Giorgio Agamben'in de belirttiği üzere kamplar, modern siyasetin en saf ve en mutlak biyopolitik mekânlarıdır. Kamplarda birey ile egemen arasında hiçbir engel kalmaz ve insan, tamamen kampa hâkim olan egemen gücün insafına kalır. Öyle ki, Benjamin'in ifadesiyle; "çıplak hayatla birlikte hukukun yaşayanlar üzerindeki hükümlerliliği son bulur" (2014, s.38). Birey ile biyopolitik iktidar arasındaki son engelin de böylece ortadan kalkması ile savunmasız kalan bireyin fiziksel bedeni egemenin elinde bir meta olmaktan kurtulamaz. Bu noktada kampın içinde yaratılan çıplak hayatın bireyi içine soktuğu durumun bir diğer yönü de kişinin bireysel unsurlarından sıyrılmasının yanı sıra egemen karşısında da tamamen çıplak ve korumasız hale gelmesidir. Dolayısıyla kamp olgusunun tarifinde biyopolitika ile olan ilişkisi de önem taşır.

Kampın biyopolitik yapısını ele alan Giorgio Agamben aynı zamanda biyopolitika denilince akla gelen ilk isim olan Michel Foucault'yu da bir noktada haklı bir biçimde eleştirmektedir. Foucault'nun biyopolitika araştırmalarında Agamben'i (2017) rahatsız eden husus, kamp gibi biyopolitik bir gerçeğin ele alınmamış olmasıdır. İçine aldığı insanları egemen güç karşısında savunmasız bırakan ve onları tam anlamıyla “çıplak insan” haline getiren kamplar biyopolitikanın sınırsızca uygulandığı alanlar olarak öne çıksa da Foucault, eserlerinde kamp uygulamasının iktidar, devlet ya da egemen ile olan ilişkisine değinmemiştir.

Michel Foucault (1992), bireyin egemen elinde disiplin ve ceza ile yoğurularak şekillendirilmesinin en mutlak mekânı olarak hapisaneleri işaret eder. Foucault'nun (1992) cezalandırmanın tarihi ile ilgili olarak dikkat çektiği bir dönüm noktası ise 18. yüzyılda başlamak üzere 20. yüzyıla gelinceye kadar acı çektirmeye törensel bir boyut kazandıran halka açık cezalandırma yöntemlerinin ortadan kalkmasıdır (ss.9-10). Ne var ki değişen cezanın ve ceza aracı olarak acı çektirmenin yalnızca törensel boyutu olmuştur zira cezalandırma ihtiyacı asla ortadan kalkmamıştır. Bu dönüşüm ile birlikte “cezalandırma, bu dayanılmaz duygular sanatından, bir askıya alınan haklar ekonomisine geçmiştir” (Foucault, 1992, s.13). Askıya alınan haklar olarak ele alındığında ise en acımasız “hapisane” olarak kampın öne çıktığı görülebilir. Kamplar cezalandırmanın en saf haliyle uygulanmakta olup törenselliğin ve halka açık cezalandırmanın en az seviyede tutulduğu alanlar olarak özel bir biyopolitik yapıya sahiptir. Cezalandırma olgusundaki değişimler ile birlikte eskinin halk önünde görkemli idamlarının yerini artık halktan uzak gerçekleştirilen alıkonulma cezaları almıştır. Bir diğer deyişle cezalandırmanın özü, göz önündeki ölümden gözden uzak yaşam fikrine kaymıştır.

Kamp uygulamaları incelendiğinde ise ölüm ve yaşamın bambaşka anlamlar kazandığını görmek mümkündür. Zira kamp içinde kurulan düzende asıl amaç ne yaşatmak ne de öldürmektir, kamptaki asıl amaç kamp içine atılan bireyi tüm kişilik değerlerinden soyutlayarak silmektir. Dolayısıyla bedensel ölüm kampta ikinci aşamadır. Bu durum yalnızca günümüzde karşılaşılan kamp uygulamalarında değil, akla gelen ilk örneklerden olan Nazi toplama kamplarında dahi geçerlidir, öyle ki kamplarda görevli olan Nazi subayları, kamp sakinleri ile nadiren kurdukları diyaloglarda sık sık

onların kimse tarafından hatırlanmayacağını, unutulacaklarını hatta tarihten silineceklerini dile getirmiştir (Agamben, 2004). Kampın içinde ne yaşam eskisi gibi sürmektedir ne de ölüm eskisi gibi gerçekleşmektedir.

Kampın içine atılan insanın, içine girdiği yaşamın tanımlanması da ayrı bir tartışma konusudur. Siyaset felsefesi açısından bakıldığında, “yaşam” kavramına dair yapılan değerlendirmeler Antik Yunan düşünürlerine kadar gitmektedir. Bu noktada yaşamı karşılayan iki kavram öne çıkmaktadır; “*zoē*” ve “*bios*”. Ne var ki *zoē* kavramı siyaset felsefesinin klasik eserlerinde *bios* kavramına karşı pek de fazla yer bulamaz. Agamben’e göre; “ne Platon *Philebos*’unda üç hayat türünden söz ederken, ne de Aristoteles *Nikomakhos’a Etik*’inde felsefecinin düşünce hayatını (*bios theōrētikos*), haz hayatı (*bios apolaustikos*) ile siyasal hayattan (*bios politikos*) ayırırken *zoē* terimini kullanıyordu (ki zaten Yunanca’da bu sözcüğün çoğulu yoktur)” (2017, ss.9-10).

Bu ayrımın temel nedeni ise *zoē* kelimesinin doğaya özgün olarak en yalın haliyle yaşama eylemine karşılık gelirken *bios* kelimesinin canlının içinde bulunduğu toplumla iç içe yaşayışına karşılık gelmesidir. Topluluk olarak yaşam, otomatik olarak siyasal ilişkileri doğurmaktadır ancak *oikos* ile sınırlı olan aile yaşamı bu siyasi vaziyetten uzaktır. Hanenin yönetimi ile bir şehrin ya da krallığın yönetimi arasındaki fark da burada ortaya çıkar. Erkek ve kadın, doğanın onlara vermiş olduğu üreme görevi neticesiyle bir araya gelirken; yönetilen ile yöneten bir çıkar ilişkisi nedeniyle bir araya gelmekte dolayısıyla iki yaşam tarzı arasında bir fark oluşmaktadır (Aristoteles, 2017, ss.23-24). Bu düşüncelerin ışığında tekrar ele alındığında, *zoē* ve *bios* arasında iç içe geçmiş bir kuşatma durumunu görmek mümkündür. *Zoē*, içerideki kuralların doğallığı nedeniyle *oikos*’a hükmetmekte, *bios* toplumsal ilişkileri içine alması üzerinden *oikos*’u kuşatmakta, *zoē* şehrin sınırlarından çıkıldığında anda yeniden hâkimiyeti eline almaktadır. Kamusal alan ile özel alan, normal ile istisna arasındaki sınırlar gibi *Zoē* ile *bios* arasındaki sınır da kampın yarattığı dışlayıcılık ve çıplak insan arasındaki bağı araştırmada önemli bir noktadır.

Birey, kendi sınırlarından çıkıp *polis*’in sınırlarına adım attığı an *zoē*’yi terk edip *bios*’a adım atmayı da göze almış demektir (Agamben, 2017, s.17). *Zoē* ve *bios* arasındaki ayrım, Foucault’ya göre ise biyopolitika kavramının ortaya çıkması ile eski anlamını yitirmiştir. Doğurganlık, sağlık, eğitim, göç ve beden ile ilgili meselelerin iktidarın

temel ilgi alanı haline gelmesiyle “biyo-iktidar” döneminin kapıları aralanır (Foucault, 2007, s.103). Aristoteles *oikos* içindeki düzeni doğa kanunlarıyla, *polis*’e hâkim olan düzeni de çıkar ilişkileriyle dolayısıyla siyaset ile açıklarken bu yeni iktidar türünün hedefi *oikos*’a, *zoē*’ye özel alana ya da başka bir deyişle çıplak yaşama hükmetmektir. Bu sayede klasik siyaset yaklaşımında herhangi bir karşılığı olmayan *zoē politike* kavramının varlığı da tartışılır hale gelmektedir. Zira çıplak hayatı hedef alan biyopolitika ile *zoē-politika*, biyoiktidarlar da *zoē-iktidar* ilişkisi kurmak mümkün olacaktır. Bu noktada *zoē politike* ise *zoē*’nin potansiyelitesi ile *bios*’un aktüalitesinin bulunduğu nokta olarak öne çıkmaktadır (Yalçınır, 2016, s.64). Ne var ki Foucaultcu biyopolitik yaklaşımda *zoē*’nin kamusal alan ile olan sınırının yerle bir olduğu açık olsa da Agamben için biyopolitikanın en saf alanı olarak gösterilen kamplardaki durumun ne olduğu yani kamptaki yaşamın *zoē* mi *bios* mu yoksa başka bir şey mi olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Kampa giren kişi aynı zamanda mutlak bir çıplaklığa da adım atar. Ancak kampın yarattığı asıl istisna, kamp ile yaratılan dışlayıcılığın kamp içindeki her bireye tek tek etki etmesidir. Aristocu pencereden bakıldığında kampa hapsedilen yüzlerce hatta binlerce insanı doğa kanunlarının bir araya getirmedeği gayet açıktır dolayısıyla kamp içinde var olması beklenen yaşam *bios* olacaktır. Ancak iki bin yılı aşkın siyaset felsefesi öğretisi bize gösteriyor ki *bios*, çıplak yaşamı tanımlamakta kullanılamaz. Kamplarda yaratılan sosyal yaşam tamamen fiziksel olanla sınırlıdır. Bedenler birbirine dokunsa da sosyal ve felsefi bir ilişki ortada yoktur. Bu sayede *polis*’te *bios* olan durumun aynısı kamp içinde *zoē*’ye dönüşmektedir. Kamp kavramının istisnai durumu mutlaklığını bu şekilde tam olarak gösterir.

Kamp uygulamasında öne çıkan ilk örnekler, İspanyolların sömürgelerinde huzursuzluk çıkaran bağımsızlık yanlılarını “kapatmak” gerekçesiyle 1896 yılında Küba’da ve İngilizlerin 1900-1902 yılları arasında Güney Afrika Savaşı’nda karşılaştığı gerilla faaliyetlerini durdurmak amacıyla bölgedeki evleri ve çiftlikleri yakıp hayvan sürülerini katletmesi sonrası başıboş kalan sivil Boer halkını “kapatmak” için kurduğu toplama kamplarıdır (Agamben, 2017, s.199; Diken ve Laustsen, 2005, s.17). Küba örneğinde, bağımsızlık yanlıları İspanyol otoritesi tarafından huzur bozucu olarak görülmüş ve bu “istenmeyen” kesim toplumun geri kalanından ayrıştırılmak üzere, Agamben’in

değimiyle içsellenerak dışlanabilecekleri kamplara kapatılmıştır. Boer savaşı örneğinde istenmeyenler sıfatı bütünüyle bir halkı içine almış ve savaşa destek versin ya da vermesin binlerce sivil korkunç şartlar altındaki kamplara yerleştirilmiştir. Öyleyse kamp olgusu, ilk örneklerinde dahi görülebileceği üzere, egemen tarafından istenmeyen ilan edilen kalabalıkların; yine egemen tarafından her türlü direniş imkânı ellerinden alınmış şekilde ve egemen gücün kendilerine biçtiği kaderlerine mahkûm edilmeleri amacıyla yaratılan mekânlardır. Bu uygulamanın ortaya çıkış dönemini ele aldığımızda ise görülen odur ki kamp uygulaması, iki bin yılı aşkın birikime sahip olan siyaset bilimi tarihinde tam anlamıyla modern olarak adlandırabileceğimiz birkaç meseleden biridir.

1.3. Kamp Türlerine Kısa Bir Bakış

Kamp mefhumunun sınırlarını ya da özelliklerini belirten evrensel bir yasa ya da kurallar bütünü olmadığından kamp uygulamalarının çeşitlerine dair sınıflandırma yapmak geçmiş uygulamaların incelenmesi ile yapılabilir. Kampların kuruluş amaçlarını ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere seferber edilen yöntemleri dikkate alarak kampların kendi aralarında gruplandırılabilmesi mümkündür. Bu bağlamda çalışma boyunca başvuru alan kampı tarif etmeye yönelik sınıflandırmalar, kampın amacına ve kampa yerleştirilen kesimlerin niteliklerine referansla ortaya konulmuştur.

1.3.1. Toplama Kampları

Kamp uygulamaları içinde en yaygın olan ve aynı zamanda da tarihsel süreçte karşılaştığımız ilk kamp örnekleri olarak karşımıza çıkan toplama kampları, adından da anlaşılacağı üzere belli bir kesimin hapsedilmesi amacını taşımaktadır. 19. Yüzyılın sonlarından bu yana, İspanyolların Küba'da ve İngilizlerin Güney Afrika'da devreye soktuğu kampların haricinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerikan Yerlilerinin ve İkinci Dünya Savaşı'nda da ülkede yaşayan Japon kökenli ABD vatandaşlarının kamplara kapatılması gibi etnik kesimlere yönelik uygulamaların yanı sıra belirli politik görüşlere sahip kişilerin kapatıldığı toplama kampları da kurulmuştur. Yine de toplama kampları denildiğinde insanlık tarihinde karşılaşılan en acımasız ve en korkunç

uygulama, Nazi dönemi Almanya'sında uygulamaya konulan ve Avrupa'yı bir "judenrein", yani Yahudilerden arındırılmış bölge haline getirmek amacı güden programdır. Toplama kampları, İkinci Dünya Savaşı sonrası evrensel bir tabu haline gelmişlerse de bu uygulamanın hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmadığını belirtmek gerekir. Yugoslavya iç savaşı sırasında kurulan pek çok toplama kampı örneği arasından en kötü şöhrete sahip olan "Omarska Kampı" ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin başta Uygur halkı olmak üzere sayısı milyonları bulan etnik ve dini azınlıklara mensup vatandaşlarını yeniden eğitim programı adı altında toplama kamplarına hapsedmesi bu uygulamanın en güncel örneklerindedir. Trump yönetimi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde, kaçak yollarla ülkeye girdiği tespit edilen ailelerin çocuklar ve ebeveynler ayrı alanlarda olmak üzere toplanıp hapsedilmesi uygulaması da 21. yüzyılda toplama kamplarını anımsatan bir başka uygulamadır.

1933 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin iktidara, lideri Adolf Hitler'in de şansöyelik makamına yükselişinden 1945 yılında Berlin'in Sovyet güçleri tarafından ele geçirilerek İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa cephesinin kapanışına kadar geçen süreçte Almanlar tarafından Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde açılan onlarca toplama kampında Yahudilerin yanı sıra politik muhalifler, Romanlar, Sırp, Polonyalılar, eşcinseller, engelliler gibi milyonlarca "istenmeyen" hapsedilmiş ve imha edilmiştir. Nazi örneği, egemenin yasal düzeni askıya alması sonrası yine kendi belirlediği düşmanla mücadelede elde ettiği sınırsız gücün nelere yol açabileceğinin en çarpıcı örneklerinden biridir.

1.3.2. Çalışma Kampları

Çalışma kampları, mahkûmların zoraki olarak çalıştırılması fikri üzerine kurulmuş olan bir kamp uygulamasıdır. Gerçekte ise bu kamplar ulaşmak istedikleri hedef bakımından çalışma değil hapsedme ve yok etme üzerine kurulmuşlardır. Genellikle siyasi ve etnik azınlıkları, savaş esirlerini ve diğer istenmeyen grupları hedef alan bu uygulamalardaki asıl amaç, "yok edene kadar çalıştırmak" olduğundan toplama ve imha kampları ile arasında neredeyse hiç fark yoktur. Nazi Almanya'sının en büyük toplama ve imha kampı olan Auschwitz kampının girişindeki son derece ironik olan "Arbeit macht frei" yani "çalışmak özgür kılar" yazısı da bu tezatlığı gözler önüne serer. Nazilerin

kontrolündeki toplama kampları, yerine göre büyük bir ekonomiyi de desteklemekteydi. Bu süreçte pek çok Alman sanayi devinin, Nazi iktidarına sağladığı siyasi ve ekonomik desteğin bilinen bir gerçek olmasının yanı sıra bu şirketlerin sahipleri, üst düzey Nazi yetkilileri ile sahip olduğu kişisel ilişkiler sayesinde kendi çıkarlarını koruyacak adımlar atmaktan da geri kalmamışlardır. Savaş boyunca, I.G. Farben, Krupp Werke, Siemens-Schuckert Werke gibi firmalar toplama kamplarının etrafında kurdukları fabrikalarda kullandıkları köle işgücü sayesinde büyük kazançlar elde etmişlerdir (Arendt, 2018, s.88).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Yalta Konferansında İngiltere tarafından ortaya atılan ve kabul edilen bir karar sonucu yerle bir olan Avrupa'nın yeniden inşası konusunda, müttefik devletlerin ele geçirilen Alman savaş esirlerinin kullanılması ile bir başka eziyet süreci daha başlamış oldu (MacDonogh, 2007, s.393). Savaşın bitmesi ile milyonlarca Alman savaş esiri ve sivil işbirlikçiler Avrupa'nın farklı bölgelerinde mayın temizliği, maden işçiliği, enkaz temizleme, tarım ve inşaat gibi çeşitli alanlarda çalışmaya zorlanmış, hatta müttefik devletler arasında bölüştürülmüş olan bu esirler zorunlu işgücüne olan ihtiyaca göre binleri bulan sayılar ile ülkeler arasında transfer dahi edilmiştir (MacDonogh, 2007, s.394). En fazla esirin en kötü şartlar altında çalıştığı Sovyetler Birliği topraklarında ise pek çok Alman savaş esiri evlerine dönmeden hayatlarını kaybetmiştir (Ferguson, 2004, s.186).

Sovyetler Birliği'nin siyasi suçluları toplumdan silmek adına ortaya attığı Gulag programı ise acımasızlığı açısından Nazi toplama kamplarını aratmamaktaydı. Sistemin kökleri Rus imparatorluğunda uygulanan zorunlu hizmet cezasının uygulandığı kamplara dayanmaktaydı. Bolşevik Devrimi sonrası bu ceza, devrimin düşmanlarını toplumdan uzaklaştırmak ve izole etmek amacı ile daha da sistematik hale getirildi. Ülkenin farklı bölgelerinde sivil alanlardan izole şekilde kurulan kamplar, Gulag mahkûmu olan ve tanık olduklarını yazdıkları ile dünyaya duyuran Aleksandr Solzhenitsyn (1974) tarafından denizin ortasındaki takımadalara benzetilmiştir. Çalışma kampları ayrıca, Komünist Arnavutluk, Komünist Çekoslovakya, Komünist Romanya, Komünist Bulgaristan ve Kuzey Kore gibi ülkelerde; Çin'de hem ulusal hükümet döneminde hem de Komünist dönemde ve de İmparatorluk dönemi Japonya'sında uygulanan bir cezalandırma yöntemi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde de başta

komünistler, sosyal demokratlar ve anarşistleri hedef almak üzere İsveç'te pek çok çalışma kampı kurulmuştur.

1.3.3. Mülteci Kampları

Mülteci kampları, başta savaş ve iç savaş olmak üzere sağlık, siyasi ya da ekonomik sebeplerden dolayı yer değiştirmek zorunda kalan çok sayıda insanın geçici olarak toplandığı kamplardır. Bu kamplar gıda, sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçları çabucak karşılama odaklı olduğundan kalıcı yapılara rastlamak zordur. Birincil amaç, mültecilerin oraya yerleşmesini sağlamak değil, yoğun insan hareketiyle baş edebilmektir. Bu kamplar hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası organizasyonların kontrolünde kurulabildiği gibi tamamen kendi kendine var olan, herhangi bir tüzel kişiliğin müdahilliğinin bulunmadığı hatta tek bir yere bağlı olmayıp daima yer değiştiren göçebe durumdaki mülteci kamplarına dahi rastlanabilir.

1.3.4. Gözaltı Kampları

20. yüzyılın sonarına doğru kendisini gösteren ve 21. Yüzyılda giderek yaygınlaşarak dikkatleri üzerine çekmeyi başaran tutuklu kampları, kamp olgusunun birey ve egemen arasındaki dengesiz ilişkinin sebep olduğu tartışmaları körükleyen önemli bir faktördür. Çok sayıda suçlunun ki bu kişilerin suçları genellikle siyasal iktidar tarafından o kişilerin sırtlarına yüklenmiştir, geçici olarak tutulduğu bu kampların özelliği; barındırdıkları istisnai yapı sayesinde günümüzün toplama kampları konumunda olmalarıdır.

Tutuklu kamplarına konulan insanların durumu, tıpkı kampın kendisi gibi istisnai bir konumdadır. Bu kişiler mahkûm değildir ve buldukları yer de hapisane değildir. Bölgenin bir toplanma alanı olması içeridekilerin de hukuk ve hukuksuzluk arasındaki sınırdaki, arafta yer almaları dolayısıyla oluşan hukuki boşluklar, 21. Yüzyılın en hukuksuz eylemlerinin hiçbir cezai işlem görmeden gerçekleştirilmesine imkân sağlamıştır. Bu kampların kurbanları hususunda kesin bir tanı olmadığı gibi kampların işleyişi de herhangi bir sınırlamaya tabi değildir. Bu bağlamda kurulan ve tutuklu kampları denilince akla gelen ilk örnek olan Guantanamo körfezi askeri üssü, ya da

yaygın adıyla Guantanamo Kampı, 21. Yüzyılın Auschwitz'i olma unvanını hakkıyla taşımaktadır. Kampın hukuk ile hukuksuzluğun sınırı üzerinde kurulu olduğu gerçeği var olduğu müddetçe de Guantanamo kampı ne tek ne de sonuncu örnek olacaktır.

2. BÖLÜM: EGEMENİ HUKUKUN ÜSTÜNE ÇIKARAN KARAR: İSTİSNA HALİ İLANI

2.1. İstisna Hali Kavramının Tarihsel Kökeni: İustitium İlanı

İstisna hali uygulaması, Carl Schmitt'in de vurguladığı gibi normal düzenin yetersiz olduğu anlarda devreye giren bir acil durum mekanizmasıdır. Normal düzen ise yalnızca önceden tecrübe edilmiş olan ya da yaşanması tahmin edilen olaylara karşı hazırlıklı olan hukuki normlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Normal olmadan istisna olamayacağı gibi hukuki bir düzen mevcut olmadan istisna hali aracılığı ile hukukun askıya alınması durumu da mümkün olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında tamamiyle modern bir mesele olarak görülen istisna hali kavramı, aslında iki milenyum aşkın bir geçmişe sahip olan köklü bir uygulamadır. İstisna halinin atası olarak ele alabileceğimiz uygulama ise Antik Roma uygarlığının cumhuriyet ile yönetildiği dönemde, tıpkı günümüzdeki kullanım amacına uygun şekilde, son derece tehlikeli krizlerle başa çıkmak adına hukukun askıya alınmasını öne süren *iustitium* uygulamasıdır.

Efsaneye göre Truva'nın yıkımından kaçan bir prensin soyundan gelen Romulus ve Remus adlı iki kardeşin Tiber nehrinin kıyısında kurduğu yerleşim alanı, zamanla gelişip güçlenerek bir krallığa, ardından bir cumhuriyete ve sonrasında da Akdeniz'in tamamına hükmedecek olan bir imparatorluğa dönüşmüştür. İnsanlık tarihi açısından hemen hemen her alanda silinmeyecek katkıları bulunan Roma uygarlığının en önemli özelliklerinden birisi de sahip olduğu idari ve hukuki sistemdir. Her ne kadar günümüzdeki cumhuriyetlerle kıyaslama yapılamayacak kadar farklı bir sistem olsa da yaklaşık 450 yıl süren Roma *Res Publica*'sı sahip olduğu hukuk sistemi ve yönetim anlayışıyla dönemin uygarlıklarından çok daha farklı bir konumdaydı. Durum böyle olunca da Schmitt'in 20. Yüzyılın ilk yarısında güvenilirliğinden daima şüphe ettiği Weimar Cumhuriyeti'nin krizlerle baş etmekte yetersiz kalacağına dair endişeler, iki milenyum öncesinde, Roma Cumhuriyetinde dahi kendisini göstermiştir. Bu tür bir kriz

anında ise Romalıların başvurduğu iki uygulama öne çıkmaktadır. Bunlar diktatörlük makamı ve *iustitium* ilanıdır.

2.1.1. Roma Diktatörlüğü

Latince’de dikte eden anlamında kullanılan diktatör unvanı, günümüz bağlamında son derece negatif bir anlama sahip olsa da Antik Roma uygarlığında gayet normal karşılanan bir makamdı; zira Romalıların asıl endişesi diktatörler değil, Antik Yunan düşünce sistemindeki *Tiran* ile eşdeğer tuttıkları krallardı. Roma şehrinin kuruluşundan itibaren hüküm süren krallık yönetimi, halkın, kötü yönetiminden bıktığı kral Tarquinius Superbus’a karşı ayaklanması sonrası son bulmuş ve bir daha böyle bir yönetimin hâkim olmaması adına idari güç farklı makamlar arasında bölüştürülmüştür (Livy, 2006, s.83). Herhangi bir tehlike ile kolayca baş edilebilmesinin önünü açmak için olağanüstü bir makamının yaratılmasına da bu dönemde karar verilmiştir.

Diktatörlerin atanmasındaki temel amaç gayet açıktır; diğer idari ve hukuki makamların görevlerini yerine getiremez olduğu anlarda devletin işleyişinin devamlılığını sağlamak (Cohen, 1957, s.304). Bu tür kriz anlarının başında savaş hali gelse de kıtlık, salgın hastalıklar, doğal afetler gibi durumların yanı sıra bazı dini törenlerin ya da festivallerin gerçekleştirilmesinin gerektiği anlar da diktatörlerin göreve çağırıldığı zamanlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle cumhuriyetin ilk dönemlerinde komşu güçlerle yapılan yıkıcı savaşlar, diktatörlük makamına sıkça başvurulmasını gerekli kılmıştır. Bu sebepten dolayı çıkarılan yasalar ile de diktatörlerin güçlerini suiistimal etmelerinin de önüne geçmek elzem bir mesele haline gelmiştir. Diktatörlerin krallara dönüşmesini önlemek adına, diktatör atama yetkisi senatoya verilmiş, mevcut tehlike geçtiği anda da diktatörün üstün yetkilerinin ortadan kalkmasında karar kılınmıştır. Niccolò Machiavelli (2017) tarafından da belirtildiği gibi, “onun otoritesi, acil tehlikeler için gerekli çareler hakkında kendi başına karar verme gücünü ve danışma kuruluyla herhangi bir temyiz olmadan herhangi bir kişiye ceza vermeyi kapsar” (s.133). Bunun dışında diktatörün gücü, neredeyse sınırsız olsa da rejimi kökten değiştirecek kararlar almasını engelleyecek şekilde belirlenmiştir. “Örneğin senato ve halkın elinden otoritesini alamaz ya da eski kurumları kaldırıp yenilerini kuramaz” (Machiavelli, 2017, s.133).

“Consul'lerden birinin, devletin varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde dictator olarak tayin edilmesi, teorik olarak her türlü idari, askeri ve yargısal yetkilerin kendisinde toplanması sonucunu doğursa da, senatonun siyasal gücünün uzantısı olduğu gözardı edilmemelidir” (Küçük & Saygılı, 2014, s.274). Diktatörü tirandan ya da kraldan ayıran en önemli özellik de budur. Öyle ki Roma ordularının, Hannibal'ın orduları karşısında peş peşe hezimete uğradığı İkinci Pön Savaşı süresince senato tarafından pek çok diktatör atanmış ve görevden alınmıştır (Watkins, 1940, s.336). Yine de her ne kadar anayasal bir makam olmasına ve yetkileri her ne kadar olağanüstü olsa bile yasalar ile açıkça sınırlandırılmış olsa da diktatörlük makamına başvuru her seferde diktatör olan kişi hem halk arasında hem de düşmanları arasında öyle büyük bir korku uyandırmıştır ki Roma diktatörleri sahip oldukları yasal üstünlüğün yanı sıra bir de çok büyük bir manevi gücün sahibi olmuşlardır (Kalyvas, 2007, s.415).

Roma diktatörlüğü ile ilgili en önemli anekdot, Lucius Quinctius Cincinnatus'un yarı romantik yarı efsanevi hayat hikayesidir. Görev başındayken etkili bir siyasetçi olan Cincinnatus, emekli olduktan sonra kendisini tarlasına adamışken bir grup senatörün onu ziyaret edip Roma'nın tehlikede olduğu ve kendisinin senato tarafından diktatör ilan edildiği bilgisini alması ile tarım aletlerini bırakarak eski *toga*'sını yeniden giyip Roma'ya gitmiştir (Livy, 2006, s.195). Diktatörlük yetkilerini kullanarak Roma'nın karşı karşıya kaldığı işgal tehlikesini defeden Cincinnatus, efsaneye göre tehlikenin ortadan kalkmasından sonra bir dakika bile kaybetmeden, kendisine 6 aylığına tanınmış olan diktatörlük yetkilerini henüz 16. gününde terk etmiş ve çiftliğine dönerek bırakmış olduğu tarla aletlerinin tekrar başına geçmiştir (Livy, 2006, s.199). Milattan önce 5. Yüzyılda yaşayan Cincinnatus'un hikâyesi yalnızca Roma cumhuriyetinde değil, iki bin yıl sonra kurulacak olan cumhuriyetlerde dahi özellikle kriz anlarında erdemli ve sorumlu yöneticiliğin temsili haline gelmiştir.

Roma, düşmanlarını ortadan kaldırdıkça devletin ortadan kalkmasına yönelik dış tehlikeler de giderek azalmaya başladı. Bu nedenle Roma güçlenip topraklarını genişlettikçe diktatör atanmasını gerektirecek durumlar giderek seyrekleşti. Zaman içinde diktatörler sembolik görevleri yerine getirmek adına atanmaya başlasa da çeşitli iç karışıklıklar, milattan önce 1. yüzyılda diktatörlük makamının orijinal haliyle yeniden kendisini göstermesine neden olmuştur. Gaius Julius Caesar'ın ordusuyla Roma'ya

girmesi sonrasında da kendisini ömür boyu diktatör ilan etmesiyle birlikte tıpkı cumhuriyet rejimi gibi diktatörlük makamı da büyük bir darbe almıştır. Diktatörlük uygulamasının var olmak için ihtiyaç duyduğu cumhuriyet rejimi, Caesar'ın ömür boyu diktatör ilan edilmesi ile askıya alınmış oldu. Sonraki süreçte yaşanan iç savaşlar ve politik suikastların sonucunda ise Roma, cumhuriyet yönetimini geride bırakmış ve Roma İmparatorluğu haline gelmiştir. Erklerin tek bir kişinin elinde toplandığı bir sistemin yerleşmesi ile de kriz anlarında çabuk karar alınmasını mümkün kılmak amacı ile yaratılan diktatörlük uygulaması da anlamsız hale gelmiş oldu ve ortadan kalktı.

2.1.2. İustitium

İustitium, tıpkı diktatörlük gibi, tamamen Roma Cumhuriyetine ait olan ve yine diktatörlük gibi normal önlemlerin başa çıkmakta zorlandığı durumlarda mücadele etmek adına ortaya atılmış tarihin en eski acil durum protokollerinden biridir. İki önlem de her ne kadar büyük bir tehlikeye cevap niteliğinde olsa da *iustitium*'un en önemli farkı toplumun tamamını içine alan ve kamusal hayata doğrudan etki eden bir uygulama olmasıdır. Bu açıdan *iustitium*, istisna hali uygulamasının öncülüdür.

İustitium kelimesinin etimolojik yapısı, içeriğine dair herhangi bir soru işareti bırakmayacak kadar açık ve kesindir. Latince'de güneş tutulması anlamına gelen *solstitium* kelimesi ile aynı yapıda olan *iustitium* kavramı, yasaların havada kaldığı, tutulduğu, askıya alındığı bir duruma işaret etmektedir (Agamben, 2018, s.56). “Yani, *iustitium* yalnızca adli idarenin askıya alınmasını değil, bütünüyle hukukun askıya alınmasını imliyordu” (Agamben, 2018, s.56). Ancak altını çizmek gerekir ki *iustitium* ile istisna hali aynı duruma karşılık gelen kavramlar değildir. Devletin varlığına ciddi şekilde tehlike teşkil eden bir durum ile mücadele etmek adına senato, *senatus consultum ultimum* adlı nihai nitelikte bir karar alır, bu karar neticesiyle yasaların askıya alınır yani *iustitium* ilan edilir ve *iustitium* ilanı sonucu istisna hali durumu oluşur (Küçük & Saygılı, 2014). Dolayısıyla *iustitium* ilanı, istisna halini yaratan karardır.

İustitium ilanı, tıpkı bir diktatörün görevlendirilmesi kararında olduğu gibi senatoya tanınmış bir haktır. Ne var ki bir kez karar alındıktan sonra iki durumun yarattığı hukuki

ortam tamamen farklıdır. Diktatör, belirli yasalar çerçevesinde atanıp belirli yasaların ışığında hareket etmesine karşın *iustitium* durumunu yönetecek hiçbir yasa ya da kural yoktur çünkü *iustitium* ile yaratılan durumda zaten yasalar askıya alınmış olacağından tam bir hukuksuzluk hali hâkim olur. Dolayısıyla *iustitium* üstün bir yönetici makamı yaratmak yerine yöneticileri hatta sıradan vatandaşları sınırlayan yasaları ortadan kaldırarak hukuki anlamda mutlak sorumsuzluğun kapısını aralar (Agamben, 2018, s.62). Ciddi bir kriz anında “ilan edilen *iustitium* halinde, cumhuriyetin düşmanlarına karşı kullanılan cebir neticesinde meydana gelecek ölüm ve yaralama halleri, hukuk uygulamasının, yargının konusunu oluşturmamaktadır. Zira bu durumda hukukun işlemediği, hukukun askıya alındığı bu aşamada, hukukun söz konusu edilmediği söylenebilir” (Küçük & Saygılı, 2014, s.272). *İustitium*'un *tumultus*'a karşı en güçlü silahı budur.

İustitium ilanını gerektirecek olan durumun son derece tehlikeli ve yabancı bir durum olması beklenir; öyle ki mevcut hiçbir önlem hatta olağanüstü durumlarda devreye sokulanlar dahi etkili olamasın. Bu noktada senato; gerekli gördüğü alanlarda idari ve hukuki makamları, son kertede ise tüm vatandaşları cumhuriyetin devamlılığını sağlamak adına göreve çağırır (Agamben, 2018, ss.55-56). Ancak tarihteki ilk *iustitium* ilanı örneğinin devletin varlığına dair yarattığı tehlikenin boyutu tartışmaya açıktır. Zira cumhuriyetin devamlılığına tehdit olarak gösterilen *tumultus*, dış tehlikeler olabildiği gibi iç siyasetin tartışmalı figürleri de olabilir.

İlk *iustitium* ilanına yol açan gelişmeler, Roma Cumhuriyetinin yüz yılı aşkın bir zaman dilimine yayılmış olan Pön savaşlarından galip çıkması ile ortaya çıkmıştır. Yıkıcı savaşlar ve kötü ekonomik şartlar neticesinde pek çok çiftçi topraklarından olmuş ve toplumun en alt tabakalarındaki mağdurların sayısı giderek artmıştır. M.Ö. 133 yılında tribün'lük makamına yükselen ve senatonun popülist hatta demagog olarak adlandırabileceğimiz “*populares*” fraksiyonuna bağlı olan Tiberius Sempronius Gracchus, Romalı çiftçilere yardımcı olması amacıyla senatoya bir toprak reformu planı sunar. Kendi adına ithafen “*Lex Sempronia*” olarak adlandırılan bu toprak reformu, senatonun ayrıcalıklılardan oluşan “*optimates*” grubunun muhalefetine rağmen yürürlüğe girer (Plutarch, 1999, s.93). Tiberius Gracchus toplumun üst sınıfındakilerin zararına olacak başka reformların da peşinde koşmaya devam etmesinden büyük

rahatsızlık duyan *optimates* grubu, senatodan *senatus consultum ultimum* kararı çıkartmaya çalışsa da çabaları boşa çıkar (Plutarch, 1999, s.97). Bunun üzerine *optimates*'lerden Scipio Nasica “devletin güvenliğini isteyen arkamdan gelsin” diyerek topladığı bir grup destekçi ile Tiberius Gracchus’u ve destekçilerini katleder (Theodor Mommsen’dan aktaran Agamben, 2018, s.59). Scipio Nasica destekçileri açısından Gracchus peşinden koştuğu düşüncelerle cumhuriyeti yıkmak isteyen bir iç düşmandı ve öldürülmesinde hiçbir sakınca yoktu. Bir diğer deyişle Gracchus, öldürülmesinde sakınca olmayan “Kutsal İnsan” durumundadır. Dahası, Gracchus’un öldürülmesi sonrası ülkenin çeşitli bölgelerinde bazı kehanetlerin gerçekleştiğine dair söylentilerin yayılması üzerine Gracchus’un politik düşmanları bu durumu Tanrıça Ceres’in, sahip olduğu hakları suiistimal eden tribün'lere ve cumhuriyeti yıkmak isteyecek tiranlara karşı koyduğu yasalarının çiğnendiğine yorarak Gracchus’un Roma’nın karşılaştığı en büyük tehlike olduğuna kanaat getirir ve Sicilya’da bulunan Ceres Tapınağına bir ziyaret gerçekleştirerek hem cinayete siyasi nedeninin yanında dini bir gerekçe hazırlanır hem de Gracchus destekçisi kesimlere bir mesaj verilmeye çalışılır (Cicero, 2014; Spaeth, 1990).

Tiberius Gracchus’un herhangi bir hukuki sonucu olmadan öldürülmesinden birkaç yıl sonra, kardeşi Gaius Gracchus’un tribün'lük görevine gelmesi ile kardeşinin yolundan giderek halkçı reformlar talep etmesinden rahatsız olan *optimates* fraksiyonu, bu sefer senatoyu arkasına almayı başarır. Böylece “MÖ 121 yılında Gaius Gracchus'a karşı alınan bu *senatus consultum ultimum* ile ilan edilen *iustitium* ile bir Roma yurttaşının *contra rempublicam*, yani cumhuriyetin düşmanı sayılıp kendisine karşı güç kullanılması, ilk kez yasal araçlar yoluyla gerçekleştirilmiş olmaktadır” (Küçük & Saygılı, 2014, s.271). Her ne kadar Tiberius Gracchus’ın öldürülmesi sırasında hukuk askıya alınmamış olsa da sonuçları açısından kardeşi Gaius Gracchus’un öldürülmesinden pek de farklı bir konumda değildir. İlan edilen *iustitium* durumu neticesinde yasalar askıya alınmış ve sadece belli makamlara değil, tüm vatandaşlara cumhuriyetin düşmanı ilan edilen kişilere saldırmaları için izin verilmiş hatta bir anlamda göz yumulmuştur. Ancak bu uygulamanın hem hukuki anlamda ilk örneği olan Gaius Gracchus cinayeti hem de başarısız bir deneme olmasına rağmen yine de uygulamaya konulan Tiberius Gracchus cinayeti irdelendiğinde görülecektir ki *iustitium* ilanı cumhuriyetin güvenliğinden ziyade siyasi çıkarlara hizmet etmiştir. Hedef

öldürüldüğünde ve ortada başka toplum düşmanı kalmadığında da *iustitium* ilanının yarattığı istisna hali otomatik olarak son bulmakta, yasalar yeniden yürürlüğe girmektedir.

İustitium, toplumsal yapının tamamını etkileyecek şekilde yasaları askıya alırken öte yandan da vatandaşlara büyük bir görev yükler. Roma Hukuku ve Antik Roma Tarihi üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Alman Tarihçi Theodor Mommsen'a göre *iustitium* hali aynı zamanda bir meşru müdafaa halidir dolayısıyla devlet, vatandaşlarından tehlikeye karşı kendilerini savundukları gibi cumhuriyeti de savunmalarını beklemektedir (Mommsen'dan aktaran Agamben, 2018, s.57). Her vatandaşın kamu güvenliğini korumak adına kanunlardan azledilmesi ile şunu diyebiliriz ki *iustitium* durumunda sıradan vatandaşlar, yönetim kademelerindeki görevlilerden çok daha önemli bir konuma gelmektedir. Bu durumun birincil sebebi yasaların askıya alınması ile oluşan hukuki boşluk içerisinde vatandaşların daha önce asla sahip olmadıkları olağanüstü bir güçle donatılmasıdır (Agamben, 2018, s.58). Öte yandan ise normal durumda güç sahibi olan yöneticiler, Livy'nin de belirttiği gibi *iustitium* ilanı ile birlikte onlara yetkiler tanıyan yasaların askıya alınması sebebiyle sahip oldukları güçlerden arınıp sıradan vatandaş seviyesine inmektedir (Agamben, 2018, s.64). Ortaya çıkan bu durum incelendiğinde ise Hobbes'un "doğa durumu" ile bazı benzerlikler görülebilir. Hobbes'un (2007) herkesin herkesle savaşı olarak nitelendirdiği doğa durumunun en önemli unsuru, aynı zamanda da bu savaşın en önemli sebebi, insanların doğal olarak birbirine eşit olmasıdır (s.93). *İustitium* ile yaratılan durum, doğa durumu ile benzer yapıda olsa da bazı farklılıklar içermektedir. Doğa halinde var olan eşitlik insanın insanla savaşına yol açarken *iustitium* durumunda açığa çıkan potansiyel gücün devletin düşmanlarına yönlendirilmesi talep edilir. Bu açıdan *iustitium* ilanına geçici ve kontrollü bir doğa durumu olarak bakabiliriz. Yöneticiler ile ayaktakımını birleştiren sebep sahip oldukları sosyal statülerin tepetaklak olması değil, yasaların askıya alınması ile aralarındaki farkların da askıya alınmış olmasıdır. Bu sebeple sıradan vatandaşlar tıpkı birer diktatör gibi cumhuriyet düşmanı olarak belirlenen kişileri öldürebilir, konsüller ya da senatörler de tıpkı birer *pleb* gibi hiçbir hukuki sorumluluk olmadan öldürülebilirler.

2.1.3. *Iustitium* Uygulamasının Dönüşümü

Caesar'ın "ömür boyu diktatör" ilan edilmesi ile başlayan iç karışıqlarla dolu süreç, Roma Cumhuriyeti'nin yıkılması ve yerine İmparatorluk yönetiminin yükselmesi ile son bulmuştur. Bu süreçte gerçekleşen adli ve idari değişikliklerden, cumhuriyet dönemine ait olan diktatörlük ve *iustitium* gibi uygulamalar da payını almıştır. Cumhuriyetten İmparatorluğa geçiş ile birlikte diktatörlük tamamen kaldırılmış, *iustitium* uygulaması ise çok büyük bir anlam değişikliğine uğrayarak eski anlamını tamamen kaybetmiştir. Aslında diktatörlük ve *iustitium*'un ortadan kalkmasına neden olan gelişme, bu iki uygulamanın ortaya çıkmasına sebep olan ihtiyaç ile aynıdır. Diktatörlük ve *iustitium* kurumları, mutlak egemenliğe sahip olan tek bir kişinin yokluğunda, acil durumlara baş edebilmek adına oluşturulmuş uygulamalardır. Krallıktan cumhuriyete geçiş ile birlikte normal durumun yönetimi yasalar ile sağlansa da istisnai durumların yarattığı acillik ortamında diktatörlük ve *iustitium* uygulamaları koruyucu görevi görmüş ancak cumhuriyetten imparatorluğa geçişte mutlak güce sahip egemen figürü geri döndüğünden diktatörlük kurumu ortadan kalkmış, *iustitium* ise tamamen farklı bir anlama bürünmüştür. Walter Benjamin (2019) ve Adolph Nissen'in (Nissen'den aktaran Agamben, 2018) de belirttiği gibi olağanüstü uygulamaların kural haline gelmesi ile istisnai önlemler ortadan kalkmıştır. *Iustitium* uygulaması ise acil durumlarda yasaların askıya alınması anlamını terk ederek, imparatorluk döneminde imparatorun ya da aile fertlerinden birinin ölümü sonrası ilan edilen ve günlük yaşamı neredeyse tüm unsurlarıyla askıya alan bir kamusal yas anlamına bürünmüştür.

Roma'nın ilk imparatorları Caesar ve Augustus'un ölümleri sonrası senato tarafından resmi yas ilan edilirken halk arasında son derece sevilen ve saygı görülen bir isim olan İmparator Germanicus'un ölümü sonrasında ise Romalılar senatodan herhangi bir karar çıkmasını beklemeden dükkânlarını kapatmış, gündelik eğlencelerine ara verip topluca yas tutmuşlardır (Suetonius, 2008, ss.137-138). Germanicus'un kızı, aynı zamanda da sonraki imparator Caligula'nın kız kardeşi olan Drusilla'nın ölümü sonrasında da hem Roma hem de İskenderiye'de *iustitium* ilan edilmiştir (Kerkeslager, 2006). Şair Ausonius ise, oğlu Hector'u kaybeden Truva Kralı Priamos'un tuttuğu yası ifade ederken *iustitium* terimini kullanmaktadır (Cameron, 2002, s.292). Bu kamusal yas dönemlerinde adli faaliyetler, resmi işler ve senato çalışmaları, tıpkı cumhuriyet

dönemindeki anlamı ile uyumlu olarak askıya alınmış bununla birlikte alım satım işleri, borç tahsisatı, evlilikler ve her çeşit kutlama *iustitium* süresinde yasaklanmıştır (Kerkeslager, 2006, s.383). Ne var ki Drusilla'nın ölümü sonrası ilan edilen *iustitium* süresince adli faaliyetler askıya alınmış olmasına rağmen bu yasaklara uymayan kişiler *crimen maiestatis*¹ suçuna çarptırılmış, üstelik cumhuriyet dönemindeki uygulamalarında gerçekleşmesi asla düşünülemeyecek şekilde, bir kişi bu suçtan dolayı idam edilmiştir (Kerkeslager, 2006, s.388).

Cicero, cumhuriyet için giderek yaklaşmakta olan bir tehlike olarak gördüğü Marcus Antonius'a karşı yaptığı *Philippicae* söylevlerinde, savaşın artık kaçınılmaz olduğunu, cumhuriyeti savunmak adına bir an önce *iustitium* ilan ederek yasaların askıya alınmasını ve her vatandaşın *sagum*'larını giymesi gerektiğini dillendirmiştir. Roma'da barış zamanları giyilen *toga*'lar, savaş zamanı ya da istisnai durumlarda ordu ile birliktelik oluşturmak adına, askeri bir giysi olan *sagum* ile değiştirilir, tehlikenin ortadan kalkması ile yeniden *toga* giyilirdi. 4. Yüzyılda yaşayan ve Roma şehrinin yöneticiliğini yapmış olan Junius Bassus'un görkemli lahdinde yer alan şiirin bir dizesinde ise Bassus'un ölümü sonrası senatörlerin yas tutarken *toga*'larını çıkarttığı yazılıdır; sebep ise tıpkı cumhuriyet dönemindeki *iustitium* uygulamalarında olduğu gibi *sagum*'ların giyilmesidir ancak bu sefer amaç ulusal birliği sağlamak değil, *sagum*'un koyu renkli bir giysi olmasından dolayı matem kıyafeti olarak değer görmeye başlamasıdır (Cameron, 2002). Krize karşı hazırlıklı olma ve birliktelik mesajı içeren *sagum*'lar, imparatorluk ile birlikte, tıpkı *iustitium* kurumu gibi, matem ile özdeşleşmiş, istisnai bir durum haline gelen yas anlarında, normal durum kıyafeti olan *toga*'lar da tıpkı *iustitium*'daki yasalar gibi askıya asılmıştır.

Cumhuriyetten imparatorluğa geçilmesi ile acil durumlar için ortaya atılan çözümlere de gerek kalmamış dolayısıyla diktatörlük ortadan kalkmıştır ancak *iustitium*'un farklı bir anlam kazanarak kendisini koruması önemli bir mesaj içerir. Krizlere çabucak müdahale edebilmek adına yasaların askıya alınması ile kamusal yas kavramları arasında çok büyük bir uçurum olduğu kesindir ancak *iustitium* kavramı büyük bir değişikliğe uğramış olsa da özünü korumaktadır. Bu bağlamda, “yasadızlık ile yas arasındaki karşılıklılık, ancak hükümdarın ölümü ile istisna hali arasındaki karşılıklılık ışığında

¹ Egemene yönelik saygısızlık hatta ihanet anlamına gelen suç sınıflandırması.

anlaşılır hale gelir. *Tumultus* ile *iustitium* arasında başlangıçta var olan bağ hala mevcuttur ama şimdi kargaşa hükümdarın ölümüyle örtüşür, hukukun askıya alınması ise cenaze töreniyle bütünleştirilir” (Agamben, 2018, s.87).

Giorgio Agamben’in *iustitium* ile kamusal yas arasında kurduğu bağın temelinde, egemeni “yaşayan yasa” olarak tanımlayan kuram vardır. “Hükümdarın yaşayan yasa olması, onun yasanın yükümlülüğü altında olmadığı, yasanın yaşamının onda bütünsel bir yasadırlıkla örtüştüğü anlamına gelebilir ancak” (Agamben, 2018, s.88). Egemen ile yasaların içinde bulunduğu bu iç içe geçmiş vaziyet, Bodin’in egemenin ne kendi yasaları ne de başkalarının yasalarıyla bağlanamayan bir yasa koyucu olduğu savını pekiştirmektedir. Egemenin sahip olduğu güç istisna haline olduğu gibi normal duruma da hükmetmektedir böylece istisnada kararlarıyla hükmederken normal durumda yasalarıyla hükmeder ama o yasalara boyun eğmez. Egemen, her ne kadar yaşayan yasa konumunda olsa da “içsel olarak ‘*anomos*’tur [yasasız]” (Agamben, 2018, s.89). Bu sebepten dolayı kanunların üstündeki egemenin ölümü, yaşayan yasanın değil yaşayan yasadırlığın ölümü olarak ele alınmalıdır. Mutlak güce sahip olan egemenin bedeninde hapsedilen ölümsüz yasa ise, fani egemenin ölümü ile tekrar özgür kalmaktadır. Bu noktada ilan edilen *iustitium*, basit bir kamusal yas döneminden çok daha fazlasıdır. Egemenin ölümü ile içine düşülen *interregnum*, ölen egemenin yerine kimin geçeceği tartışmasından ziyade, özgür kalan hukukun yeniden kimin bedeninde hapsedileceğinin tartışıldığı dönemdir. Bu dönemde ilan edilen *iustitium* ise, herkesin yasaların altında bulunduğu anda, yasaları askıya alarak bu değişimin yapılabilmesine imkân vermek demektir. Ne de olsa egemen dışındaki herkese hükmeden yasalar, egemenin olmadığı anlarda, ortadan kalkana ya da askıya alınana dek kendisinin üstünde bir güç olmasına izin vermeyecektir. Dolayısıyla hukukun egemenin bedeninde tanımlandığı dönemde egemenin ölümü hukukun da askıya alınması anlamına gelmekte iken hukukun üstünlüğü ilkesinin kabul görmeye başlaması ile egemenin, hukukun üzerindeki eski konumuna ulaşmasının tek yolu olarak istisna haline dair verilen nihai karar görünmektedir.

2.2. Egemenin Nihai Kararı

2.2.1. Egemen ve Karar

“Bugün egemenlik kavramı hakkında neredeyse hiçbir inceleme yoktur ki Bodin’in kökleşmiş alıntısına yer vermesin. Ama hiçbir yerde Devlet’in söz konusu bölümünün vurucu pasajı zikredilmez” (Schmitt, 2016, s.16). Carl Schmitt’in bu tepkisinin özünde ise yüzyıllardır ortaya konmakta olan sayısız egemenlik tanımları ve mevcut tanımlar üzerinden yapılan yorumların yetersizliği yatmaktadır. Schmitt’e (2016) göre bu tanımlar, “son moda soyut formülleri bir araya toplamakla yetinirler ki bu formüller ders kitabı havasında, soru yanıt tarzındadır ve egemenliğin çeşitli tanımlarını içerir” (s.15). Ne var ki yine Carl Schmitt’in (2016) bakış açısıyla “kimse, egemenlik kavramıyla özdeşleştirilen ‘en yüce güç’ hakkında sonsuz kere tekrarlanmış olan içi boş deyimleri daha ayrıntılı şekilde inceleme zahmetine katlanmamış görünmektedir” (s.15). Schmitt için egemenlik kavramının özü istisna haline dair verilen nihai karardır ve bu durum kendisinin yarattığı bir tanım değil, bunca zaman var olan tanımlar içinden çekip çıkarttığı bir detaydır.

Schmitt’in egemenliğin ne olduğuna dair soru cevap tarzındaki formüller ve sürekli tekrarlanan içi boş deyimlerden duyduğu rahatsızlığın temeli, bu yaklaşımların hâlihazırda göz önünde bulunan cevabı görmeyi başaramamasıdır. Nitekim Schmitt’e göre egemenin ne olduğuna dair tanım, bu tartışmanın en başında bizzat Jean Bodin tarafından yapılmıştır. Ne var ki egemenin gerçek tanımı, Bodin’in kökleşmiş alıntısında olduğu gibi mutlak, süresiz ve devredilemez güç tekerlemesi değil, Schmitt’in vurucu nokta olarak nitelendirdiği ve kendisinin ilgisini asıl çeken nokta olan, olağanüstü anlarda egemenin nasıl bir yol izleyeceğidir.

Bodin, Devlet’te, egemenin kendinden öncekilerin ya da kendi ile eşit seviyede olanların değil sadece kendi verdiği sözlere uymakla yükümlü olduğu ancak acil bir durum halinde vermiş olduğu sözlerin kendisi üzerinde bir bağlayıcılığının kalmadığını ve mevcut yasaları dilediğince değiştirip ihtiyaç halinde ortadan kaldırayabileceğini belirtir. “Bu nedenle –ister genel ister münferit bir durumda– yürürlükteki kanunu ilga etme yetkisi egemenliğin alameti farikasıdır ve Bodin, egemenliğin diğer tüm ayırt edici

niteliklerini (savaş ilanı ve barış yapılması, memurların atanması, af ve nihai temyiz yetkisi, vb.) buradan türetmek ister” (Schmitt, 2016, s.17).

Jean Bodin, egemenin tebaasına verdiği sözlerle olan bağı acil durumlarda ortadan kaldırırsa da; Thomas Hobbes için ise egemenin mevcut kanunları ilga etmek ya da verdiği sözlerden geri dönmek için acil bir duruma ihtiyacı dahi yoktur. Çünkü Hobbes’a (2007) göre, “hepsinin birden kişiliğini taşıma hakkı, egemenin onlardan herhangi biriyle değil, onların birbirleriyle yaptıkları ahit ile egemen tayin ettikleri kişiye verilmiş olduğundan, egemen açısından herhangi bir sözleşme ihlali söz konusu olamaz; ve bu nedenle onun uyruklarından hiçbiri, vazgeçme mazeretini öne sürerek, uyrukluktan kurtulamaz” (s.132). Yani egemen, doğa haline son veren toplumsal sözleşmede mevcut bulunmayıp, sözleşme taraflarının sözleşmeye imza atması sonrası yaratıldığı için tebaasına hiçbir taahhütte bulunmamıştır. Dolayısıyla Hobbes’un egemeni, sadece acil durumlarda değil her durumda kanunları ilga etme gücüne sahiptir. Ancak bu durumda Hobbes egemenliğinin normal durum ya da istisnai durum şeklinde sınıflandırmasını yapmak imkânsız olacaktır çünkü Schmitt’e göre normal durumu yaratan istisnadır ve biri olmadan diğeri olamaz. Hobbes’un egemeni nihai karar mercii olsa da istisnai durumu ilan eden “nihai karar”dan yoksundur dolayısıyla Schmitt’in düşünce yapısında her ne kadar önemli bir yere sahip olsa da Alman düşünür, egemene dair düşüncelerini Bodin’in kuramı üzerine yerleştirir.

Carl Schmitt, “Kierkegaard’dan ödünç aldığı ‘ya... ya da...’ mantığının, egemenlik alanındaki karşılığını Bodin’in kavradığına işaret etmektedir: Zira Bodin acil (urgent) bir duruma gönderme yaparak egemenlik sahasını karar alma noktasına yakınlık ya da uzaklık şeklinde kurmaktadır” (Kardeş, 2015, s.107). Schmitt için kanunları ilga etme gücü egemenliğin alameti farikası olsa da egemenin asıl kimliği kanunların ilga edilmesini gerektirecek bir durumun var olup olmadığına dair karar verme yetkisi ile açıklanabilir. Bu bağlamda, “karar alma ya da almama veya alamama, olmak ya da olmamak ile aynı anlamdadır. Kararın alınması ise güce bağlıdır. Fiili olgusalılık içinde bu güçten yoksun olunması politik varoluşun sonudur” (Kardeş, 2015, s.51). Bu bilgiler ışığında, Schmitt, egemene dair yapmış olduğu tek cümlelik tanımını şu şekilde genişletir:

O, hem son derece acil bir durumun söz konusu olup olmadığına, hem de bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verendir. O, normal durumda

geçerli olan hukuk düzeninin dışında olmakla birlikte yine de bu düzene aittir çünkü anayasanın tümüyle askıya alınmasına karar vermeye yetkilidir. (Schmitt, 2016, s.15)

Yalnızca karar veren konumunda olmak, egemeni belirlemek için yeterli olmayacaktır. Zira egemeni belirleyen nihai karar, istisna haline dair verilecek olan karardır. İstisna haline dair verilen karar ise egemen ile hukuk arasındaki ilişkiyi ve dengeyi doğrudan etkiler. Schmitt (2017), 19. Yüzyıla hakim olan devlet ve siyaset anlayışından bahsederken “demokrasinin zafer alayı” benzetmesini yapar ve parlamenter yönetim biçiminin, diğer yönetim şekillerini bir kenara iterek demokrasiyle yaptığı güç birliği sonucu Avrupa’ya yayıldığını belirtir. Carl Schmitt (2018a) için ise parlamenter yasama devleti; “ölçülebilir ve belirlenebilir içeriğin, gayrişahsi olmasından ötürü genellik arz eden ve önceden belirlenmiş olmasından ötürü süreklilik arz etmesi planlanan normlaştırılmasının egemenliği altındaki bir devlet türüdür. ‘Egemen olan kanunlardır’, insanlar, otoriteler ya da hükümdarlar değil” (s.4).

Hukuk, normlar aracılığı ile yönetirken çeşitli devlet makamları yalnızca bu normların uygulanmasından sorumludur. Ancak bu tarz bir yönetim anlayışı, yalnızca öngörülebilirlik üzerine kurulu olduğundan Schmitt ve onun gibi düşünen muhafazakârlar için iskambil kâğıdından bir ev niteliğindedir. Schmitt’in 20. yüzyıla hükmedeceğini öngördüğü yönetim şekli ise normlardan ziyade plan ve uygulamaya dayalı olan total devlet ya da başka bir deyişle idare devletidir (2018a, s.7; 2018b, s.53). Daha tedbirli, daha pratik ve daha somut bir uygulama olarak öne çıkan idare devletleri ise, “parlamenter yasama devletinin sonu gelmez fikri tartışmalarına son noktayı koyarlar ve derhal uygulanabilir talimatın desizyonizmi içinde, müspet bir hukuki değer kendinde mevcudiyetini hemen idrak ederler. Burada geçerli olan şudur: ‘dünyadaki en iyi şey, bir emirdir’” (Schmitt, 2018a, s.10). Öte yandan, tıpkı Schmitt’in karar ile norm arasındaki mücadelede hangi tarafı tutmakta olduğu gibi Avrupa’ya hükmetmekte olan sistemin bu duruma izin vermeyeceği de gayet açıktır. “Demokrasinin zafer alayı”, Avrupa’da egemenleri koltuğundan edip hukukun üstünlüğü ilkesini uygulamaya sokmuştur. Bu durumun Schmitt’in istediği şekilde değişmesi için ise hiç şüphesiz bir devim lazımdır ki bu yöntem muhafazakârlık ile taban tabana zıt bir yoldur. Ancak liberal demokrasiye ve özellikle Weimar Cumhuriyetinin yarattığı duruma olan karşıtlık, Schmitt ve onun gibi düşünen

diğerlerinin geleneksel muhafazakârlıktan devrimci muhafazakârlık gibi tezat bir kimliğe bürünmelerini mümkün kılmıştır (Wolin, 1992, s.429). Bu radikal dönüşüm için gerekli olan ise egemenin yeniden kanunları askıya alma gücüne kavuşmasıdır.

Egemen ile hukuk arasındaki bu hassas denge, Alman düşünür Walter Benjamin'in şiddet olgusunu da dahil etmesi ile daha da önemli hale gelir. Hem doğal hukuk anlayışında hem de pozitif hukuk yaklaşımında şiddet, kötülük için değil de adil bir amaç için kullanılması durumunda gayet doğal ve kabul edilebilir bir araç olarak görülmektedir (Benjamin, 2014, s.20). Ne var ki bireyin çıkarlarının bir noktada hukuk ile çatışacak olması kaçınılmaz olduğundan, şiddetin tek meşru sahibi hukuk olmalıdır, zira “hukukun şiddet tekeline bireye karşı ele geçirmekteki menfaati, hukuksal amaçların korunması saikiyle değil, hukukun salt kendisini koruma saikiyle açıklanabilir; hukuk dışındaki şiddetin, ulaşılmak istenen amaçlar dolayısıyla değil bu şiddetin salt hukuk dışında olması nedeniyle hukuku tehdit ettiği saptamasıyla” (Benjamin, 2014, s.23). Bir diğer deyişle hukukun, şiddet tekeline sahip olması bir süreç değil, bir sonuçtur zira hukukun kontrolünde olmayan şiddet, hukuku ortadan kaldırma gücü taşır ve birinin olması diğerinin ortadan kalkması demektir.

Max Weber'in meşhur tanımına göre şiddet kullanma tekeli, belirli bir toprak parçası üzerinde tam kontrol sağlamış olan devlete tahsis edilmiş bir güçtür. Öyleyse devlet ile hukuk arasında şiddet tekeline elde etme adına bir yarış olduğunu var saymak yanlış olmayacaktır. Yüzlerce yıl boyunca şiddet, meşruluğun bir aracı olmuş, üzerinde kurulan tekel aynı zamanda otoritenin göstergesi haline gelmiştir. Devletler, şiddet içeren yöntemler aracılığı ile vatandaşlarının şiddet içeren yollara başvurmalarının önüne geçmeye çalışmıştır (Tilly, 1990, ss.68-69). Bu çabanın en önemli adımı olarak da vatandaşların silahlara olan erişiminin önüne geçmeye çalışılmıştır. Devletler, ülke sınırları içindeki çeşitli grupların ve vatandaşların silahlarına el koyarak hem kendi zor kullanma kapasitesini arttırmış hem de Weber'in belirttiği şekilde şiddet üzerinde bir tekel sağlayarak kendi meşruiyetini pekiştirmiştir (Tilly, 1990, s.70).

Tüm bu mücadelenin arka planında ise, şiddetin hukuku ortadan kaldırma gücünün bir diğer yansıması olan yeni hukuk yaratma tehdidi yatmaktadır. Benjamin'e (2014) göre “halk, tehdidin kritik anlardaki tüm aczine rağmen, tıpkı eski dönemlerde olduğu gibi ondan korkar. Devlet ise söz konusu şiddetten hukuk kurması/yaratması nedeniyle

düpedüz korkar” (ss.25-26). Ancak sonuçları düşünüldüğünde bu korku, şiddetin kendisinden değil, şiddet tekeline sahip olamama ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

Devlet, hukuk ve vatandaşlar şiddet silahını elinde tutmak için bir yarış vermektedir. Toplum sözleşmesi fikri düşünüldüğünde vatandaşlar, güvenli bir hayat sürmek adına bu yarıştan çoktan çekildiklerini açıklamışlardır ancak çekilmelerinin kimin yararına olduğu kesin değildir. Hobbes için bu durumun şüphesiz egemenin yararına olması beklense de Jean-Jacques Rousseau gibi “genel irade” fikrinin savunucularına göre vatandaşlar kendi çıkarları için bu yarışta hukukun önde olmasını tercih edeceklerdir.

Bir sistemde egemenin mi yoksa hukukun mu üstün olduğuna dair çıkarım, şiddet üzerinde sahip olunan söz hakkı üzerinden okunabilir. Bodin’in (1992) egemenliğin alameti farikası olarak nitelendirdiği kanunları ortadan kaldırma ve yeni kanun yaratma gücü 19. ve 20. yüzyılda egemen tarafından ulaşılmaması istenmeyen bir güç olsa da bu yetki hukuk üzerinde de tam olarak tanımlanmamıştır. Hukuksal kurumlarda, kanun koyan şiddetin gizli mevcudiyeti olmadan o kurumun varlığını sürdüremeyeceğini dile getiren Walter Benjamin (2014), Carl Schmitt’i sevindirecek şekilde, bu durumun en iyi örneği olarak parlamentoları gösterir ve kendilerini var eden şiddete sırtını dönen parlamentoların ne şiddet tekeline ne de egemenliğe sahip oldukları eleştirisini yöneltir (s.30). Kanun koyucunun şiddet tekeli yarışından çekildiği anda ise zafer siyasi iktidarın olacaktır. Egemenin elinde bulundurduğu bu yetki ise ona istisna haline karar verme gücü tanır.

2.2.2. Egemenin “Ödülü”

Carl Schmitt, siyasal iktidarın yasal iktidarı de ele geçirmesi durumunda elde edeceği yasal–üstü bir ödülde bahseder ve bu ödülü şu şekilde açıklar;

Bu politik ödül, huzurlu ve normal zamanlarda görece öngörülebilir, normal olmayan durumlardaysa tamamıyla öngörülemez ve kestirilemez olur. Daima üç katmanlı bir özellik taşır: İlk olarak, belirsiz kavramların ve takdiri kavramların somut yorumundan kullanımından oluşur, bunlar şu gibi kavramlardır: “Kamu düzeni ve kamu güvenliği”, “tehlike”, “zaruret”, “gerekli tedbir”, “devlet ve anayasa düşmanlığı”, “barışçıl tutum”, “hayati önemi haiz çıkar” vs. Bunlar

olmaksızın hiçbir devletin ayakta kalamayacağı bu türden kavramların özgünlüğü; doğrudan ansal duruma bağlı olmaları, somut içeriklerini ancak somut uygulama aracılığıyla kazanmaları ve her şeyden önce, tüm zor ve politik anlamda ve durumlardaki somut tatbikatlarının ve bunlarla duruma vaziyet edilmesinin yegâne tayin edici şey olmasıdır. (Schmitt, 2018a, s.37).

İkinci katman, Schmitt'in (2018a) devlet için en büyük tehlike olarak gördüğü büyük korkusu, tereddüt anıdır ve son olarak üçüncü katman ise egemenin derhal icra edilebilir talimatlarıdır. Schmitt'in saydığı üç katman aynı zamanda istisna haline giden yolu betimlemektedir. Kamu güvenliği ve devletin devamlılığına dair belirsiz ancak korkutucu bir tehdidin ortaya çıkışı, bu durumdan kaynaklı bir kararsızlık anı ve bu durumu bıçak gibi yaran bir karar. Bu karar neticesinde egemenin tüm sınırlamalardan kurtularak elde ettiği güç ise Schmitt'in yasal-üstü olarak nitelendirdiği politik ödüdür.

Yasal iktidar sahipliğinin üç katmanlı-takdir yetkisinin kullanımı, kanunilik karinesi ve derhal icra edilebilirlik üzerinde yükselen- büyük ödülü, olağanüstü halin sağladığı olağandışı yetkilerini kullanırken eşit şanslara dair her türlü düşüncüyü bertaraf edici asıl etkisini bütünüyle sergiler. Ayrıca bu ödül hâkim partiye sadece “ganimet” ve eski tarzdaki “spoils” üzerinde tasarrufta bulunma imkanı sunmakla kalmaz, niceliksel anlamdaki bir total devlet içinde tüm mali (vergi ve harçlar) hukukla beraber milli gelirin tamamı üzerinde tasarruf imkanı da sunar. (Schmitt, 2018a, s.42)

Schmitt'in egemen için bir ödül olarak nitelendirdiği istisna hali, sadece siyasi olarak değil aynı zamanda ekonomik olarak da egemenin önündeki her türlü engeli kaldırmaktadır. Egemen bu sayede şiddet tekeline pasivize ettiğini iddia eden hukuku devre dışı bırakarak kendi hukukunu kurar. Egemenin istisna halinde devreye soktuğu hukuk, şiddetten kaynaklandığı gibi şiddet kullanmaktan da çekinmez. Tüm bunlar, egemenin nihai kararının sonuçlarıdır.

Carl Schmitt (2018a), parlamenter yasama devleti olan Weimar Cumhuriyeti anayasasında gördüğü hukuki boşlukları eleştirdiği *Kanunilik ve Meşruiyet (Legalität und Legitimität)* kitabında parlamentonun ya da halkın anlık kararından doğan iradenin bağlayıcılığının yol açtığı sorunlara sıkça değinir. Parlamenter yasama devletinde parlamentonun, doğrudan demokratik rejimlerde ise halkın ansal çoğunluğunun ansal

iradesi olan bu tek bir ana hapsolmuş karar, kanunların çıkış noktasıdır (Schmitt, 2018a, s.45). Ne var ki anayasa değişikliklerinde uygulanan nitelikli çoğunluk kuralının yarattığı etki, Schmitt için aritmetik olarak bir adaletsizlik ve anti-demokratiklik göstergesidir.

Carl Schmitt (2018a) bu durumu açıklamak adına 600 kişilik bir parlamentoda nitelikli çoğunluğu sağlayan 400 parlamenterin ansal iradesi üzerinden çıkarılacak hayali bir kanunu örnek gösterir. O anki çoğunluğun ansal iradesi sonucu yürürlüğe konulan bu karar, tek bir ana ait olmasına rağmen her zamana hâkim olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle yürürlüğe konulan bu yasanın parlamentodaki destekçilerinin sayısı 300'ün altına, yani azınlık seviyesine düşse bile bu yasayı kaldırmak isteyenlerin ansal çoğunluğu nitelikli çoğunluk seviyesine ulaşmadığı için demokrasilerin en korkulan yanı olan azınlığın diktatörlüğü gerçekleşmiş olacaktır. Mevcut yasadan şikayetçi olanların sayısınının 399'a ulaşması durumunda bile geriye kalan 201 parlamenter, geçmişe hapsolmuş ancak hala hüküm sahibi olan ansal iradeleri sayesinde çoğunluğun hareket etmesini engelleyebilir. İlginç olan ise Schmitt'in bu durumu, parlamenter yasama devletlerinin son derece adaletsiz hatta ahlak dışı bir unsur olarak betimlemesine rağmen bir kişinin istisna haline dair almış olduğu kararın tüm toplumu etkilemesi hakkında tek bir kelime dahi etmemesidir. Sembolik olarak düşünersek 99'a karşı 1'in zaferi olarak nitelendirebileceğimiz bu durumun, parlamentoda 51'e karşı 49'un zaferini felaket olarak gören Schmitt açısından gayet normal karşılanması düşündürücüdür.

Carl Schmitt'in, egemenin ansal iradesi hakkında yorum yapmasa da egemene "ansal" sıfatını yakıştıramaması, egemenden bahsederken daima zamana ve duruma uygunluğa değinmesi ile açıklanabilir. Parlametonun ya da halkın iradesi ansaldır çünkü onların iradesi yalnızca önlerine sandık konulduğunda veya bir kanun teklifi geldiğinde verecekleri "evet" ya da "hayır" cevabı ile sınırlıdır. Onun dışında halk, "teklif sunamaz, tartışma yürütemez, müşaverede bulunamaz; hükümet edemez, idare edemez; halk, normlaştırma da yapamaz, bilakis sadece önüne getirilmiş olan normlaştırma taslağını kendi 'evet'iyle geçerli kılabilir" (Schmitt, 2018a, s.114). Oysa Schmitt'in zihnindeki egemen, son derece değişken, her duruma çabucak adapte olabilen ve her durumda kararını geçerli kılabilen somut bir güçtür ve anın donduruculuğu içinde

hapsolamaz. Bundan dolayı Carl Schmitt için tek bir kişinin kararının milyonlarca kişinin kaderini etkilemesinde herhangi bir adaletsizlik olup olmaması tartışma konusu dahi değildir.

Carl Schmitt için istisna haline dair verilen karar kadar önemli bir başka karar daha vardır, o da dost ve düşmana dair verilen karardır. Düşmanın belirlenmesi, bir topluluğun siyasal olabilmesinin ön şartıdır. Ancak Schmitt'in düşmana bakış açısı son derece pratik bir yaklaşımdır. "Siyasal düşmanın ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik anlamda rakip olması gerekmez" (Schmitt, 2018b, s.57), tıpkı "ahlaki açıdan iyi, estetik olarak güzel ve ekonomik açıdan yararlı olanın da, sözcüğün siyasal anlamında dost olmasının gerekmediği gibi" (Schmitt, 2018b, s.58). Düşman, yalnızca mücadele içinde olan bir topluluğun karşısında mücadele vermekte olan başka bir topluluktur. "Bir başka deyişle, düşman diğerinin varoluşunun radikal anlamda sorgulandığı durumdur" (Kardeş, 2015, s.47). Bu karşıtlığın toplum içerisinde gerçekleşmesi ise bir ulusun başına gelebilecek en talihsiz durumlardandır. Demokratik eşitlik fikrine pek çok eserinde yer veren Schmitt, bu eşitliğin sağlanması için heterojen olanın elenmesi gerektiğini de "Parlamentar Demokrasinin Krizi" kitabına yazdığı önsözde itiraf eder. Çünkü "eşit haklar, yalnızca türdeşliğin var olduğu yerde anlamlıdır" (Schmitt, 2018a, s.27).

Görünen odur ki Carl Schmitt açısından "asıl önemli olan, *demos*a ait olanlarla, *demos*a ait olmadıkları için siyasal alanda aynı haklara sahip olamayacak olanları birbirinden ayırmaya yarayacak bir hat çizme ihtiyacıdır" (Mouffe, 2019, s.63). Dost-düşman ayrımı ve bunu belirleyen karar, bu ihtiyaçtan doğan bir adımdır. Ancak dost-düşman ayrımı asıl önemini, tıpkı egemen kavramı gibi, istisnai durumlarda gösterir. Normal durumda siyasal bir karşıtlığı temsil eden düşman rolü, istisna halinde hedef tahtasına konulmaktan kaçacak yer bulamaz. Nasıl ki Antik Roma'da devlet düşmanlarının ortadan kaldırılması adına yasalar askıya alınıyorduyorsa, modern bağlamda da yasaların askıya alınması ile heterojenliğin tasfiyesi resmen başlar. Egemen karşısında eli kolu bağlı kalan birey için tek seçenek ya yeni düzeni kabullenmek ya da toplum düşmanı olarak açık hedef haline gelmeyi göze almaktır. Çünkü düşmanı belirleyen egemenin, istisna haline karar vermesi sonrası sınırsız güce sahip olduğu halde düşman olarak gördüğünü toplumda barındırmaya devam etmesi pek de mümkün değildir.

2.2.3. İstisna Hali Uygulamasına Tartışmalı Bir Alternatif: Anayasal Diktatörlük

Olağanüstü bir kriz anında yasaları askıya alarak yürütmeye geniş bir alan açma fikri, krizle mücadelede son derece etkili olsa da uzun vadede yol açacağı dönüşümleri kestirmek neredeyse imkânsızdır. Egemenin anayasal yapıyı askıya alarak ülkesini istisnai bir alana taşıması olan istisna hali uygulamasına alternatif olarak sunulan tek seçenek ise istisna halinden daha karmaşık bir durumu doğurmayı amaçlar. Bu alternatifte egemenin yasaları askıya alarak kendisini güçlendirmesine rakip olan düşünce, egemenin yasalar çerçevesinde yüceltilerek anayasal sistemi dağıtmadan yasa üstü bir egemene, tam anlamıyla yasal bir diktatöre sahip olmaktır.

Modern siyaset anlayışında krizle mücadelede karşılaşılan olağan üstü önlemlerin ikisinin de Roma uygarlığından uyarlanmış olması şaşırtıcı değildir. İhtiyaç duyulan anlarda yasaları askıya alma fikri kökenlerini Roma Cumhuriyetindeki *iustitium* ilanında bulurken anayasal diktatörlük fikri de Roma Cumhuriyetinde var olan diktatörlük uygulamasının neredeyse tamamen korunmuş halidir. Diktatörlük, Roma'nın imparatorlar tarafından yönetilmesiyle sona ermiş olsa da tarih boyunca cumhuriyet rejimleri hakkında görüş bildiren düşünürler tarafından ele alınan kriz önlemlerinden biri olmaya devam etmiştir. Küçük cumhuriyetlerin dış güçler tarafından, büyük cumhuriyetlerin ise iç karışıklıklar nedeniyle yıkılacağını öne süren Montesquieu (2019), bu sorunun reçetesi olarak cumhuriyetlerden oluşan federasyonların kurulması gerektiğini savunurken Niccolò Machiavelli (2017, s.134) ise Roma döneminde alınan önlemlerin her dönem etkili olduğunu; kriz anlarında mevcut yasaların etkisiz kalacağından ya mevcut yasaların aksine davranılması ya da devleti bu kriz ortamından çekip çıkaracak bir diktatörün seçilmesini tavsiye eder. Anayasal yönetimlerin yaygınlaşması ile tıpkı istisna hali uygulamasının yeniden ele alınmaya başlaması gibi diktatörlük seçeneği de bir kez daha masaya yatırılmıştır.

Olağanüstü krizlerde kanunlara uygun olarak bir diktatörün görevlendirilmesi fikri, Amerikan siyaset bilimci Clinton Rossiter'in yazılarında sıkça yer bulmaktadır. Rossiter'a (1948) göre sivil haklar ve özgürlükler, fikir özgürlüğü ve tartışma özgürlüğü gibi unsurlar demokratik anayasal rejimlerin sahip olduğu "lüks değerlerdir" ve ulusal bir kriz ortamında doğal olarak bu lükslerden feragat edilmelidir (s.5). Ne de olsa kriz

anında yürütmenin gücü arttıkça özgürlükler de gerileyecektir çünkü demokrasi karşılaştığı olağanüstü tehditlere karşı olağanüstü silahlar kuşanmalıdır (Carr, 1940, 1324). Rossiter (1949) için bu tür olağanüstü tehditlerden en somutu ise Hiroshima ve Nagazaki'nin ışığında İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme hâkim olan bir Nükleer savaş senaryosudur. Böylesine mutlak güce sahip olan bir silahın kullanımı doğal olarak mutlak bir hükümetin ortaya çıkmasına neden olacaktır ve böyle bir nükleer saldırı sonrası demokratik uygarlığın ayakta kalabilmesi yalnızca kriz süresince etkili bir diktatörlüğün yaratılması, kriz sona erdiğinde ise yeniden demokratik sisteme dönüşün mümkün kılınması ile mümkün olabilir (Rossiter, 1949, s.398).

Anayasal diktatörlük fikrinin dayandığı kuramsal yapı, Roma cumhuriyetindeki diktatörlük uygulaması ile neredeyse tamamen aynıdır. Diktatör, tıpkı Roma dönemindeki gibi parlamento organı tarafından ilan edilecek ve demokratik düzeni bozmasının önüne geçilmesi dışında neredeyse sınırsız yetkilere kavuşacaktır. Kamu güvenliği ve anayasal düzenin devamlılığı güvence altına alındığında ise diktatörün görevinin sona ermesi düşünülmüş, zaten o yetkiyi sağlayan parlamento olmasından dolayı bu gücün suiistimal edilmesinin önüne geçeceği hedeflenmiştir.

Clinton Rossiter'in anayasal diktatörlük hususundaki ana argümanlarından bir diğeri ise anayasal rejimlerde üstün yetkilere bürünmüş olan kriz yönetimlerinin aslında birer anayasal diktatörlük olduğudur. Örneğin İkinci Dünya Savaşı boyunca olağanüstü şartlar altında yönetilen Birleşik Krallık'ın, hem uygulamalar hem de o dönem çıkarılan kanunlar üzerinden incelendiğinde açıkça bir diktatörlük olduğu ancak bu kanunları çıkaran ve onları uygulayanların yalnızca demokrasinin devamlılığını hedeflemesi açısından ortaya çıkan durumun bir anayasal diktatörlük olduğunu savunmaktadır (Rossiter, 1948, s.133). Aynı şekilde düşünüldüğünde Amerikan Başkanı Abraham Lincoln ve İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin başında olan Winston Churchill de pratikte tıpkı Adolf Hitler ve Josef Stalin gibi üstün yetkilere sahip birer diktatör olmalarına rağmen hedefleri açısından incelendiğinde iki tür diktatörlük arasında büyük bir fark olduğu aşikârdır (Rossiter, 1948, s.8). Anayasal düzeni korumak adına bir diktatörün göreve gelebileceği fikrinin dayandığı noktalardan biri de bu tür örneklerdir.

Kriz anında bir kurtarıcının ortaya çıkarak anayasal sistemin gardiyanı olarak görev alması fikri, antik Roma'daki Cincinnatus efsanesine dayanan son derece idealist hatta

fazlasıyla romantik bir inanç olarak yorumlanabilir. Rossiter'a (1948) göre iç savaş döneminde başkanlık görevinde olan Abraham Lincoln, sahip olduğu büyük yetkiler düşünüldüğünde büyük bir diktatör olduğu kadar savunduğu düşünceler açısından da çok büyük bir demokrattır (s.224). Bir diğer deyişle Lincoln, erdemli yönetim anlayışı ve en önemlisi tehlike anında elde ettiği yetkileri tehlike bertaraf edildikten sonra iade etmesi açısından 19. yüzyılın Lucius Quinctius Cincinnatus'udur. Öyle ki iç savaş döneminden ülkenin bütünlüğü bozulmadan çıkılması, Amerikan yönetim sisteminin başarısından ziyade o dönemki başkanın Abraham Lincoln olmasından doğan şanstır. Sağlam bir bakanlar kurulunun yokluğunda devlet başkanının yürütme gücünün ana temsilcisi olduğu Amerikan başkanlık sisteminde, tıpkı bir krizin hangi anlarda hangi şekilde ortaya çıkacağını kestirmenin mümkün olmadığı gibi mevcut başkanın da bir krizle baş etmekte yeterli olup olmayacağı asla önceden kestirilemeyen bir unsur olarak kalacaktır. Bu özelliğinden dolayı Amerikan başkanlık sistemini kura çekmeye benzeten İngiliz Water Bagehot (2001), Lincoln örneğinde olduğu gibi kuradan bir kez kazançlı çıkmış olmanın yine de kurayı haklı kılmayacağını belirtir (s.24). 21. Yüzyılda yaşanan küresel krizler ve onlarla mücadelede uygulanan politikalar göz önünde bulundurulduğunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin hatalı kuralar çektiğini iddia etmek çok da yanlış olmayacaktır.

Anayasanın koruyucusu olarak, Hans Kelsen anayasa mahkemelerini gösterirken Carl Schmitt için bu görev tamamen reich cumhurbaşkanına aittir (Kardeş, 2015, s.241). Bu karşılık Kelsen'in normativist yaklaşımına karşın Schmitt'in desizyonist tavrının çarpışması olarak da incelenebilir. Diktatörlük konusunda ise Schmitt (2014) iki ayrı model öne sürer; mevcut anayasal düzeni ortadan kaldırarak yeni bir düzen yaratan egemen diktatör ve kriz anında mevcut sistemi koruması adına görevlendirilen komiseryal diktatör. Schmitt'in komiseryal diktatör modeli, hâlihazırda anayasanın koruyucusu olarak gördüğü devlet başkanının yasa-üstü güçler elde etmesi ile anayasal diktatör kavramına uygun bir konuma karşılık gelmesi iken egemen diktatör ise istisna halini ilan ederek mevcut sistemi tamamen askıya alan egemen modelidir. Bu bakış açısından da anlaşılacağı gibi diktatörlüğün anayasallık ile bağdaştırılmasının temeli bu kurumun yasal olarak düzenlenmiş olmasında yatmaktadır. Anayasal diktatörlük, yasal olandan yasa dışı bir durum oluşamayacağı fikri üzerine kurulmuş olsa da bu durumu güvence altına alacak bir kurum yoktur. Bu da akıllara, "gözcüleri kim gözetleyecek"

sorusunu soran eski bir Latince deyimini getirmektedir. Tıpkı egemenin istisna haline dair verdiği kararı dilediği gibi ortaya atıp şekillendirmesi gibi bu uygulamada da bu tarz bir suiistimal ile “kendi kendini gerçekleştiren kehanet” durumu ortaya çıkabilir ve süresiz bir istisna hali yaratılabilir. (Balkin & Levinson, 2010, s.1809).

Anayasal diktatörlük fikri kendisini teoriden çok pratikte gösteren bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bunun arkasında yatan sebep ise anayasal diktatörlüğün kavramsal bir oksimoron olmasıdır. Kelime anlamı olarak kanunların kişilerden üstünlüğü anlamına gelen anayasal kelimesi ile bir kişinin, yani egemenin kanunların üstünde olduğu durumu ifade eden diktatörlük kelimesinin birleşmesi sonucu ortaya açıkça tezatların bir araya geldiği yeni bir kavram çıkmıştır (Watkins, 1940, s.324). Diktatörlük kelimesinin, anayasal gibi iç rahatlatıcı bir kelime ile tamamlansa bile hala rahatsız edici bir kavram olduğunu Clinton Rossiter (1948) da kabul etmektedir. (s.13). Bu tezatlar birleşiminde hangi kavramın daha ağır basacağı ise uygulamanın kaderini kökten etkileyecektir. Kriz önlemi olarak ortaya atılan bu kavramın krizle tam anlamda mücadele edebilmesi için diktatörlük yönünün ağır basması beklenir ancak bu durumda da mevcut anayasal düzenin geleceği tehlike altında olacaktır. Anayasal yönünün vurgulanması ise mevcut anayasal sistemi uzun vadede daha güvence altına alacak olsa da krizle mücadele konusunda etkisiz bir önlem yaratmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bu durumun ışığında incelendiğinde görülen odur ki anayasal diktatörlük uygulaması ne krizle mücadelede kesin bir reçete olacaktır ne de anayasal rejimin devamlılığını hem olası krizlerden hem de kendisinden tam olarak muhafaza edebilecektir.

2.3. İstisna Hali Uygulamaları

18. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ortalarına kadar olan süreçte yaşanan küresel krizler, bu dönemde yeni yeni ayağa kalkan ve yayılmaya başlayan anayasal rejimlerin de büyük sınavlar vermesine neden olmuştur. Ekonomik, siyasal ve kültürel krizlerin yanı sıra bu döneme damgasını vuran asıl krizler iç savaşlar, büyük Ekonomik Buhran ve 20. Yüzyılın ilk yarısına hükmeden Dünya Savaşları olmuştur. Bu son derece olağanüstü dönemler, mecburen olağanüstü önlemlerin alınmasının da önünü açmıştır. Bu önlemlerden bazıları planlandığı gibi hedeflerine ulaşmış ve tehlikeyi savurduktan sonra

ortadan kalkmış olsa da bazıları çok daha büyük felaketlere yol açacak şekilde “normal” durum üzerinde hükmünü sürdürmeye devam etmiştir.

Devletin ve kamu güvenliğinin tehlike altında olduğu anlarda, hemen hemen her demokratik anayasal yönetimde bazı özel yasalar aracılığı ile yeni bir yönetsel durum inşa edilmiştir. En sık karşılaşılan önlem ise aslında askeri bir terim olan sıkıyönetim ilanıdır. Hemen hemen her ülkede farklı şekillerde düzenlenmiş olan sıkıyönetim durumlarının her biri tamamen istisna haline kapı aralamasa da bazıları anayasal hakların sebepsiz yere askıya alınması ile ön plana çıkmıştır. Bu konudaki en ilginç örneklerden biri ise Filipinler Devlet Başkanı Ferdinand Marcos’un komünizm tehlikesini bahane göstererek 1972 yılında ilan ettiği ve 14 yıl süren sıkıyönetim halidir. Asıl olarak askeri yönetimin, kamusal alanları ve kamu personellerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi olan sıkıyönetim durumunun iş uygulamaya geldiğinde pek çok farklı şekilde tezahür etmesinin sebebi hukukçuların, tarihçilerin ve siyasetçilerin hangi yönetim şekillerinin sıkıyönetim olduğu konusunda kesin bir fikir birliğine varmaktaki başarısızlığı yatar (Rossiter, 1948, s.140). Kaldı ki kriz yönetimlerini birbirinden ayıran temel mesele, isimlerden ziyade uygulamadaki farklılıklar ve bu farkların gündelik hayata etkileri olmuştur. Bu açıdan geçmişteki çeşitli örnekler incelendiğinde, temelde kriz yönetimi olarak ortaya çıkmasına rağmen sonradan milyonlarca insanın yok olması ile sonuçlanacak bir olaylar zincirinin başlangıcı olan 1933 yılında Almanya’da ilan edilen istisna hali, uygulamanın ne kadar korkunç boyutlara ulaşabileceğinin en somut örneğidir.

2.3.1. Amerikan İç Savaşı Dönemi

İngiliz yerleşimciler tarafından Kuzey Amerika’nın Doğu kıyılarında oluşturulan 13 Koloninin, Atlantik Okyanusu ötesindeki baskıcı yönetime karşı başkaldırmasının ardından kurulan Amerika Birleşik Devletleri’nin kurucularının hepsinin zihninde tek bir düşünce yankılanmaktaydı; Amerika topraklarında asla bir kral ve monarşi olmayacaktır. Bu prensip üzerine kurulan yeni devlet, sıkı bir cumhuriyetçilik ve anayasacılık fikri üzerine kuruldu. Halkın iradesini, temsilini ve kanunların üstünlüğü ilkesi üzerinde şekillenen Amerika Birleşik Devletleri, bu düzenin devamını sağlamak adına pek çok hukuki önlemi yürürlüğe soktu. Ne var ki diğer anayasal yönetimler gibi,

Amerika Birleşik Devletleri de mevcut normlar aracılığı ile çözemeyeceği problemlerle karşılaşınca istisnai yönetimlere başvurmaktan başka çare bulamadı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 21. yüzyıla kadar olan tarihinde 4 büyük kriz, mevcut yasal sistemi zorlamış ve bazı sınırların çiğnenmesini gerekli kılmıştır. Bunlar sırasıyla 1861-1865 yılları arasında Amerikan İç Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, 1929'dan 1940'lı yıllara kadar süren Büyük Ekonomik Buhran ve son olarak da İkinci Dünya Savaşıdır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının Avrupa Kıtasında savaşıldığı, Büyük Buhranın ise her ne kadar tarihte görülmüş en büyük krizlerden biri olmasına karşın ekonomi odaklı oluşu göz önünde bulundurulursa, Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığını doğrudan tehdit eden en büyük tehlikenin Amerikan İç Savaşı olduğu iddia edilebilir.

Amerikan toplumunun ikiye bölünerek birbiri ile savaşa tutuşması, Birleşik Devletlerde kriz yönetimine dair düzenlemeler yapılmasının da önünü açan ilk kriz olmuştur ancak devletin sahip olduğu eşsiz yapı dolayısıyla yasal düzenlemeler yapmak için ortaya son derece dar bir alan çıkmıştır ve bu değişiklikler anayasayı askıya almaktan ziyade devlet başkanının yetkilerini arttırmaktan öteye gidememiştir: Öyle ki, Amerikan İç Savaşı boyunca yasal anlamda barış zamanı düzeni büyük ölçüde korunabilmiştir (Rossiter, 1948, s.223). Anayasanın tamamı veya bir bölümünü askıya alma önkoşulu tam olarak sağlanmamış olsa da yürütme erkini sınırlayan yasaların gevşetilmesi ile istisnai bir durumun ortaya çıktığı kesindir. Savaş döneminin devlet başkanı Abraham Lincoln, içinde bulunulan durumun ehemmiyeti nedeniyle kongreden yürütme üzerindeki kontrol mekanizmalarını ortadan kaldırmalarına yönelik talebi kabul gördü. Yani Lincoln kendisini yasaların üstüne taşıyacak adımı yine kendisi atarak egemenlik konumunu pekiştirmiştir. Bu sayede Amerikan Başkanı, ekonomik konulardan idari meselelere pek çok alanda kongreyi devre dışı bırakarak doğrudan karar alıcı konumuna gelmiştir. Lincoln'un elde ettiği en büyük güç ise, yetkisi kanunlarla düzenlemek amacı ile önceden kongrede bulunan yeni ordular yaratma ve bu ordulara asker alma yetkisini yasama erkinin elinden almasıdır (Rossiter, 1948, s.226).

Amerikan İç Savaşı süresinde Lincoln'un yasa üstü kararları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Amerikan anayasasındaki istisna hali ilanına alt yapı oluşturması açısından en önemli madde olarak öne çıkan dokuzuncu bölümün ikinci fıkrasından yola çıkarak modern hukuk düzeninin temeli olan *habeas corpus* ilkesini de askıya almıştır.

Bireylerin hukuki dokunulmazlığının kanıtı olarak değerlendirilen *habeas corpus* ilkesinin askıya alınması, ilgili anayasa maddesinde kamu güvenliğinin tehdit altında olduğu şartlar haricinde kesinlikle yasaklanmıştır. *Habeas corpus* ilkesini koruma altına alması amacıyla hazırlanan bu madde öte yandan ise *habeas corpus* ilkesinin askıya alınmasını gerektirecek şartları da açıkça belirtme görevi üstlenmiştir. Bu nedenden dolayı dokuzuncu bölümün ikinci fıkrası Amerika Birleşik Devletleri'nde "askıya alma fıkrası" olarak anılır. Yine de Abraham Lincoln bu üstün yetkilere süresiz olarak tutunmamış, iç savaşın yarattığı tehlikenin savuşturulduğuna kanaat getirdiği an bu yetkileri yine kendi rızası ile terk etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurumlardan çok makamlara dayanan yapısı sayesinde kriz yönetimleri topyekûn anayasal değişikliklere gerek duymadan karar alma fırsatına kavuşmuştur. Ancak yasal değişikliklere fazla ihtiyaç duyulmaması, kriz anlarında alınan önlemlerin yalnızca yüzeysel değişikliklere sebep olduğu anlamına gelmez. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında, Büyük Buhran döneminde ve iç savaş süresince Amerikan Başkanları benzer şekilde üstün yetkilere kavuşmuş ve önceden yasama erkinde olan yetkileri de üstüne alarak kanunlar üzerindeki konumunu pekiştirmiştir. Her ne kadar bu önlemler sonrası Amerikan başkanları tehlikenin geçtiğine emin oldukları anda bu yetkileri tekrar ait olduğu makamlar devretmiş olsa da ortada istisnai bir durum olduğu kesindir. 21. yüzyıla gelindiğinde ise Amerikan İç Savaşından bu yana belki de ilk kez Amerikan toprakları dahilinde kamu güvenliği doğrudan saldırıya uğramıştır. 11 Eylül terör saldırıları sonrası Amerika Birleşik Devletleri hükümeti son derece üstün yetkileri benimseyerek birtakım kararnameler aracılığı ile istisnai bir yönetimin kapılarını aralamıştır. Bu döneminin sınırlarını kestirmek ise son derece güçtür zira yaratılan istisna halinin ne kapsamı ne içeriği ne de boyutu Lincoln dönemindeki gibi açık ve belirgin olmaktan uzaktır.

2.3.2. Fransa'da "Kuşatma Hali" İlanı

XIV. Louis'nin otorite konusunda soru işaretlerine yer bırakmayacak olan "*l'etat, c'est moi*"² çıkışından da anlaşılacağı üzere Fransa'da mutlak monarşinin hüküm sürdüğü *ancien régime* döneminde, acil durum önlemleri ya da kriz yönetimleri gibi meseleler

² "Devlet benim"

uzun süre boyunca endişe konusu olmaktan çok uzaktır. Ne var ki monarşinin son bulunduğu, mutlakiyetçi rejimin ortadan kalktığı ve yasalara dayalı yeni bir cumhuriyetin kurulduğu Fransız Devrimi sonrasında kriz anlarına yönelik önlemler alınması ihtiyacı kendisini göstermiştir. Dolayısıyla devrim sonrası hazırlanan kanunlar arasında bu alandaki düzenlemelere öncelik tanınmıştır. Ortaya çıkan formül ise “kuşatma hali” olarak çevirebileceğimiz “*État de siège*” uygulaması olmuştur.

Aslen askeri bir uygulama olan kuşatma hali uygulaması, özünde sıkıyönetim halinden farksızdır. 1791 Temmuz’unda askeri bölgelerin tanımlanması adına çıkarılan kanun aynı zamanda kuşatma hali uygulamasının da sınırlarını belirlemiş; bu kanuna göre askeri bölgelerde ve her türlü tahkim edilmiş alanlarda en büyük kriz olarak değerlendirilen bir kuşatma söz konusu olduğunda ilan edilecek kuşatma hali durumu ile o bölgedeki bütün sivil otoritenin doğrudan bölgedeki en yüksek rütbeli komutanın emrine girmesi emredilmiştir (Rossiter, 1948, s.80). Kuşatma hali, barış durumu ya da savaş durumu gibi öngörülmuş vaziyetlerden ayrılmış ve diğerlerine göre çok daha acil ve önemli bir anlama kavuşmuştur. Uygulamanın başta sadece askeri bölgelerle sınırlı olan kapsamı, zaman içinde yapılan değişiklikler ile genişletilmiş ve basit bir sıkıyönetimden topyekûn istisna haline gidecek bir yol oluşturulmuştur. 1797 yılında yapılan bir değişiklik ile kuşatma hali ilanı şartlarına iç karışıklıklar ve isyanlar da eklenmiş; buna bağlı olarak kanunun ilk halinde kuşatma hali uygulamasının dışında bırakılan şehirler de uygulamanın kapsamına girmiştir (Rossiter, 1948, ss.80-81).

Uygulamanın kapsamının giderek genişletilmesi ve de ilan edilmesinin tamamen sübjektif bir karara bağlanması, deyim yerindeyse suyun giderek bulanıklaşmasına neden olmuştur. “Kuşatma halinin daha sonraki tarihi, iç kargaşalar ve ayaklanmalar karşısında olağanüstü bir polisiye önlem olarak kullanılmak üzere başlangıçta bağlı olduğu savaş durumundan giderek bağımsızlaşmasının, böylece fiili ya da askeri bir halden kurmaca ya da siyasal bir hale dönüşmesinin tarihidir” (Agamben, 2018, s.14). Kuşatma hali uygulamasının dönüşümü bunlarla da sınırlı kalmadı. 1799 yılında kabul edilen anayasa ile devlet güvenliğinin tehlike altında olduğu durumlarda yasama organının kararı ile anayasanın egemenliğinin askıya alınabilmesi mümkün kılınmıştır (Agamben, 2018, s.14). 1814 yılında kabul edilen Fransız Şartı’nın 14. Maddesi ile de devletin güvenliğini sağlamak adına her türlü kararı alma yetkisi doğrudan egemene

verilmiştir (Agamben, 2018, s.21; Schmitt, 2016, s.19). Böylece askeri bir önlem olarak ortaya çıkan kuşatma hali uygulaması, zaman içinde ilanı egemenin inisiyatifine kalan kusursuz bir istisna hali durumuna dönüşmüştür.

Devrimler ve darbeler ile dolu ve cumhuriyet ile imparatorluk arasında gidip gelen 19. yüzyıl Fransa'sında kuşatma hali uygulaması da iktidar sahipleri tarafından her fırsatta suiistimal edilmiştir. Bu durumu önlemek adına farklı düzenlemeler yapılsa da böylesine güçlü bir önlemin varlığı sorunlar yaratmaya devam etmiştir. Dolayısıyla açgözlü egemenler ile bu uygulamayı sınırlandırmak isteyen parlamenterler arasında uzun süreli bir mücadele ortaya çıkmıştır. 1849 yılında çıkarılan bir yasa ile kuşatma hali ilanı yetkisi yasama organının eline bırakıldı (Rossiter, 1948, s.81) Ayrıca ortaya çıkacak suiistimleri önlemek adına uygulama askeri durumları ve iç karışıklıkları farklı ele alacak şekilde iki kola ayrıldı. 1952 yılında ise III. Napolyon tarafından kuşatma hali ilanı yetkisi tekrar devlet başkanına tanındı. “Fransa-Prusya savaşı ve Komün'ün ayaklanması, istisna halinin daha önce hiç görülmemiş biçimde genelleşmesiyle örtüştü: Kırk ilde istisna hali ilan edildi ve bazı illerde bu durum 1876'ya kadar sürdü” (Agamben, 2018, s.22). III. Napolyon'un ardından, 1878 yılında yapılan değişiklik ile “kanunları askıya alma yetkisi yalnızca onları yaratanların elinde olmalıdır” ilkesi kabul edildi ve istisna hali ilanı yeniden parlamento kararına bağlandı: Dahası yapılan bu değişiklik ile kuşatma hali boyunca sivil mahkemelerin askıya alınarak tüm adli işlemlerin askeri mahkemelerce yürütülmesi kararı da kabul edildi (Rossiter, 1948, ss.83-84). Böylece yasa koyucunun her alanda kendisini devre dışı bırakacak bir uygulamayı benimsemesi, istisna halinin ironik yapısını daha da pekiştirmiş oldu.

Birinci Dünya Savaşı süresince doğal olarak ilan edilen bu önlem, iki savaş arası dönemde ise neredeyse normal bir hal almıştır. Ortada savaş durumu ya da kuşatma tehdidi olmasa dahi yaşanan ekonomik sorunlar ve iç karışıklıklar nedeniyle kurulan hükümetler karşılaştıkları sorunlarda mücadele etmekte yetersiz kalmış ve sıkça üstün yetkilere başvurmak zorunda kalmıştır. Büyük Buhran'ın da etkisiyle, hükümetler ekonomik anlamda keskin adımlar atmak adına parlamentodan tam yetki istemiş, özellikle 1935 yılında Pierre Laval liderliğindeki hükümet ekonomik çöküşü önlemek adına 4 aylık bir sürede 500'ü aşkın kanun hükmünde kararname yayınlamış; bu durumu

sertçe eleştiren sol muhalefet ise iki yıl sonra iktidara geldiğinde aynı olağanüstü yollara başvurmadan kaçmamıştır (Agamben, 2018, s.23).

İkinci Dünya Savaşı ardından yeniden düzenlenen Fransız devlet yapısı ve anayasası, bir kez daha istisnai durumlara dair önlemlere anayasada yer vermeyi seçmiştir. 1958 anayasasının 16. maddesi ile cumhurbaşkanına, artık sıradanlaşmış olan, kamu güvenliğine ve devletin bütünlüğüne yönelik tehdit cümlesi ile başlayan durumlarda her türlü önlemi alması için yetki verilmiştir. Cezayir'deki ayaklanmaların ardından bu maddeye başvurulmasının yanında bu uygulamanın en güncel tekrarı, 2015 yılında başkent Paris'te meydana gelen terörist saldırıların ardından gerçekleşmiştir. Pek çok kişinin öldüğü bu saldırılar sonrası ilan edilen olağanüstü hâl yönetimi ile polisler istenildiği takdirde üst araması yapma, arama emri olmadan evleri arama, herhangi bir mahkeme kararı olmadan kişileri alıkoyma gibi kanun üstü yetkilerin verilmesi dışında toplumsal gösterilerin de yasaklanmasına karar verilmiştir.

2.3.3. İngiltere'de “Kriz Hükümeti” Modeli

1215 yılında imzalanan ve tarihteki en eski ve en önemli anayasal metinlerden biri olarak değerlendirilen Magna Carta'ya ev sahipliği yapmasına rağmen İngiltere Krallığından Büyük Britanya'ya oradan da günümüz Birleşik Krallığına, İngiliz devlet yapısı asla yazılı bir anayasaya sahip olmamıştır. Onun yerine normlar, yüzlerce yıllık parlamento gelenekleri ve birtakım konvansiyonlar karar alma aşamasında kaynak olarak kullanılmıştır. Bu sayede her ne kadar geleneklere bağlı olsa da ihtiyaç halinde oldukça esnek olabilecek bir yapının oluşmasına imkân sağlamıştır.

Yazılı bir anayasanın eksikliği aynı zamanda kriz yönetimlerinin oluşumunu da etkilemiştir. Olağan dışı bir tehdidin ortaya çıkması durumunda alınacak önlemler yasama organından ziyade yürütme organı üzerinde değişiklikler yapacak şekilde düzenlenmiştir. İngiltere'de kriz anlarına yönelik önlemler, 19. Yüzyılda çıkarılan çeşitli kanunlar ile düzenlenmeye başlamıştır; bu kanunların en önemlileri ise son derece tehlikeli durumlarda ve yıkıcı ekonomik bunalımlarda; hükümetin iletişim araçlarını devralmasını mümkün kılan 1863 “Telegraph Act”, hükümete demiryollarını kamulaştırma yetkisini veren 1871 “Regulation of the Forces Act”, hükümete bankaları

kapatma yetkisi veren 1871 “Bank Holidays Act” ve hükümete ithalat ve ihracat üzerinde doğrudan yetki veren 1876 “Customs Laws Consolidation Act”, 1879 “Customs and Inland Revenue Act”, 1900 “Exportation of Arms Act” gibi yasalardır (Rossiter, 1948, s.137). Bu yasalar ile normal anlarda yürürlükte olan kanunların kriz anlarında yine yasalar çerçevesinde askıya alınmasının önü açılmıştır. Böylece 1766 yılında kral ile parlamento arasında gerçekleşen krize benzer bir durumun yaşanmasının da önüne geçilmiştir. Geniş kapsamlı bir kıtlık ile mücadele etmekte olan Kral III. George, parlamentonun kapalı olduğu sırada, kıtlıkla mücadele etmek adına parlamento kararı olmadan bazı yasaları çiğneyecek şekilde adımlar atmış, bu kırk günlük süreç parlamenterler tarafından kırk günlük tiranlık olarak anılmıştır (Cobbett & Hansard, 1813, ss. 282-283).

Kriz anlarında alınacak olan bir diğer önlem ise bu tür önlemlerin en geneli olarak değerlendirebileceğimiz sıkıyönetim ilanıdır. İngiltere’deki sıkıyönetim hali, genel hatları ile incelendiğinde Fransa’daki kuşatma hali uygulaması ile paralellikler gösterir, ikisi de bir işgal veya iç karışıklık anında ilan edilir ve ikisinde de bazı sivil haklar askıya alınırken sivil mahkemeler yerini askeri mahkemelere bırakır (Rossiter, 1948, s.139). Doğrudan yürütmenin hâkimiyetinde olan bu süreç, askıya alınan yasaların sayısı ve içerikleri ile doğru orantılı olarak yaratılan yeni durumun istisnai değerini de belirler. İstisnai şartlar ne kadar güçlü olursa hukuk o kadar zayıflayacak, egemen o kadar güçlenecektir. Böylece normal durumun askeri kontrol altına alınması olan sıkıyönetim hali, yavaşça tüm kanunların gücünü yitirdiği istisna haline kayacaktır.

2.3.4. 12 Yıllık İstisna Hali: 1933-1945 Nazi Almanyası

Kriz yönetimleri ve kriz anlarında alınacak olağanüstü önlemler söz konusu olduğunda İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya’sı hiç şüphesiz en önemli örneklerden birisidir. Her ne kadar bir istisna hali yönetimi olan Nazi iktidarı gibi son derece korkunç bir tecrübeye sahip olsa da Almanya’nın önemli bir örnek olmasının asıl nedeni istisna halini açıkça düzenleyen bir anayasa metnine sahip olmasıdır. Nazi iktidarı bu durumun yalnızca bir sonucudur.

Yasaların üstüne çıkaracak bir yasanın Almanya çerçevesinde ilk düzenlenişi 19. Yüzyılda olmuştur. Alman İmparatorluğu anayasasının 68. Maddesi imparatora, kamu güvenliğinin tehdit altında olduğu bölgelerde “savaş durumu” ilan etme yetkisini tanıyarak yasalar ile kısıtlanmadan hareket etme imkânı sağlamıştır (Agamben, 2018, s.24; Rossiter, 1948, s.36; Watkins, 1939, s.11). 68. maddede bahsi geçen savaş hali, Fransız kuşatma hali uygulaması ile benzerlikler gösterse de Fransız karşısından farklı olarak, genellikle başına buyruk hareket etmeye göz diken eyaletleri ve prenslikleri güç kullanarak bu yoldan çevirmek için kullanılmıştır (Watkins, 1939, s.11). Her ne kadar bir anayasaya sahip olsa da yönetim şeklinin imparatorluk olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tür bir yetkinin anayasada yer alması, egemen ile kanunlar arasındaki ilişkide çok da büyük bir etki yaratmayacaktır. Egemen ile kanunlar arasındaki ilişkiyi alt üst eden asıl düzenleme, 1919 yılında Weimar Anayasası ile yürürlüğe girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası monarşinin kaldırılması ile cumhuriyet rejimini benimseyen yeni Alman Devleti’nin anayasasının istisna haline imkân tanıyan meşhur 48. maddesi, anayasal rejimler arasındaki en aşırı adımların kapısını aralamaktadır; öyle ki Alman Parlamentosu, olası bir kriz durumunda yürütme organına son derece üstün yetkiler vermekten hiç çekinmemiştir (Watkins, 1939, s.15).

İstisna halinin en bariz ilanı olarak nitelendirebileceğimiz Weimar anayasasının 48. maddesi, kamu güvenliği ve kamu düzeninin bozulduğu veya bozulma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu durumlarda devlet başkanının düzeni tesis etmek adına silahlı kuvvetlerin de yardımıyla her türlü tedbiri almasına izin vermekte dahası gerekli görüldüğü tedbirde anayasanın 114., 115., 117., 118., 123., 124. ve 153. maddelerin de askıya almasının önünü açmaktadır ki bu maddeler kişi dokunulmazlığı, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, örgütlenme hakkı, ifade ve haberleşme özgürlükleri gibi anayasal bir devletin olmazsa olmaz temel hak ve özgürlüklerini düzenlemektedir (Agamben, 2018, s.24; Rossiter, 1948, ss.31-32; Schmitt, 2018a, s.83; Watkins, 1939, s.15). 48. madde ile anayasa ile koruma altına alınmış olan temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması, yine anayasa aracılığı ile mümkün kılınmıştır. Ortaya çıkan bu durumda devlet başkanına kanun koyma yetkisi tanınmakla kalınmamış aynı zamanda kanun yaratma gücünün yalnızca parlamentoya ait olduğunu belirten Weimar anayasasının 68. maddesi de açıkça değersiz hale gelmiştir (Schmitt, 2018a, ss.84-85). Olağan kanun koyucu olan parlamentoya karşın olağanüstü kanun koyucu konumuna

gelen egemen, Schmitt'e (2018a) göre parlamentoya kıyasla çok daha avantajlı bir konumdadır zira istisna haline karar verdiği gibi bu halin şartlarını da belirler hatta ihtiyaç duyduğu anda yeni istisnalar olduğuna kanaat getirerek hukuk düzenini tamamen bloke edebilir (ss.86-87). Tüm bu nedenlerden dolayı Carl Schmitt, Weimar anayasasını bir hükümet darbesini bu denli yasallaştıran tek anayasa olarak değerlendirir (Schmitt'ten aktaran Agamben, 2018, s.24).

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile savaşların ve diğer çatışmaların sona ereceğine dair iyimser tutum, yerini kısa süre içinde acı bir gerçekçiliğe bıraktı. Ekonomik bunalımın siyasal karışıklıklarla harmanlandığı iki savaş arası dönemin zorluklarından en çok nasibini alan, şüphesiz yıkıcı bir savaşın ardından yıkıcı bir barış ile kısıtlanan Almanya olmuştur. Harap olmuş ekonomisi ödeyemeyeceği bir savaş tazminatı altında iyice ezilirken ülkenin dört bir yanında komünist ayaklanmaların çıkması normal durum uygulamaları ile baş edilemeyecek bir ortam yaratmıştır. 1920 yılında giderek yaygınlaşan komünist ayaklanmaların bastırılması adına 48. maddeye başvurulmaktan çekinilmemiş, iç karışıklığın olduğu bölgelere atanan komiserler aracılığı ile merkezi yönetim tam kontrolü asker aracılığı ile sağlamış, kurulan askeri mahkemeler ile isyancılar hızlı ve en kesin biçimde cezalandırılmış kamu düzeninin sağlanması adına da toplantı hakkı askıya alınıp basına yönelik sansür uygulanmış ve pek çok izinsiz tutuklama gerçekleştirilmiştir (Rossiter, 1948, ss.38-39; Watkins, 1939, ss.29-30). Üstelik bu dönemde Alman tarihinin ilk kamp uygulamaları vuku bulmuş, tutuklanan komünistler kurulan toplama kamplarına hapsedilirken Cottbus-Sielow'da da yabancı mülteciler için bir toplama kampı kurulmuştur (Agamben, 2017, s.200). İstisna hali ilanı, 1923 yılında Adolf Hitler'in başarısızlıkla sonuçlanan Birahane Darbesi girişiminde de uygulanmış ancak bölgede kontrolü sağlanması adına atanan komiserin asıl görevinin yanı sıra Bavyera hanedanını diriltmeye yönelik hamlelerde bulunması merkezi yönetimin iyice gülünç bir konuma düşmesine neden olmuştur (Rossiter, 1948, s.40; Watkins, 1939, ss.39-40). Pek çok devlet gibi Almanya'yı da etkisi altına alan ekonomik kriz ve hiperenflasyon nedeniyle ekonomik mücadele alanında da 48. Maddeye başvurulmuş, yalnızca 1925-1929 yılları arasında 250'yi aşkın istisna hali ilanı gerçekleşmiştir (Agamben, 2018, ss.24-25).

1932 sonrası kurulan hükümetler ise tamamen aşırı yetkilere dayanarak ülkeyi yönetmiş, 48. maddeyi sık sık istismar etmiş, anayasal cumhuriyeti koruması için ortaya atılmış olan 48. Madde artık anayasa düşmanlarının eline geçmiştir (Rossiter, 1938, s.57) 48. maddenin bu dönemdeki en büyük istismarlarından birisi 20 Temmuz 1932'de Almanya'nın en büyük ve ekonomik olarak son derece önemli olan Prusya eyaletinde istisna hali ilan edilmesidir. Artık git gide önemli bir aktör haline gelen Nazi militanlarının komünizm yanlıları ile olan çatışmalarını öne süren şansölye Franz von Papen, 48. maddeye başvurarak Prusya eyaletinde istisna hali ilan etse de bu hareketin arkasında yatan asıl sebep, sosyal demokratlar tarafından yönetilen böylesine önemli bir eyaleti merkezi yönetimin kontrolü altına almaktır (Vinx, 2015, s.1). *Preussenschlag* olarak anılan bu olay sonrası görevden alınan Prusya hükümeti, *Reich* hükümetinin kararını mahkemeye taşımış ancak mahkeme sürecin anayasaya uygun gerçekleştiği kararını vermiştir (Rossiter, 1948, s.57). Bu dava ile ilgili ilginç bir anekdot ise Carl Schmitt'in bu davada *Reich* adına savunma avukatı olması, davadan bir sene sonra ise Hermann Göring tarafından Prusya devlet danışmanlığı görevine atanmasıdır (Diner, 2000, ss.24-25; Göztepe, 2016, ss.131-132).

48. maddenin son kez kötüye kullanımı, aynı zamanda anayasal rejiminde sonunu getirerek milyonlarca insanın ölümüne neden olacak bir istisna halini yaratmıştır. 27 Şubat 1933 tarihinde, Adolf Hitlerin şansölye olarak göreve başlamasından yaklaşık bir ay sonra, Alman parlamento binası *Reichstag*'da büyük bir yangın meydana gelir. Yangının kim ya da hangi grup tarafından ne amaçla çıkarıldığı konusunda kesin bir kanıya tam olarak varılamamış olsa da bu yangından en çok kimin kazanç sağladığı gayet açıktır. Kundakçı olduğu gerekçesi ile idam edilen Hollandalı komünist Marinus van der Lubbe dışında bir suçluya ulaşılamasa da Hitler bu yangını komünistler tarafından bir iç savaş ilanı olarak göstermeyi başarmış, yangının ertesi günü, 28 Şubat 1933'te *Halkın ve Devletin Korunması Kararı* adı altında anayasal özgürlükleri askıya alacak ve yerel yönetimleri doğrudan merkezi hükümete bağlı hale getirecek bir kararname hazırlanır ve komünist tehlikesinden son derece çekinen şansölye yardımcısı Franz von Papen ve cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg vakit kaybetmeden bu kararnamenin arkasında dururlar (Mommsen, 1996, s.542). Böylece Hitler ve Nazi Partisi siyasi üstünlüğe sahip olmamalarına karşın yasa üstü bir konuma yükselerek neredeyse sınırsız güce kavuşmuştur.

Halkın ve Devletin Korunması Kararı, “hiçbir zaman yürürlükten kaldırılmadı, öyle ki bütün Üçüncü Reich, hukuki açıdan, on iki yıl boyunca süren bir istisna hali olarak değerlendirilebilir (Agamben, 2018, s.11). Yangının peşinden çıkarılan kararnameden kısa bir süre sonra, 23 Mart 1933 tarihinde çıkarılan bir diğer kararname ile Hitler mutlak yürütme yetkisine kavuştuğu gibi yasa koyma ve ortadan kaldırma gücünü de elde ederek hem parlamentoyu hem de devlet başkanını aradan çıkartarak yasa üstü yetkilerini pekiştirir ve otoriter Üçüncü Reich dönemi resmi olarak başladığı gibi çalkantılı Weimar Cumhuriyeti son bulur (Watkins, 1939, s.126). Böylece Schmitt’in Weimar anayasasının kusurlarından biri olarak gördüğü olağan kanun koyucu parlamento ile olağanüstü kanun koyucu egemen arasındaki mücadele sona ermiş, tıpkı Schmitt’in ön gördüğü gibi yürütme yasamayı alt etmiş, olağan durumun donuk normları istisnanın karşısında çaresiz kalmıştır.

Bu süreci “Alman Devrimi” olarak nitelendiren Carl Schmitt’e (2001) göre yaşananlar tamamen yasal ve Alman disiplini ve düzen anlayışı doğrultusunda gerçekleşmişti ancak bu durumun yasal olup olmadığını tartışmak, artık eskide kalmış olan bir sistem üzerinden yürüyeceğinden anlamsız hatta yeni düzen için zararlı olacaktır (s.7). Zira her devrim gibi bu “devrim” de eskiyle olan tüm bağları kopararak yeni bir düzeni ortaya çıkartmıştır; tamamen egemenin inisiyatifinde olan bir düzen. Ancak Nazilerin anayasayı askıya almalarına imkân sağlayan kararnamelerin önceki uygulamalara kıyasla önemli bir farkı vardır; yayınlanan kararnamelerde istisnai bir duruma dair hiçbir atıf bulunmadan yalnızca 48. maddede tanımlanan yetkiye dayanarak anayasanın belirli maddelerinin askıya alındığı belirtilir (Agamben, 2017, s.201). Hatta daha doğrusu anayasal haklarının askıya alındığı halka haber verilir. Buradan yola çıkarak, yaratılan istisna halinin mücadele ettiği tehdit, Nazi yönetiminin dilediği şekilde düzenlenmiştir.

1933 yılında kurulan istisna hali Almanya’sında, kamu düzeninin ilk düşmanları başta komünistler olmak üzere Hitler’in siyasi muhalifleri olmuştur. Muhalifler ortadan kaldırıldıktan sonra ise hedef tahtasına bu sefer de Nazi Partisinde olmasına rağmen bağlılığından şüphe duyulan isimler geçmiştir. Hukuki düzenin ortadan kalkmış olması nedeniyle de muhaliflerle mücadelede en aşırı yöntemler kullanılmaktan çekinilmemiştir. Bu yöntemlerin en aşırısı ise “Uzun Bıçaklar Gecesi” olarak anılan 30

Haziran ile 2 Temmuz 1934 tarihleri arası gerçekleşen Nazi Partisinin paramiliter kolu *Sturmabteilung* yönetimine yönelik politik infazlardır. Hitler'in güvenmediği pek çok üst düzey yetkili, herhangi bir mahkeme kararı olmadan tutuklanarak yargısız infaz edilmiş, bazıları ise görüldükleri yerde öldürülmüştür. Öldürülen isimlerden en önemlisi aynı zamanda da operasyonun asıl hedefi olan *Sturmabteilung* lideri Ernst Röhm, kendisine uzatılan ve içinde tek mermi bulunan silahla intihar etmeyi reddetmiş ve SS görevlileri tarafından öldürülmüştür (Shirer, 1960, s.196). Hitler'den önce şansölyelik yapmış olan General Kurt von Schleicher, eşiyile birlikte evinin kapısında kurşunlanarak öldürülmüştür (Childers, 2017, s.259). 1923'te Hitler'in Birahane Ayaklanmasını bastıran devlet komiseri Gustav Ritter von Kahr da bu eski hesabı kapatmak adına SS birlikleri tarafından kaçırılmış, balta darbeleriyle vahşice öldürülen Kahr'ın bedeni günler sonra bir bataklıkta bulunmuştur (Childers, 2017, s.261). Bir isim benzerliğinin kurbanı olan müzik eleştirmeni Willi Schmid ise evinde çello çalarken kapısını çalan SS askerleri tarafından sebepsiz yere alıkonulmuş, cansız bedeni 4 gün sonra, üzerinde asla açılmaması notu bulunan bir tabutun içinde evine gönderilmiştir; asıl hedef olan SA görevlisi Willi Schmidt ise bu sürede çoktan yakalanıp öldürülmüştür bile (Shirer, 1960, s.198). Bu isimler, yaratılan istisna halinin ilk kurbanlarından yalnızca birkaçıdır.

Uzun Bıçaklar Gecesi, istisna halinin yarattığı hukuksuzluğun en somut örneklerinden birisidir. Tıpkı Roma döneminde cumhuriyetin düşmanı ilan edilen kişilerin öldürülmesinin tamamen yasal hale geldiği *iustitium* dönemleri gibi bu infazların sonrasında da herhangi bir hukuki süreç işletilmemiştir. Cinayetlerden sonra, 13 Temmuz 1934'te yaptığı konuşmasında Hitler, hainlerle mücadelede hukuki yollara başvurmamasının nedeni olarak kendisinin Alman ulusunun kaderinden sorumlu en yüksek yargıç olduğu şeklindeki ironik gerekçeyi öne sürer (Schmitt, 2013c, s.64; Shirer, 1960, s.200). Hitler'in bu tutumu, yine son derece ironik bir başlığa sahip olan "Führer Hukuku Korur" makalesi ile Carl Schmitt tarafından da desteklenir. Schmitt'e (2013c) göre hakiki egemen gerçekten de en üstün yargıç olmalıdır çünkü nihai karar verici koltuğunda olan egemene yakışan da budur; egemeni yargıçlık görevinden ayırmak ise devletin bütünlüğünü bozmak isteyen haince bir liberal komplodur (s.64). Egemenin yasa-üstü yasasız konumu, 1933-1945 yılları arasında gerçekleştirilen pek çok insanlık suçuna imza atan üst düzey Nazi yöneticileri için de savaş sonrasında bir kaçış noktası olmuştur. Bu yaklaşım "Nihai Çözüm" planının yaratıcılarından olan

Adolf Eichmann'ın savunmasının da temelini oluşturmuş; insanlığa karşı işlediği suçlardan dolayı Kudüs'te yargılanan Eichmann, savunması boyunca Hitler'in emirlerini yerine getirdiği için kanuni açıdan hiçbir suç işlemediğini, yalnızca tanrıya karşı suçlu hissettiğini onun dışında masum olduğunu sıkça dile getirmiştir (Arendt, 2018).

Carl Schmitt (2013b) Nasyonal Sosyalist hukuk anlayışı ile normativist Roma Hukuku tekelinin yıkılıp yargı alanında da bir devrime imza attığını ve uzun zaman sonra ilk kez bir halka özel olarak yaratılmış bir hukuk sistemine sahip olduğunu dile getirir. Ne var ki normlardan sıyrılan ve karara dayalı bu yeni hukuk sisteminin hem teorik olarak hem de pratikte ne kadar hukuki olduğu tartışılır. Schmitt karara verdiği öneme de dayanarak asıl karar vericiyi yargı alanında da en üstün konuma yerleştirir. Ancak her günün farklı yorumlanabileceği, karara dayalı bir hukuk sisteminde hukuktan değil hukuka hâkim olan yürütmeden bahsetmek daha doğru olacaktır. Carl Schmitt'in Nazi Partisi serüveni uzun sürmese de bu süreçte Nazilerin yargı politikalarına büyük destek vermekten çekinmemiştir. Yine de belirtmekte fayda var ki Schmitt'in bu tutumu muhaliflere ve azınlıklara duyulan nefret ya da Alman ırkının üstünlüğü gibi dönemin yüzeysel argümanları ile açıklanamayacak kadar pragmatiktir. Schmitt'in desteği her türlü düzensizlik ihtimaline karşı gösterilen karar odaklı mücadeleye duyduğu hayranlıktan kaynaklanır. Nazi partisi ile olan ilişkisi de Nazilerin asıl planlarının giderek açığa çıktığı 1936 yılında son bulur.

Almanya'da 1933 yılında herhangi bir yasal gerekçeye yer vermeksizin ilan edilen istisna hali döneminde, kamu güvenliğini tehdit eden politik muhaliflerden sonra halkın saflığını tehdit eden etnik azınlıklarla mücadeleye başlamış ve insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden birine imza atılmıştır. Kamu düzenine yönelik tehditler Nazi yönetiminin ihtiyacına göre şekillenmiş, hukukun olmadığı ve egemenin kararı üzerinden ilerleyen bu süreçte en endişe verici olan ise anayasal düzenin aslında ortadan kaldırılmamış, yalnızca askıya alınmış olmasıdır. Sonuçlarını kestirmenin imkânsız olduğu istisna hali uygulamaları çaresiz kalınan anlarda bir çıkış yolu sunsa da bütün anayasal sistemi egemenin inisiyatifine bırakması açısından mücadele etmek için ortaya çıktığı krizlerden çok daha büyük bir tehlikeyi potansiyel olarak barındırmaktadır.

3. BÖLÜM: İSTİSNA HALİNİN MEKÂN İLE BULUŞMA NOKTASI: KAMP, YAŞAM VE ÖLÜM

İstisna hali uygulaması hukuki bağlamda kendisini kararın normlar üzerindeki egemenliğinde tanımlarken mekânsal bağlamda ise kamp ile özdeşleşir. İstisna hali ile kamp, teorik açıdan çok da farklı değildir. İstisna hali hukuki sitemde istisnai bir alanı ifade ederken kamp ise mekânsal düzlemin istisnasıdır. Kampın içinde ne hayat ne de ölüm dışarıdakine benzer şekilde işlemektedir.

Kamp, özünde bir istisna olmasından dolayı var olmak için bir başka istisnaya ihtiyaç duymamaktadır. Bu sebepten dolayı kamp hukukun üstünlüğü ilkesinin mevcut olduğu yönetimlerde dahi herhangi bir engelle karşılaşmadan var olabilir. Carl Schmitt'in istisna ile normal olan arasındaki bağ düşünüldüğünde, kamp gibi istisnai bir durumu ortadan kaldırmak ancak istisna hali ile mümkün olabilir zira normal düzenin gücü özünde istisnayı barındıran kamp ile baş etmeye yetmeyecektir. Ancak insanlığın yakın geçmişi gösteriyor ki hukukun egemenin kararlarının gerisine itildiği istisna hali dönemleri, yeryüzünün en acımasız alanlarından olan kampları ortadan kaldırmak adına hiçbir şey yapmamış, aksine bu yasadızlık dönemlerinde, ilan edilen düşman ile mücadelede kamplara o kadar sık başvurulmuştur ki bu mefhum neredeyse tamamen istisna hali yönetimleri ile özdeşleşmiştir. Kamp uygulamaları; Nazi Almanya'sı, Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti gibi hukukun üstünlüğünden söz edemeyeceğimiz yönetimlerde açıkça var olmalarından hareketle o dönemlere ait gibi bir algı oluşsa da kamp uygulamasının yönetim biçiminden bağımsız yapısı gereği tarihin en karanlık dönemlerinden biri olan Nazi toplama kamplarından bu yana bu kavram ne özünde ne de uygulamada keskin bir değişime uğramış değildir. 20. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte pek çok siyasi değişim yaşanmış olsa da kamplar istisnai temelleri sayesinde tüm bu değişimlerden etkilenmeden varlıklarını korumuştur. Ortaya çıkan tabloda, kamp uygulamasına başvuran ülkeler arasında hukukun üstünlüğü ilkesi ya da istisna halinin var olup olmaması şartı artık anlamsız kalmaktadır. Çünkü kamp, kendi içinde istisnai bir yapıya sahip olduğundan var olmak

için herhangi bir hukuki düzenlemeye ihtiyaç duymaz. Geriye kalan tek fark, kamplara sahip olan devletlerin bu istisnai yapıyı açıkça kucaklamaları ya da dikkatleri uzaklaştırmak adına bazı hukuki kestirmelere başvurmaya ihtiyaç duymalarıdır.

3.1. Totaliter Yönetimlerde Kamp Uygulamaları

İnsanlık tarihinin en karanlık tecrübelerinden olarak nitelendirilen otoriter-totaliter baskıcı rejimler en tehlikeli yüzlerini bireyin yaşamına doğrudan etki etmeleri ile göstermiştir. Kişilerin birey olarak haklarının artık bir anlam ifade etmediği ve bedenlerinin de hiçbir güvenceye sahip olmadığı bu dönemlerde egemen güç, kontrolü altındaki insanların yaşam ve ölümleri üzerine karar verici yetkilerini açıkça kullanmışlardır.

Walter Benjamin'in (2014) insanların, egemenin ve hukukun ortak korkusu olarak nitelendirdiği şiddet yetkisi; totaliter rejimler bağlamında neden korkutucu olduğunu bir kez daha gözler önüne serer. Egemenin şiddet yetkisine kavuşması hukuku kanunları yok etme ve yenide yaratma gücü nedeniyle, insanları ise hukukun yokluğunda egemene karşı tamamen savunmasız kalmaları nedeniyle korkutur (Benjamin, 2014, ss.25-26). Bu durumda bireylerin bedenleri tamamen egemenin kontrolüne geçer. Egemen, alacağı kararlar doğrultusunda halkından, ölmeleri de dahil olmak üzere her şeyi isteyebilir.

Egemenin halkı üzerinde kurduğu kontrolün bir diğer yönü ise halkın içindeki istenmeyen kesimler üzerinde sahip olduğu karar verme yetkisidir. Kanunların üzerine çıkarak devletin güvenliğini sağlama misyonu ile yola çıkan bir egemenin alacağı temel kararlardan birisi de düşmanın belirlenmesidir. Schmitt'in (2018b) siyasal olanın temel şartı olarak değerlendirdiği dost-düşman ayrımının peşinden gelen düşmanla mücadelenin en etkin silahlarından birisi ise kamplardır. Kamplar, bir yandan halkı içerideki düşmandan arındırma görevine hizmet ederken bir yandan da hedeflenen homojen toplum amacına ulaşılmasına da yardımcı olur. Toplumun homojenliğinin sınırları, ya da hangi kesimlerin topluma dahil olup olmadığı tamamen egemenin dost ve düşmana dair vermiş olduğu karara bağlıdır. Bireyler, eline şiddet tekeli sınırsızca bulunduran egemene karşı çaresiz kalırken düşman olarak nitelendirilen kesimler

egemenin gazabının asıl hedefi olur. Zira düzeni sağlamak adına çıkılan istisna hali yolunda, bu kesimlerin haklarını savunacak hiçbir düzen kalmamıştır.

3.1.1. Nazi Toplama Kampları ve İmha Kampları

Toplama kampları denildiğinde akla gelen ilk örnekler hiç şüphesiz Nazi Almanya'sı dönemine ait uygulamalar olacaktır. İnsanların topluca kampa kapatılıp alıkonulması ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmış bir durum olmasa bile Nazi toplama kamplarının ortaya çıkmasına neden olan ideolojik arka planın acımasızlığı ve uygulamanın korkunç boyutları, bu dönemin haklı olarak insanlığın en korkunç dönemlerinden biri olarak anılmasına neden olmuştur. Toplumsal homojenliği sağlamak adına milyonlarca etnik ve siyasi "istenmeyen", ilk önce kamplara kapatılarak kamusal alandan silinmiş, sonra da sistematik olarak imha edilerek fiziksel olarak da ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bu süreç egemenin dost ve düşmanı belirlediği kararı ile yine egemenin hukuku askıya alan kararının kesişmesinin ne tür sonuçlara yol açabileceğinin en somut örneğidir.

1923 yılındaki başarısız Birahane Darbesi girişimi sonrası tutuklanan Adolf Hitler, hapisanede geçirdiği süre boyunca yazdığı birbirinden kopuk yazılarının birleşmesi ile ortaya çıkan *Mein Kampf* kitabında her konuda övdüğü Aryan kimliğinin karşısına tamamen karşıt özelliklere sahip olduğunu iddia ettiği Yahudiliği yerleştirmiştir. Nazi anti-semitizminin bu erken tasviri, 1933 yılında Hitler'in iktidarı ele geçirmesi ile yavaş yavaş bir resmi devlet politikası halini almaya başlamıştır. 1933 sonrası izlenen Yahudi karşıtı politikaların daha sonraları kanunlara dönüşmesi ile Yahudiler resmi olarak düşman ve istenmeyen olarak nitelendirilmiştir.

Nazilerin düşmanın belirlenmesinde izlediği yöntem, Schmitt'in *Siyasal Kavramı*'nda belirttiği şartlara hem uygun hem de aykırı olmasından dolayı ilginç bir konumdadır. Nazi iktidarının özellikle ilk dönemlerinde, Schmitt'in (2018b) dost-düşman ilanında özellikle kaçınılması gereken unsurlar olarak öne sürdüğü ahlaki açıdan kötülük, estetik olarak çirkinlik ya da ekonomik açıdan zararlı olmak gibi gerekçeler üzerine dayandırılan yoğun bir propaganda göze çarpmaktadır. Bencillik ve açgözlülük ile özdeşleştirilen kapitalizmin Yahudiler tarafından yaratılıp kontrol edildiği ve bu yolla

uzun süredir planlanan bir dünya hâkimiyeti kurulmasının planlandığı fikri Nazi anti-semitizminin itici gücüydü (Huber, 2013).

Yahudilere hiçbir alanda güvenilemeyeceği ise her fırsatta vurgulanmıştır. Yahudi doktorların Almanlara zarar verme hedefine sahip olduğu, kürtaj operasyonu yapan Yahudi doktorların Alman ırkını köreltmeye çalıştığı ve aynı operasyonu bir Yahudi kadına uygulamayacağı iddiaları dile getirilmiş hatta Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin resmî gazetesi *Der Stürmer*'de bazı Yahudi doktorlar adreslerine kadar açıkça hedef gösterilmiştir (Rabinbach & Gilman, 2013, ss.364-365). Nasyonal Sosyalist Hukukçular Organizasyonu'nun 1936'da gerçekleşen konferansının kapanış konuşmasında, aynı zamanda da derneğin başkanı olan Carl Schmitt (2013a), Yahudi akademisyenlerin diğer akademisyenlerle eş tutulamayacağı dolayısıyla yalnızca Yahudi yazarların ortaya attığı fikirleri değil onların savunduğu düşüncelerin de Alman akademik birikiminden dışlaması gerektiğini dile getirir.

Yahudilerin toplum birliğine açıkça bir tehdit olarak nitelendirilmesindeki en büyük hukuki eşik, 15 Eylül 1935 tarihinde gerçekleştirilen 7. Nürnberg Toplantısı'nda halka açıklanmasından dolayı Nürnberg yasaları olarak adlandırılan “Reich Vatandaşlık Kanunu” ve “Alman Kanını ve Onurunu Koruma Kanunu” adlı iki kanundur. Reich Vatandaşlık Kanunu'nun ikinci maddesinde yalnızca Alman kanı taşıyanların Alman vatandaşı olabileceği ve tam haklara sahip olabileceği açıkça belirtilirken; Alman Kanını ve Onurunu Koruma Kanunu ile Alman kanına sahip olanların Yahudiler ile evlenmesi yasaklanmış ayrıca Alman onurunun korunması adına Yahudilerin 45 yaşının altındaki Alman vatandaşlarını hizmetçi olarak işe alması da yasalar ile engellenmiştir (Rabinbach & Gilman, 2013, ss.209-210).

Bu yasalar sonucunda Alman Yahudileri kendilerini ilginç bir hukuki durumun içinde bulmuştur, zira “Nürnberg Yasaları, Yahudilerin siyasi haklarını ellerinden alıyordu ama vatandaşlık haklarını tümüyle ortadan kaldırmıyordu; Yahudiler artık vatandaş (*Reichsbürger*) değildi ama hala Alman devletinin birer üyesiydi (*Staatsangehörige*)” (Arendt, 2018, s.49). Tıpkı öldürülmesinde sakınca olmayan ancak kurban edilmesi yasak olan “kutsal insan” gibi, Yahudilerin de ellerindeki neredeyse bütün haklar alınmış ancak devlete olan bağlılıklarından azat edilmelerine izin verilmemiştir. Zira kurban olma ya da kendini başka bir değer uğruna feda etme kavramları yalnızca “üstün

ırka” mensup olanlara adanmışken toplumsal hijyen sorunu olarak görülen Yahudilerin kurban edilmesi onları yücelteceği gerekçesiyle ilk andan itibaren reddedilmiştir (Nancy & Livingston, 1991, s.33). Böylece toplum içinde açıkça bir dost-düşman ayrımı ortaya çıkmış, istenmeyenler belirlenmiş ve onların hukuk önündeki çıplaklıklarının ilk aşaması tamamlanmıştır.

Düşmanın siyasi söylemlerin ötesinde kanunlar aracılığı ile de resmen duyurulması sonrası geriye düşmanla mücadelenin nasıl olacağı sorusu kalmıştır. Ancak Nazi yönetiminin mücadele ettiği ilk düşman Yahudiler değildir. Başta komünistler ve Bolşevikler olmak üzere, Nazi hareketi düşman belirlediği siyasi rakiplerini Weimar döneminden kalma tecrübelerden de faydalanarak Mart 1933’de, Hitlerin iktidara gelişinin ve istisna hali aracılığı ile mutlak yetkiye kavuşmasının hemen ardından siyasal suçlular için bir toplama kampı kurulmasına karar verilmiş ve böylece SS kontrolünde olan ve hukuki sistemden tamamen bağımsız olan Dachau kampı kurulmuştur (Agamben, 2017, s.202). Savaşın başlangıcına kadar, bir cezalandırma ve ıslah merkezi olarak öne çıkan kamplar savaşın ilanı ile birlikte hem sayıca hem de kapasite olarak artmış ve birer yok etme merkezlerine dönüşmüştür. Hannah Arendt (2018) için Nazi rejiminin açıkça kriminal ve totaliter bir hal alması da savaşın ilanına denk gelmektedir (s.78).

İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve Almanya’nın savaşın ilk döneminde büyük kazançlar elde etmesi üzerine Nazi ideolojisinin ideallerinden birinin daha uygulanması için harekete geçilmiştir; *judenrein*. Bu hedefe ulaşılması için de SS lideri Heinrich Himmler bizzat Hitler tarafından yetkilendirilmiştir (Arendt, 2018). Ancak Nazilerin Yahudilerden arınmış bir Avrupa hedefinde başvurdukları ilk yöntem doğrudan gaz odaları olmamıştır. Nazilerin aklında Yahudilerin toplu olarak sürülmesi ve belirli bir toprak parçasına bağlı şekilde kontrol altında tutulmaları planı vardı. “Nihai Çözüm” projesinin mimarlarından Adolf Eichmann 1939 yılında hazırladığı plan ile Almanya’daki ve ele geçirilen Polonya’daki Yahudileri, Polonya’nın Nisko bölgesine sürme fikrini ortaya atmıştır. Planın Reich Güvenlik Başdaresi başkanı Reinhard Heydrich tarafından onaylanması ile Almanya’dan 400.000, Alman işgali altındaki bölgelerden de 600.000 civarı Yahudi yaşam şartlarının son derece zor olduğu Nisko’ya sürülerek kendilerine yeni bir yaşam alanı inşa etmeleri söylenmiştir ancak işgal

altındaki Polonya valisi olarak atanan Hans Frank'ın, kontrolü altındaki bölgelere yüz binlerce Yahudi'nin gönderilmesinden rahatsız olması nedeniyle Nisko planı iptal edilmiştir (Arendt, 2018, ss.83-85; Browning, 1986, s.504).

Nisko planının iptal edilmesi sonrası Yahudilerin Alman kontrolündeki topraklardan sürülmesi çabasının yeni hedefi Madagaskar adası olmuştur. Avrupa'daki milyonlarca Yahudi'nin Madagaskar'a sürülmesi planını tasarlayan Heinrich Himmler, tam da Yahudilerin sürülmesi fikrinden uzaklaşmaya başladığı anda Hitler'i ikna eder ve planı için onay alır (Browning, 1986, ss.509-510). Madagaskar adasının sürgün planları açısından özel bir yeri vardır zira savaşın öncesinde hem Polonya hükümeti hem de Fransa hükümeti tarafından ülkelerindeki Yahudileri Madagaskar adasına yerleştirme amacıyla kapsamlı planlar düzenlenmiştir (Arendt, 2018, s.86). Madagaskar'ın kontrolünü elinde bulunduran Fransa'nın işgali ile sürgün planında büyük bir engel ortadan kalkmış olsa da İngiliz donanmasının okyanuslardaki üstünlüğünü sürdürmesi Madagaskar planının zaman içinde gözden düşmesine neden olmuştur. Nitekim, "Madagaskar projesi 'kullanışsız' ilan edildiğinde, herkes psikolojik açıdan, daha doğrusu mantıken bir sonraki adıma hazır: 'Tahliye' için toprak olmadığına göre, geriye kalan tek 'çözüm' imhaydı" (Arendt, 2018, s.86). Nisko planının 1939'da Polonya'nın kısa sürede ele geçirilmesi ardından, Madagaskar planının 1940'daki Fransa zaferi ardından, Yahudilerin toplu şekilde yok edilmesi emrinin ise 1941'de Barbarossa Harekatı'yla Alman kuvvetlerinin kısa süre içinde Moskova'nın kapısına dayanmasını takiben kararlaştırılması incelendiğinde, Hitler'in Alman ulusunun düşmanı olarak nitelendirdiği kesimlere karşı sürdürdüğü mücadelenin boyutundaki değişimlerde kişisel hırsların ve zafer sarhoşluğunun etkisini görmek mümkündür (Browning, 1986, s.519).

Nazilerin azınlıkları ortadan kaldırma kararı olan "Nihai Çözüm" planı, 20 Ocak 1942'de gerçekleştirilen Wannsee Konferansında kararlaştırılmıştır. Azınlıkların toplu şekilde öldürülmesi ise bu karar sonrası başlamış değildir zira SS bünyesinde kurulmuş olan ve ele geçirilen bölgelerde hemen aramalar yapıp tespit etikleri azınlıkları orada öldürmekle görevli mobilize infaz birliği *einsatzgruppen* tarafından yüzbinlerce Yahudi, Roman, komünist, akıl hastası ve savaş esiri kurşuna dizilerek öldürülmüştür (Arendt, 2018, s.115; Tenenbaum, 1955). *Einsatzgruppen* birlikleri her ne kadar acımasız olsa da

Heinrich Himmler'in her gün mesaiye gidip sıradan bir işi yerine getirir gibi saatler boyunca sivilleri kurşuna dizen bu askerlerin akıl sağlıklarından endişe etmesi ve azınlıkların imhasında daha verimli bir metoda ihtiyaç duyulması üzerine hâlihazırda kamplarda toplanmış olan milyonlarca insanın zehirli gaz kullanılarak öldürülmesi kararlaştırılmıştır (Arad, 1999, s.8; Tenenbaum, 1955, s.56).

Nihai Çözüm planının yaratacağı yıkım ortada olsa da Nazi yetkilileri bu konudaki kararlarını gizlemek konusunda büyük çaba göstermişlerdir. Hitler her fırsatta Yahudilerden arındırılmış bir Almanya vaadini dile getirirse de Yahudilerin toplu imhası konusunda doğrudan bir emir vermekten hep sakınmıştır (Browning, 2004, s.408; Rabinbach & Gilman, 2013, s.745). Nazi yetkilileri arasındaki haberleşmelerde ve yazışmalarda da öldürme, imha etme gibi kelimelerden kaçınılmış ve bunların yerine yine aynı anlama gelecek şekilde şifrelenmiş nihai çözüm, tahliye ve özel muamele gibi ifadeler kullanılmıştır (Arendt, 2018, s.94). İmha kamplarındaki en pis işler de Yahudi tutuklulardan oluşturulmuş *sonderkommando* adı verilen birliklere yaptırılmıştır (Agamben, 2004; Arendt, 2018). Yahudi tutsaklardan oluşturulan kamp içindeki bu özel birlikler, gaz odalarının ve krematoryumların bakımını yapmak, toplu şekilde ölüme yönlendirilen tutsakların ayaklanmasını önlemek, öldürülmüş tutsakların üzerlerini aramak ve varsa değerli eşyaları yetkililere teslim etmek gibi insanlık dışı yükümlülükler ile görevlendirilmiştir (Agamben, 2004, ss.24-25). Öte yandan kamptaki tutsaklara her fırsatta unutuldukları, işleri bittiğinde onlara ne olduğunu kimsenin sormayacağını ve sanki hiç var olmamış hale gelecekleri vurgulanmıştır; zira “hiç tanık bırakılmadığında, tanıklık da olmayacaktır” (Arendt, 2014, s.268).

Toplama kampının içindeyken yaşam ve ölüm bir nevi iç içe geçmiştir. Ne yaşam dışarıda sürdürülen ile aynıdır ne de ölüm dışarıdaki gibi anlık olur ve biter. Kampta yaratılmaya çalışılan çaresizliği Hannah Arendt (2018, s.22) “ölümden çok daha beter bir sürü şey vardı se SS de bunların kurbanlarının aklından ve gönlünden ırak kalmamasına bakıyordu” sözleri ile vurgular. Agamben (2004) ise kampın bir yandan ölümün yaşam üzerindeki mutlak zaferine hizmet ederken öte yandan da ölümü olabildiğince değersizleştirdiğini belirtir (ss.81-82). Bu durum yine Agamben (2017) tarafından Kutsal İnsan kitabında kampın dışlayıcılığının dayandığı istisna ile açıklanır.

Normal ile olağanüstünün kesişimi olan kamp, istisnai yapısı içinde yaşamı ve ölümü bir araya getirir.

Kampın içine atılmak yolun sonuymuş gibi görülse de istisna halinde istenmeyen ilan edilen bireylerin kendini içinde bulduğu süreç çok katmanlı olarak ilerlemektedir. Nazi Almanya'sı örneği ele alındığında istenmeyenine içine düştüğü biyopolitik dönüşüm; ari olmayandan Yahudi'ye, Yahudi'den sürgüne ve sürgünden kamp tutuklusuna gelişir (Agamben, 2004, s.85). Bu aşamaya kadar gelinen noktada gerek uygulanan politikalar gerekse de yayınlanan kararnameler aracılığıyla egemen mutlak biyopolitik gücünü göstermiş, mekân ve nüfusu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bu mutlak biyopolitik süreçte kamp tutuklusundan sonra gelen aşama ise kamptakilerin en büyük korkusu, egemenin ise asıl yaratmak istediği şey olan yaşayan ölülerdir.

Nazi toplama ve imha kamplarındaki tutuklular arasında gaz odalarını dahi daha insancıl gösterecek olan aşama, kamptaki tutuklunun kişiliğini tamamen kaybederek yaşayan bir ölüye dönüşmesidir. Bu aşamadaki insanlar için kullanılan en meşhur terim ise “Müslüman” ya da diğer deyişle “*Muselman*”dır. Yetersiz beslenme ve yoğun çalışma sonucu bilincini giderek kaybeden ve dış dünyaya karşı tepkisizleşen en sonunda ise ruhu ölmüş bir kabuktan ibaret kalan kamp tutsaklarını ifade etmek için kullanılan *Muselman* benzetmesi, namaz kılan bir Müslümanı anımsattığı gerekçesiyle ortaya atılmıştır (Agamben, 2004, ss.42-43). *Muselman* aslen Auschwitz kampındakiler tarafından ortaya atılmış ve orada tanıklık edilen yaşayan ölülere verilmiş bir ad olsa da bu tür benzetmelere hemen hemen her kampta rastlamak mümkündür; öyle ki bu kurbanlara Majdanek kampında “eşek”, Dachau'da “gerzek”, Stutthof'da “kötürüm”, Mauthausen'de “yüzücü”, Neuengamme'de “deve”, Buchenwald'da “yorgun şeyh”, Ravensbrück kadınlar kampında ise “kadın Müslüman” ya da “biblo” denilmekteydi (Agamben, 2004, s.44).

Kamplardaki tutukluların birbiri ile bağlantısı olmamasına rağmen her kampta görülen bu yaşayan ölülerin sanki ağız birliği yapmışçasına donukluğu ve durağanlığı anımsatan isimler ile anılmaları, Arendt'in (2018) ölümden daha beter şeyler olarak nitelendirdiği durumun kamplardaki hâkimiyetini gözler önüne sermektedir. *Muselman* tabirini kelime anlamı üzerinden ele alınıp bir Müslümanın kaderciliği ve Allah'ın iradesine kayıtsız teslim oluşu ile *Muselman*'ın teslimiyeti arasında bir bağ kuran açıklamalar da

mevcuttur (Agamben, 2004, s.44; Kogon, 1998, s.319). Ne var ki *Muselmann*'ın teslimiyeti Nazilerin emirlerine olan itaatinden değil her türlü kişisel bilinçten yoksun kalmalarından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki *Muselmann*'lar emirlere itaat etmekte de oldukça başarısızdı.

Muselmann, Nazilerin İkinci Dünya Savaşı sırasınca yürüttüğü biyopolitik mücadelenin zaferidir. İstenmeyenenden sürgüne, sürgünden kamp tutuklusuna ve tutukludan *Muselmann*'a gelişen sürecin son aşaması ise gaz odalarıdır. Ancak gaz odalarına gelene kadar tutuklunun ruhsal ölümü çoktan gerçekleşmiştir. Kamptaki tutuklular organik hayatın en alt seviyesine indirgenerek kutsal insan aşamasına çekilir; böylece sembolik ölüm biyolojik ölümden çok daha önce gerçekleşir (Diken & Lautsen, 2005, s.27). Antik Yunan'da organik yaşamın bu en sade halini tanımlamak için kullanılan *zoē* kavramı ise kamptaki hayatı karşılamakta yetersiz kalır. Kampta doğal olan ya da doğal yaşama dair en ufak bir mesele bile yoktur. Aksine kamp, doğal olanı tamamen dışlayan ve egemenin mutlak gücü üzerine kurulmuş bir yapıdır. *Muselmann* ise bu mutlak gücün ürünüdür.

Kamp tutsağının yaşamı, ölüm ile iç içe geçtiğinden dolayı tam olarak biyopolitik bir işkenceye dönüşür. Nazilerin, sonu ölümden başka bir yola çıkmayan bu uygulamada ölümü değersizleştirmeyi nasıl başardıklarının cevabı da burada yatar. Ruhsal ölümün yanında bedensel ölüm değerini yitirir. Toplama kamplarındaki tutsakların gaz odalarında topluca imha edilmeleri hakkında Alman düşünür Martin Heidegger “ceset imalatı” tanımını yapmaktaydı (Agamben, 2004, s.74). Kampları “her şeyin mümkün olduğu alem” olarak nitelendiren Hannah Arendt (2014) için de gaz odalarındaki toplu ölümleri cinayet diye adlandırmanın bir anlamı yoktur çünkü orada gerçekleştirilen bir kitlesel ceset üretimidir (s.250). Kampta, ölümün ceset imalatına dönüşmesinin arkasında iki neden göze çarpmaktadır. Bunların ilki hiç şüphesiz ölümün gayet normal bir olgu gibi topluca gerçekleşiyor olmasıdır. Ölüm son derece bireysel bir süreçtir ve tüm özelliğini de bu biriciklikten alır. Ne var ki ölümün bireysel olmaktan çıkarılıp kitlesel hale bürünmesi, tek seferde yüzlerce ya da binlerce cesedin imal edilmesinden başka bir şey değildir. Gaz odalarında ölümün tüm kıymetinin ortadan kalkması Heidegger'in ceset imalatı düşüncesinin arka planını oluşturur (Agamben, 2004, s.74). Ceset imalatının bir diğer unsuru ise kamplarda psikolojik ölümün bedensel ölümden

daha ön planda olmasıdır. Ölümün değerini yitirdiği bir ortamda bedensel ölüm ceset üretmekten başka bir amaca hizmet etmez. Karl Marx'ın "Yabancılaşma" teorisini anımsatan bir şekilde, kamptaki tutuklu kendi yaşamına yabancılaştığı gibi kendi ölümüne de yabancılaşır. Giorgio Agamben (2004) Nazilerin yürüttüğü biyopolitik savaşta son aşamanın gaz odası olduğunu belirtir ancak asıl zafer, kamp tutsağının ruhsal olarak öldürdüğü an elde edilmiştir bile.

Kamplarda asıl yok edilmek istenenin tutuklunun kişiliği ve benliği olduğu, Nazi kamplarındaki intiharların son derece az olması ile de desteklenmektedir. Tutuklular arasında intiharın anlamsızlığı ve seyrekliği, Jean Améry'den Primo Levi'ye kamptan kurtulduktan sonra yaşadıklarını kaleme alan pek çok kişinin ortak gözlemidir (Bronisch, 1996; Stark, 2001, s.93). İntihar eylemleri genellikle tutuklama anında veya sürgün sırasında gerçekleşirken, kamplarda intiharın yanı sıra isyanların ve gardiyanlara yönelik saldırıların da son derece az olması hatta ilginç bir şekilde savaşta sona yaklaştıkça serbest kalan tutuklular arasında bile SS'lere yönelik saldırıların az sayıda gerçekleşmiş olması Arendt (2014) tarafından sistemin gerçek zaferi olarak ele alınır (s.274). İntihar, kişinin kendisi hakkındaki en mutlak kararı olsa da kamplarda bu olgunun bastırılması insanların kendisi hakkında en nihai karardan bile yoksun olduğunun göstergesidir. Örneğin, Çek asıllı kamp tutuklusunu Filip Müller, intihar etmeye karar verip gaz odasına gönderilen tutukluların arasına girmeye çalışırken yakalanınca Gestapo tarafından "ne kadar yaşayacağına ya da ne zaman öleceğine biz karar veririz, sen değil" denilerek ağır şekilde dövülmüştür (Stark, 2001, s.97). Kaldı ki tutuklular intihar girişiminde başarılı olsa bile kısa süre içinde yerleri yeni tutuklularla doldurularak diğer tutukluların sertçe cezalandırılması yapılan eylemin değersizliğini gözler önüne sermekteydi (Diken & Lautsen, 2005, s.28). Ayrıca ölüm ile yaşam arasındaki sınırların ortadan kalktığı kampta kendi canını alma fikri bile bir süre sonra anlamını yitirmektedir (Bronisch, 1996, s.141)

Kamp, istisnai yapısı gereği her anlamda dışarıdaki durumdan farklıdır; dışarıdaki durum her ne kadar istisnai ya da olağanüstü olsa dahi. Tutsağın bedensel ölümün gerçekleşmesinden daha önce ölmesi, yaşarken ise olabilecek en temel anlamda varlığını sürdürmesi ve kendi hayatı hakkındaki bütün inisiyatiften yoksun bırakılması, ne Antik Yunan'da yaşamı betimleyen *zoē* ve *bios* kavramlarıyla ne de siyaset

felsefesinin modern kuramlarıyla tam olarak açıklanabilir. Kampın istisnai yapısı Nazi döneminde tüm çıplaklığı ile kendini göstermiştir. Öyle ki kamptaki ölüm ve yaşam döngüsü, hâlihazırda istisna hali içinde bulunan Nazi Almanya'sı için bile son derece yabancı ve benzersizdir.

Savaştan sonra Nazi toplama ve imha kamplarında yaşananlar tüm dünyayı sarsmış olsa da bu felakete dışarıdan tanıklık etmenin yaratılan bu durumu anlamakta yeterli olup olmayacağı konusunda bir karışıklık vardır. Agamben (2004), *Tanık ve Arşiv*'de kampın içinde yaratılan istisnai durumun birincil tanığının *Muselmann* olduğunu iddia eder zira onlar, deyim yerindeyse ölümden sonrasını görmüş ve tekrar geri dönmüştür. Tanıklık konusunda bir başka örnek ise Fransız düşünür Vladimir Jankélévitch'dir. Kamp tutuklusu olmamasına rağmen yaşadığı dönemde başta Holocaust olmak üzere Naziler tarafından işlenen suçlara tanıklık etmiş olan Jankélévitch, savaş sonrası dönemde kendisini Alman olan her şeyden dışlamış hatta ünlü Alman filozoflarının düşüncelerini dahi reddetmesi bir akademisyen olarak kariyerini zora sokmuştur. Yaşananlar hakkında son derece sert bir tavır takınan Jankélévitch (1996), af ve bağışlama gibi düşüncelerin kamplarda yok olduğunu, yaşananların unutulmasının dahi bir insanlık suçu olduğunu dolayısıyla bu öfkenin hep canlı kalması gerektiğini dile getirmiştir. Jean Baudrillard (2011) için ise Holocaust'u unutmak başlı başına bir insanlık katliamıdır (s.78). Holocaust ele alındığında, işlenen suçun ağırlığı ve tamamen insanlık dışı olması, insani bir refleks olan bağışlama ve unutmama eylemlerinin reddedilmesinin arkasındaki en güçlü düşüncelerdendir (Derrida, 2015, s.27). Hannah Arendt (1994) ise radikal kötülüğün bu tür örneklerinin bağışlanması gibi cezalandırılmasının da tam olarak mümkün olmadığını belirtir (s.330).

3.1.2. Öjenik ve Nazi Ötenazi Merkezleri: “Aktion T4” Programı

İktidara gelişinden İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Nazilerin yürüttüğü biyopolitik savaşın en göz önündeki hedefi başta Yahudiler olmak üzere Romanlar, Slavlar gibi etnik azınlıkların yanı sıra pek çok savaş esiri ve siyasi muhalif olmuştur. Nazilerin iktidara yükselişinden itibaren yıllar içinde istenmeyen kesimlere olan tavır giderek sertleşmiştir. Hakların elinden alınması gibi tutumları savaşın başlaması ile sürme ve imha etme gibi çözümler izlemiştir. Tüm bu uygulamalar Nazi Almanya'sı

döneminin çarpık ülküsü olan Almanlara ait yaşam alanı “*lebensraum*” hedefine ulaşmak adına gerçekleştirilmişse de hedeflenen toplumsal seviyeye ulaşmada zihinsel ve bedensel engeli bulunan pek çok Alman da bu süreçte egemen gücün kararı doğrultusunda ortadan kaldırılmıştır. Bu durum, Nazi ırk politikalarının egemenin sınırsız güce kavuştuğu istisna hali ile bulunduğu ortaya çıkan mutlak gücün kimseyi tanımadığının da göstergesidir.

20. yüzyıla kadar farklı şekillerde tartışılmış olan öjenik düşüncesi, 20. yüzyıla gelindiğinde çeşitli devletlerin bu politikalara ilgi göstermesi sonucu bilimsel tartışma olmaktan çıkmış ve siyasi politikalara dönüşmüştür. Öjenik kavramı, 1883 yılında İngiliz bilim adamı Francis Galton tarafından bedensel, zihinsel ve kültürel olarak yetkin bireylerin çok sayıda çocuk yapmasının teşvik edilerek gelecek nesiller aracılığıyla insan ırkının güçlenmesi görüşü olarak ortaya atılmıştır (Carlson, 2001, s.9). Galton’ın görüşleri bazıları tarafından kabul görse de bazı ülkelerde insan ırkının ıslahı hedefi, yetkin kişilerin üremeye teşviki yerine yetersiz bireylerin üremesinin engellenmesi üzerine kurulmuş, böylece Galton’ın öjenik tarifi pozitif öjenik, bu yeni yaklaşım ise negatif öjenik olarak anılmaya başlanmıştır (Carlson, 2001, s.10). Bu görüşün ilk olarak kabul gördüğü ülkelerin başında ise Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Pek çok farklı etnik ve dini azınlığın olduğu Amerika Birleşik Devletleri’nde bazı kesimleri istenmeyen olarak nitelendirmek kolay olduğu gibi onlar hakkında fazla tepki çekmeden karar verilmesi de mümkün olmuştur. Özellikle istenmeyen ve uyumsuz olarak nitelendirilen kesimlerin, suçluların ve psikolojik sorunları olan bireylerin zorunlu olarak kısırlaştırılması düşüncesinin en büyük savunucularından olan ABD’li Harry Laughlin, negatif öjenik düşüncesine yaptığı katkılardan dolayı 1936 yılında Almanya tarafından ödüle dahi layık görülmüştür (Carlson, 2001).

Nazilerin 1933’te iktidara gelişi ile hem pozitif hem de negatif öjenik görüşleri açıkça desteklenmiş olsa da negatif öjenik ilkeleri, yayınlanan kararnameler ve izlenen politikalar aracılığıyla bir nevi devlet politikası haline gelmiştir. 14 Temmuz 1933 tarihinde çıkarılan “Kalıtsal Hastalığa Sahip Nesillere Karşı Korunma Kanunu” ile kalıtsal epilepsi, kalıtsal körlük, kalıtsal sağırlık, Huntington hastalığı, şizofreni, zekâ geriliği ve doğuştan gelen fiziksel deformasyonlara sahip bireylerin aynı rahatsızlıklara

sahip çocuklar meydana getirmelerinin önüne geçmek adına kısırlaştırılmaları mümkün hale gelmiştir (Rabinbach & Gilman, 2013, s.338). Bu operasyonu gerçekleştirecek olan kliniklerin belirlenmesi yetkisi kanun ile herhangi bir tıbbi kuruma değil, yürütme organına verilirken kısırlaştırma operasyonu için resmi kararın çıkmasının ardından hastanın rızası olmadan da işlemin gerçekleştirilmesinin önü açılmıştı (Rabinbach & Gilman, 2013, s.339).

Negatif öjenik politikalarının kanunlarca düzenlenmesinin yanı sıra 1933'ten itibaren pozitif öjenik görüşler de büyük bir propaganda aracılığıyla halka sunulmaktaydı. Siyasilerden bilim insanlarına, savaş öncesi dönemde Nazi Almanya'sında hemen hemen her yetkilinin açıklamalarında Alman ırkının üstünlüğü ve bu üstünlüğü daha da güçlü kılmamanın yolları yer almaktaydı. Pozitif öjenik alanındaki şüphesiz en çarpık uygulama ise Himmler tarafından planlanan *lebensborn* projesidir. Proje kapsamında belirlenen doğum evlerinde Nazi partisinin gençlik örgütlerinden olan Alman Kız Birliği'nden seçilen ve belirli ırksal ve sağlık kriterlerini karşılayan bekâr kadınların, bekâr SS subayları ile evlilik bağına ihtiyaç duyulmadan birlikte olup çocuk sahibi olması aracılığıyla nüfus artışının hızlandırılması amaçlanmaktadır (Carlson, 2001, s.327; Rabinbach & Gilman, 2013, s.328). 1935 yılında başlanan projede ilk olarak Hochland'da anneler için 50 çocuklar için 109 yatak kapasiteli bir doğum evi kurulmuş, 1939 yılına gelindiğinde ise bu doğum evlerinin sayısı 11'e yükselmiştir (Rabinbach & Gilman, 2013, s.328). Bu projeye katılanlar maddi açıdan desteklenmenin yanı sıra politik olarak da el üstünde tutularak projenin giderek yaygınlaşması amaçlanmıştır.

1939 yılına gelindiğinde azınlıklar kadar Alman vatandaşlar üzerindeki ırksal düzenlemeler de had safhaya ulaşmıştı. Hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde, Polonya'ya saldırının başladığı gün olan 1 Eylül 1939 yılında Hitler tarafından yayınlanan bir kararname ile tedavisi olmayan hastaların "merhametli" bir şekilde hayatlarına son verilmesinin önü açılmıştır. Bu kararın tam da savaşın başladığı tarihte verilmesi şaşırtıcı değildir zira Hitler bu konudaki hedeflerini daha 1935 yılında Reich tıp lideri Gerhard Wagner ile paylaşmış ancak böyle bir operasyonu yürütmenin savaş zamanı daha kolay olacağına karar verdiği için uygulamaya sokmak için beklemiştir (Arendt, 2018, s.116). Savaş başlayana kadar "yaşanmaya değmeyen hayatlar" olarak nitelendirilen kesimlerin kısırlaştırılması üzerinden ilerleyen Nazi ırk ıslahı projesi,

savaşın başlaması ile adını Berlin'deki şansölyelik ofisinin adresi olan *Tiergartenstrasse* numara 4'ten alan *Aktion T4* ötenazi programı ile ölümcül bir boyuta kaymıştır. Phillip Bouhler ve Hitler'in kişisel doktoru Karl Brandt tarafından yürütülen proje öldürme iznini alır almaz Almanya'nın çeşitli bölgelerinde akıl hastalarının ve fiziksel engellilerin bakım gördüğü merkezlerin bacalarından dumanlar yükselmeye başlamıştır.

T4 programı ile pek çok Alman, Nazilerin kitlesel ölüm projelerinin ilk hedefi olmuştur. Henüz Madagaskar planı, Nihai Çözüm gibi meseleler tartışma konusu değilken devlete yük olarak görülen insanlar gaz odalarına gönderilmiştir. Daha sonra kamplarda Yahudilere karşı kullanılacak olan banyolarda gaz vererek öldürme uygulamasının ilk kurbanları 1939-1941 yılları arasında öldürülen yaklaşık 50.000 Alman olmuştur (Arendt, 2018, s.116). Ötenazi uygulamasının öncesinde ise zorunlu olarak kısırlaştırılan Almanların sayısı ise 250.000 civarındadır (Carlson, 2001, s.326). T4 programı dahilinde yetişkin hastalar gibi bedensel ve zihinsel rahatsızlıklara sahip olan çocuklar da özel merkezlerde öldürülmeye başlanmıştır. Özel bakıma muhtaç olan çocuklar tedavi olmaları için gönderildikleri merkezlerde ya ölümlerine terk edilmiş ya da ilaçlarla öldürülüp organ yetmezliği ya da enfeksiyon gibi gerçek dışı raporlarla ölüm sebepleri gizlenmiştir ancak ailelerin şüphelerinin giderek artması ve bazı kesimlerde soru işaretlerinin yükselmesi nedeniyle çocuklara zorla ötenazi uygulaması kısa süre sonra Hitler'in emri ile durdurulmuştur (Carlson, 2001, s.326)

“Yaşamaya değmeyen hayat” fikri ilk olarak 1920 yılında Karl Binding ve Alfred Hoche tarafından yayınlanan *Yaşamaya Değmeyen Hayatı Ortadan Kaldırma Yetkisi* adlı kitapta dile getirilir. Bir hukukçu ve filozof olan Binding ötenazinin yasal ve felsefi gerekçeleri ile ne kendisine ne de topluma faydası olmayan bir hayatın varlığını sorgularken doktor kimliği ile Hoche, tedavisi olmayan rahatsızlıklar nedeniyle büyük acılar içinde olanların ve de zihinsel olarak “ölü” olanların hayatlarına son vermenin önemini ele alır (Carlson, 2001, s.324). Binding'i değerli ve değersiz yaşam konusunda asıl rahatsız eden mesele; savaş meydanlarında ya da madenlerde son derece sağlıklı ve yetenekli bireyler hayatını kaybederken kendisine ve topluma hiçbir faydası olmamasına rağmen hayatta tutulmakta ısrar edilen akıl hastalarına bolca para ve zaman ayırılıyor olmasıdır (Agamben, 2017, ss.165-166). Nazi döneminde zorunlu kısırlaştırma ve ötenazi politikalarının büyük bir savunucusu olan Otto Steche (2013) de

1937 yılında bir sağır ve dilsizin devlete olan maddi yükünün günlük 6 Mark, bir kötürümün 6 Mark, bir akıl hastasının 4.50 Mark ve bir suçlunun 3.50 Mark olduğunu; buna karşın bir Alman işçisinin günlük 2.50, bir kamu görevlisinin ise 4 Mark kazandığını belirterek Binding ile benzer bir tutum sergilemiştir.

Giorgio Agamben (2017, s.165), Carl Schmitt'in de değer ve değersizlik tartışmasına bir anlamda ilgi duyduğunu belirtir. Schmitt, en ünlü eserlerinden olan *Siyasal Kavramı* kitabının bir nevi devamı niteliğindeki *Partizan Teorisi* kitabında birkaç cümle ile olsa da bu konuya değinir. Ancak Schmitt, değer ve değersizlik üzerindeki tartışmayı öjenik ve biyopolitika üzerinden değil, kitabını adadığı ünlü bir Alman muhafazakâr hukukçu olan Ernst Forsthoff'un düşünceleri üzerinden yürütür. Forsthoff, yargıcın değersiz olana dair kararını kendi değerlerine göre vermesi sonucu değer yargısının bir mantığı olduğunu, değerli olana dair verilen kararın değersiz olanı da belirlediği ve bu mantığın özünde değersiz olanın imhası ilkesinin yattığını belirtir (Schmitt, 2017b, s.107). Dost ve düşman ayrımında olduğu gibi siyah ve beyaz tarzı karşıtlıklara büyük ilgi duyan Carl Schmitt'in, değerli olan ile değersiz olan arasında da birbirini imha etme üzerine kurulmuş bir ilişki araması şaşırtıcı değildir. Ancak değerli ve değersiz olanla ilgili en önemli nokta, bu tanımların kimin değer yargılarına göre yapılmakta olduğudur. Forsthoff karar verici olarak bir yargıktan bahsederken Schmitt'in Führer Hukuku Korur başlıklı yazısından da anımsanacağı üzere Führer, yani egemen, en üstün yargıç olarak nitelendirilmekte dolayısıyla değerli ve değersiz olana dair nihai karar verici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Michel Foucault (2002b; 2007a), biyopolitik iktidar ve mutlak egemenin vatandaşlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı şekilde sahip olduğu yaşam ve ölüm hakkından bahseder. Egemenin bu gücü, yerine göre yaşatma ve ölüme bırakma yetkisine de dönüşmektedir (Foucault, 2002b, s.247). Nazilerin 1933 yılında ülkeyi içine soktukları istisna hali sonucu egemen, izlediği politikalarda bu yetkilerin hepsini kullanıma sokmuştur. Dahası, *lebensborn* projesi ile doğum üzerindeki mutlak yetkisini de ortaya koymuştur. Doğum olgusu ister yaşam ve ölüm hakkı arasında üçüncü bir alan olarak isterse de egemenin yaşam üzerindeki mutlak yetkisinin bir alt başlığı olarak ele alınsın, 1933 ile 1945 yılları arasında Almanya'nın içinde bulunduğu durumda doğrudan egemen tarafından düzenlenen bir olgu olduğu açıktır. Yaşatma üzerindeki hakkı belirli

kesimlere bahşeden egemen, yaşam üzerindeki yetkisi ile de kendine bağlı milyonların kaderini belirler. Ölüm ve ölüme terk etme yetkisi ile de gerek istenmeyen olarak nitelendirdiği kesimleri gerekse de belirlenen ırk kriterlerine uymayan soydaşlarını ortadan kaldırmaya yeltenmiştir. Bütün bunları mümkün kılan ise yaratılan istisna hali durumudur.

T4 ötenazi programı yürürlükte olduğu süre boyunca en büyük tepki, dini kesimlerden yükselmiştir. Yaşamı sonlandırma hakkının yalnızca Tanrı'da olduğunu dile getiren Alman Katolik ve Protestan kiliseleri, devletin yürüttüğü ötenazi politikasına karşı çıkmakla birlikte bir anlamda egemenin yaşam ve ölüm üzerindeki yetkisini de reddetmiştir. Bu tepkiler arasında en büyük etkiye sahip olan Münster Piskoposu Clemens August Graf von Galen tarafından verilen vaazlar olmuştur. 1941'de yaptığı konuşmada Clemens August, Reich ceza kanununun “her kim ki planlı bir şekilde bir başka insanın canını alırsa idam cezasına çarptırılır” şeklindeki 211. maddesi ve “her kim ki insan canına kastetmek amaçlanan bir eyleme dair bilgi sahibi olur ve bunu yetkililerle ya da tehlike altındaki kişi ile paylaşmazsa cezalandırılır” şeklindeki 139. maddesine atıfta bulunarak T4 programında planlı şekilde devlet eliyle cinayet işlendiğinin, buna tanık olanların da vatandaşlık görevi olarak bu uygulamaya karşı çıkması gerektiğini savunmuştur (Rabinbach & Gilman, 2013, s.345). Bir başka deyişle devleti devlete şikâyet etmiştir.

Ne var ki Clemens August'un hataya düştüğü nokta, olağanüstü bir durumda iken olağan durum yasalarını düşüncelerine dayanak göstermesidir. 1933 yılında yayınlanan *Halkın ve Devletin Korunması Kararı*'ndan itibaren Almanya, bazı anayasa maddelerinin tamamen askıya alındığı geri kalan maddelerin ise egemenin mutlak gücü karşısında etkisiz kaldığı bir istisna hali yönetiminin içine girmiştir. Dolayısıyla Münster Piskoposunun kanunları işaret ederek ötenazi uygulamasına karşı çıkması anlamsızdır zira egemen, istisna hali ilanı ile yaşam ve ölüm üzerinde mutlak yetkiye kavuşmuştur. Ne var ki uygulama her ne kadar gizli tutulmaya çalışılsa da hasta yakınlarının giderek daha da huzursuz olması ve de Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın başlaması ile cephe gerisinde moral konusunda yaşanabilecek sıkıntıları önlemek adına Hitler'in emri ile 1941 yılında T4 programı durdurulur. T4 programını açıkça eleştiren ve zorunlu ötenazi uygulamasının durdurulması için belki de Nazi Almanya'sının en

güçlü muhalefet hareketini organize eden din adamları, T4 programının sona ermesinden kısa süre sonra devreye giren “Nihai Çözüm” uyarınca milyonlarca Yahudi’nin gaz odalarına gönderilmesine nedense ses çıkarmamışlardır (Arendt, 2018, s.118).

T4 programına destek toplamak adına Nazi yönetiminin büyük bir propaganda amacı olarak gördüğü sinema sektörü de devreye sokulur ve 1941 yılında, programın devre dışı bırakılması ardından “Ich Klage An³” adlı bir film gösterime girer. Filmde başarılı bir doktorun genç ve güzel eşinin kalıtsal ve tedavisi olmayan MS hastalığına yakalanması ile yaşadıkları anlatılır. Sağlığı giderek kötüleşen ve acıları dayanılmaz hale gelen genç kadın kendisine ötenazi yapılmasını ister ancak uygulama yasak olduğundan acı çekmeye mahkûm olur. Sonunda kadının çektiği acılara dayanamayan doktor eşi, ilaç vererek genç kadının ölüm isteğini yerine getirir. İşlediği suç nedeniyle mahkemeye çıkarıldığında ise kendisinin değil, böylesine acı çeken birisinin acısına son vermeyi suç görenlerin gerçek suçlular olduğunu savunur.

Filmin gösterime girmesi sonrası SS güvenlik servisi tarafından düzenlenen gizli bir raporda Katolik ve Protestan kiliselerinin filme açıkça karşı çıktığı hatta bazı din adamlarının kapı kapı gezerek halkı filme gitmemeleri için uyardığı ancak buna rağmen filmin halk arasında büyük etki yarattığı ve izleyicilerin filmde verilmek istenen “yaşamaya değmeyen hayatı sonlandırma” fikrine sıcak yaklaştığı belirtilir (Rabinbach & Gilman, 2013). Raporda ayrıca doktorların ötenaziye büyük oranda destek verdiği, hukukçuların ötenazinin hukuki konumu konusunda endişelere sahip olduğu ve karışık bir tutum sergilediği, halkın ise filme büyük destek verdiği belirtilmiştir. Ne var ki film ile gerçeklik arasındaki en büyük fark hastanın rızası ilkesinin eksikliğidir. Filmde empati kurulması son derece kolay olan genç ve güzel bir kadın giderek kötüye giden sağlık durumu sonunda ölme rızasını defalarca dile getirirken T4 programı ile oluşturulan ölüm merkezlerinde insanlar rızaları aranmadan ölüme gönderilmiştir.

“Ich Klage An” filmi aracılığıyla ötenaziye yönelik olumlu bir imaj yaratılmaya çalışılsa da T4 programının asıl amacı filmde yansıtılan egemenin vatandaşlarına yönelik merhameti değil, tıpkı toplama kamplarında ölümün tutuklular için kaçınılmaz son olmasına rağmen intihar etmelerinin engellenmesinde olduğu gibi, egemenin yaşam

³Suçluyorum

ve ölüm üzerindeki mutlak hâkimiyetini sağlamaktır. Bu hâkimiyet kamp içinde doğal olarak bulunurken kamp dışında ise yaratılan istisna hali aracılığıyla var olur. SS tarafından hazırlanan rapor, halkın tutumunun ve filmin mesajının bulunduğu iddia eden ilginç bir cümle ile biter: “Eğer devlet ölümün sorumluluğunu üstlenmemizi talep edebiliyorsa bizlere de ölme hakkını sağlamalıdır!” (Rabinbach & Gilman, 2013, s.349).

3.1.3. Sovyet “Gulag” Sistemi

Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa devletlerinin karşı karşıya kaldığı politik ve ekonomik krizler, otoriter rejimlerin güç sahibi olması ve pek çok ülkede diktatörlüklerin kurulması ile sonuçlanmıştır. 1939 yılında başlayan savaşa dahil olmakta vakit kaybetmeyen bu diktatörlüklerin çoğu, 1945 yılına gelindiğinde yıkılmış, geriye kalan kalan İspanya ve Portekiz gibi birkaç faşist yönetim de kendi kabuklarına çekilmiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistemin taraflarından biri olan ve bir süper güç haline gelen Sovyetler Birliği ise siyasi sistemi ve uygulamaları nedeniyle 1939-1945 döneminde hedef gösterilen baskıcılığın yeni yüzü olarak sunulmuştur.

1917 yılındaki Şubat ve Ekim Devrimleri ile Bolşevikler Rusya’da yönetimi ele geçirmiş, çarlık rejimini ortadan kaldırmıştır. Ancak oluşan siyasi belirsizlik durumunda pek çok kesim kendi fikirleri üzerinde radikalleşmiş ve Rusya uzun süreli bir iç savaşlar, isyanlar ve tasfiye sürecinin içine girmiştir. İşte bu iç karışıklık döneminde, sürekli yeni grupların eklenmesi sonucu giderek kalabalıklaşan devrim düşmanlarını cezalandırmak ve devrime karşı gelmelerini engellemek adına Lenin’in emri üzerine özel hapishaneler kurulur. İlerleyen süreçte kurulan “İslah Edici Çalışma Kampları ve Çalışma Yerleşimleri Ana İdaresi” tarafından idare edilen bu kamplar, kurumun kısaltması olan “Gulag” ismi ile anılmaya başlamıştır (Applebaum, 2008). Zorunlu çalışmaya dayalı bu cezalandırma sistemi, “pek çok Bolşevik kurumu gibi, bir sefere mahsus aceleyle kurulmuş, iç savaşın sığağında acil tedbir olarak ele alınmışlardı” (Applebaum, 2008, s.5). Bu sistemin doğumuna yol açan istisnai durumlar, kampların kendi istisnai yapısı ile birleştiğinde ise ortaya son derece acımasız bir mekanizma çıkmıştır.

İlerleyen süreçte tüm SSCB'yi ağ gibi saracak olan Gulag sisteminin ilk örneği 1920 yılında, ülkenin en Kuzeybatı ucunda, ulaşımın neredeyse imkânsız olduğu Solovets adalarında kurulan Solovets ya da Solovki kampıdır (Applebaum, 2008, s.18; Gregory, 2003, s.9). Orta Çağ'da isyancı din adamlarının ve aristokratların sürgün noktası olan takımadalar, 20. Yüzyılda bu kez siyasi suçluların son durağı haline gelmiştir (Applebaum, 2008, s.20). Solovki'nin yıllar içinde geçirdiği dönüşüm, yeni rejimin tavrındaki değişimleri de özetler şekildedir. İlk başta küçük ayrılıklar nedeniyle cezalandırılan sosyalistlerin, Menşeviklerin ve diğer devrimcilerin tutuklandığı ve bir nebze olsun iyi muamele gördükleri Solovki kampı, SSCB'nin son derece esnek bir "düşman" tanımına sahip olması nedeniyle zaman içinde sağcılar, eski aristokratlar, din adamları, zenginler ve devrim karşıtı Beyaz Ordu mensupları ile dolup taşmaya başlamıştır (Applebaum, 2008, s.22).

Sistemik zorunlu çalışmanın devreye girmesi ile Solovki son derece büyük bir ekonominin oluşmasını sağlamıştır. Öyle ki henüz 1925 yılında, Solovki Kampı Karelya bölgesinde ihalelere girmeye, ağaç kesme ve yol yapım haklarına sahip olmaya başlamış; Karelya Halk Bankası'nda hisse sahibi olmuş ve kampta köle olarak çalıştırılan mahkûmların ürettiği ürünlerin satıldığı dükkânlar kurarak bölgedeki pek çok tüccarın batması pahasına da olsa büyük gelirler elde etmiştir ancak tüm bunlara rağmen Sovyet yönetiminin yolsuzlukları nedeniyle 1929 yılında Kamp bütçesi 1.6 Milyon Ruble açık vermiştir (Applebaum, 2008, ss.34-35) Başta odun kesme ve balıkçılık gibi basit işlere sürülen mahkûmlar daha sonra Beyaz Deniz'i Baltık Denizi'ne bağlayan Belomor Kanal'ı gibi muazzam büyüklükteki bir projeyi birkaç yıl içinde bitirmiş ancak 25.000'den fazla mahkûm hayatını kaybetmiştir (Applebaum, 2008; Gregory, 2003; Joyce 2003). Kamplarda ölenler zaten gözden çıkarılmış kişiler olduğundan neredeyse hiçbir masraf ve kayıp olmadan bu büyüklükte ekonomik kazanımların elde edilmesi Gulag sisteminin yıldızının parlamasına ve ülkenin çeşitli bölgelerinde yeni kampların kurulmasının kararlaştırılmasında etkili olmuştur.

Gulag sisteminin ilk kampı olan Solovki kampının son derece ıssız bir bölgede, karadan uzak takımadaların üzerinde kurulması, Kamp olgusunun kendi iç dinamiği ile birebir örtüşen bir durumdur. Bu noktada Gulag'a dair en vurucu tanımlardan birisi, İkinci Dünya savaşında ön cephede savaşırken tutuklanarak Gulag kamplarında 11 yıl

geçirmiş olan ve serbest kalınca yaşadıklarını kaleme alarak tüm Dünya’da Gulag sistemi hakkında büyük bir farkındalık yaratan Nobel ödüllü yazar Aleksander Soljenitsin tarafından yapılmıştır. Soljenitsin’e (1974) göre:

Gulag, ana ülkenin bağrında kuruludur, ikisi iç içe sarmaş dolaştır. Takım Adaları Ana ülkenin her şehrine, sokaklarına hâkim olmuş nüfuzunu her tarafa yaymış olmasına rağmen, birçokları için bilinmez kalmayı başarmıştır. Bazı kimseler bir şeylerden şüpheleniyorlardı. Aslında gerçeği tam olarak bilenler, sadece o ülkeye gidip dönenlerdir. (ss.9-10)

Soljenitsin’in ana ülke ve takımadalar kavramları arasında kurduğu bağlantı, kampın dışlayıcılığı ve istisnai yapısını son derece başarılı bir şekilde özetlemektedir. Kamplar, anavatanın her köşesinde kurulmuş olan küçük ve bağımsız ülkecikler gibidir. Her ne kadar bir okyanusun içindeki birbirinden bağımsız takımadalar zinciri gibi görünse de bu sistem sahip olduğu kurallar bakımından tek bir ülkenin farklı toprak parçalarıdır. Kampların içinde bulunduğu okyanus ise her ne kadar hukuksuz ya da otoriter olsa da kampa kıyasla “normal” olan durumu temsil etmektedir. Kamplar, en istisnai durumlardan bile daha istisnai bir yapıya sahiptir. Tıpkı su seviyesinden bariz şekilde yüksekte olan ve suların çarpıp geri döndüğü kıyı sınırı dışında su ile teması olmayan adalar gibi. Bu, normal ile istisnainin karşı karşıya geldiği ve geri dönmek zorunda olduğu sınırdır. Solovki kampının ilk komutanı Nogtev’in tutuklulara yönelik yaptığı “burada hiçbir Sovyet otoritesi yok, sadece Solovets otoritesi var, daha önce sahip olduğunuz tüm hakları unutabilirsiniz” şeklindeki konuşma, Solovki kampının ve diğer Gulag kamplarının dayandığı prensibin en dürüst haliyle dile getirilmesidir (Applebaum, 2008, s.23). Bu prensip sadece Gulag kamplarının değil kamp olgusunun bütün örneklerinin dayandığı temel prensiptir.

Soljenitsin’in anıları arasındaki en önemli bölümler kamptaki günlük yaşantıya dair anlattıklarının yanı sıra ülkenin dört bir yanına kurulmuş olmasına rağmen bir hayalet konumunda olan kampların günlük hayattaki yerine de değindiği örneklerdir. İstisnai yapı ile tanışma, tutuklama anı ile başlar zira tutuklamalar o kadar olağan süsü verilerek yapılır ki bu normallik göze batacak seviyededir. Soljenitsin’in (1974), ansızın gerçekleşen bir hal değişikliği olarak tanımladığı tutuklama hiç umulmayacak anlarda hiç umulmayacak kişiler tarafından gerçekleşebilirdi; mesela sevgiliniz sandığınız kişi

tiyatro çıkışı birden sizi tutuklayabilir ya da kapınızı çalan postacı hatta haline acıyıp evinize çağırdığınız evsiz birden gizli bir polis çıkabilir, tanımadığınız birisi eski bir dostunuzmuş gibi son derece samimi bir şekilde yaklaşarak sizi yolun kenarına çekip tutuklayabilir ya da ameliyat olurken birden tutuklanıp kanlar içinde koğuşa atılabilirsiniz (Soljenitsin, 1974, ss.19-21).

Bu tür lüzumsuz fantezilere ve gereksiz detaylı operasyonlara neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamakta Soljenitsin (1974) dahi zorlanır zira tutuklananlar arasında ister tek başına isterse kalabalık içinde tutuklansın tepki gösteren ya da karşılık veren neredeyse hiç yoktur; tutuklular kendilerince gururlu ama gerçekte kendisini aşan güce boyun eğmiş bir şekilde kendisini tutuklayanları sessizce takip eder. Soljenitsin daha sonra kamplardaki diğer mahkûmlarla birlikte, kaçınılmaz olanın başlangıcı olan o anda neden karşı koymadıklarını neden ellerine geçen ilk cisim ile kendilerini tutuklamaya gelenlere saldırmadıklarını ya da çığlık atarak yardım istemediklerini büyük bir pişmanlıkla düşündüklerini anlatır (1974, s.23). Tıpkı başlarına gelecek olanı tahmin etseler bile SS'lerin talimatlarına uyarak kamyonlara binen, serbest kaldıklarında ise işkencecilerinden ölümüne nefret etseler bile tepkisiz kalan Yahudi mahkûmlar gibi. İki örnek arasında ilk bakışta uygulamadan kurbanlara, takip edilen yöntemden hedeflenen amaçlara çok büyük fark olduğu görünse de egemenin sınırsız ve hukuk tanımayan otoritesi karşısında bireyin yok olan kişiliği, iki örnekte de en somut hali ile görülebilir. Gulag'ın ilk aşaması olan tutuklamada görülen bu benzerlik, kampın içindeki istisnai yapıda had safhaya ulaşır.

Gulag ile Nazi kampları arasındaki en büyük ancak bir o kadar da cılız etkiye sahip olan fark ise tutukluların kampa gönderilmeden önce yargılanma sürecinden geçmeleriydi. Nazi Almanya'sının içinde olduğu topyekûn istisna hali düşünülünce bu durum çok da sürpriz değildir zira egemenin ağzından çıkan her emir kanunların yokluğunda birer kanun yerine geçmekteydi ve neredeyse her bireyin kaderi çoktan belirlenmişti. SSCB'de ise tutuklular üstünkörü bir yargılamadan geçse de bu kanuna uygunluk süsü, yöneticileri ve gizli polisleri motive etmekten başka işe yaramamaktaydı (Applebaum, 2008, s.122). Yargılama, sanığın aklanmasından ziyade sorunsuz bir şekilde cezalandırılmasına hizmet etmekteydi.

Carl Schmitt (2018a), kanunların egemen olduğu yasama devletinde hükümlerlik sürmek isteyen tek yolunun bunu kanunlar namına ya da yürürlükteki bir normu kendi yetki dairesinde geçerli kılarak yapabileceğini belirtir (s.4). SSCB'nin yarım yamalak işleyen hukuk sisteminde kamp konusunda egemenin hükümlerliğini kurduğu norm, ceza kanununun 58. maddesidir. 14 bentten oluşan bu madde; silahlı ayaklanmadan casusluğa, terörden ekonomik suçlara pek çok alanda suçlu bulunan kişilerin cezalandırılmasını düzenlerken bu maddenin en önemli kısmı olan 10. bent devrim karşıtı olarak nitelendirilen eylemlerde uygulanacak cezalar için bir alt sınır belirlerken herhangi bir üst sınırdan bahsetmez (Soljenitsin, 1974, ss. 62-68). Hangi eylemlerin devrim karşıtı ve ne kadar ceza verileceği tamamen karar vericinin insafına kalmıştır çünkü kanunda belirtilen tek konu bu kişilerin karşı karşıya oldukları azami ceza süresidir.

Bu yasanın egemen tarafından duruma göre yorumlanması, Schmitt'in de belirttiği üzere norm üzerinden kanun-üstü bir hükümlerlik kurulmasını sağlamıştır. Yabancı olmak, yabancı biriyle evli olmak, birden fazla ineğe sahip olmak, bir kalemi cebine atmak gibi durumlar 58-10 uyarınca tutuklanıp casusluktan ya da devrim karşıtlığından suçlu bulunmak ve kamplara gönderilmek için yeterli olduğu gibi casuslukla mücadele bürosu SMERSH'in başkanı ile yatmayı reddettiği için tutuklanan ünlü aktris Tatyana Okunevskaya ya da NKVD şefinin desteklediği futbol takımını yenen Spartak Moskova futbolcularının tutuklanması örnekleri de uygulamanın keyfi boyutunu gözler önüne sermekteydi (Applebaum, 2008, ss.124-125). Solovets takım adalarından birinde kadınlar için kurulmuş olan kampta ise dinlerini terk etmeyi reddeden kadınlar ve rahibeler yine 58-10 gereğince devrim karşıtlığıyla suçlanarak on yıl kamp cezasına çarptırılırken aynı kampa basit suçlardan gönderilen hayat kadınları, gardiyanların ve kamp yetkililerinin "ilgisi" sayesinde hem çok daha iyi şartlarda yaşamakta hem de kısa süre içinde serbest kalıp cepleri para dolu şekilde evlerine dönmekteydi (Soljenitsin, 1974, ss.43-44).

İşkence, baskı ve insani değerlerden soyutlama; kampa sokulmadan daha önce, tutuklama ile başlar. Alexander Soljenitsin (1974), anılarında tutuklu kalınan süre boyunca başkalarında gördüğü, kulaktan kulağa öğrendiği ya da bizzat tecrübe ettiği 30'dan fazla baskı ve işkence yöntemi olduğunu anlatır. Elbette bunlar yalnızca sorgu

yargıçları ile baş başayken çekmek zorunda olunan işkencelerdir. Onun dışında mahkûmlar koğuşlarında iken bir dakika bile rahat bırakılmaz. Bu işkenceler arasında şiddet, aşağılama, tehdit, uyutmama, mahkûmun bilinçli şekilde üşmesini sağlama gibi ilk seferde akla gelecek olan pek çok fiziksel ve psikolojik saldırının yanında son derece ilginç ve oldukça dikkat çekici metotlar da uygulanmıştır. Örneğin bazı durumlarda kadın sorgu yargıcı tutuklu ile karşı karşıya iken birden striptiz yaparak soyunmaya ve mahkûmun yanına sokulmaya başlar, yaşadıkları karşısında kafası allak bullak olan adam sanki hiçbir şey olmamış gibi bir yandan soyunmaya bir yandan sorguya devam eden sorgucunun ona uzattığı kâğıdı ya korkudan ya da bilinçsizce imzalar (Soljenitsin, 1974, s.99). Hakkında hiçbir suçlama olmadığı halde Guantanamo Körfezi Tutuklu Kampı'nda 14 seneden fazla tutuklu kalan Muhammed Veled Salahi (2015) de anılarında iki çıplak kadının kendisine sürtünürken sorgulandığını belirtir (s.275). Mahkûmlara yüksek seste müzik ile işkence yapmak Guantanamo Kampı'na özgü uygulamaların başında değerlendirilse de ses işkencesi, Gulag kamplarında da dönemin şartlarına uygun şekilde uygulanmıştır. Bazen mahkûmdan oldukça uzakta bulunan yargıçların mahkûmu bağırarak cevap vermeye zorladığı bazen de tutuklunun kulaklarına uzanan borular aracılığıyla sorgu yargıçlarının mahkûmu sağır edecek kadar yüksek sesle bağırdığı bu iki taraflı ses işkencesi, tutukluların ağızından itiraf almakta son derece etkisiz olsa da yargıçların son derece eğlendiği bir işkencedir (Soljenitsin, 1974, s.101). Bunlar gibi sıra dışı işkencelerin yanında tutukluyu uzun süreler boyunca rahatsız edici pozisyonda tutmak, günlerce uyumalarına engel olmak ve daima aşağılamak gibi uygulamalar düşünüldüğünde Gulag ile çağımızın en karanlık kamp örneği olan Guantanamo arasında ilginç bir benzerlik olduğu görülebilir. Bu benzerlik, kişiye ruhsal ve bedensel ızdırıp çektirme yöntemlerinin sayıca sınırlı olmasından kaynaklanan bir benzerlik olmaktan çok daha fazlasıdır.

Gulag'larda, basit olmasına karşın son derece etkili tehditlerden birisi de mahkûmları Suhanovka cezaevine gönderme tehdidiydi. Bu cezaevi öylesine kötü bir şöhrete sahipti ki bu cümleyi duymak bile kişiyi yola sokmaya yetebilirdi. 1930'ların sonunda bir manastırın yeniden düzenlenmesi ile açılan Suhanovka'da her türlü talimat, yönerge ve kuralın yoksun olması nedeniyle oraya düşen tutuklular resmen farklı bir boyuta geçmekteydi (Applebaum, 2008, s.147). Suhanovka'yı SSCB'deki en korkunç cezaevi olarak nitelendiren Soljenitsin (1974), "orada bulunandan bilgi alamazsın – ya

anlaşılmaz birtakım şeyler sayıklarlar, veya yaşayanlar arasında değildir artık” sözleriyle insanlık dışı koşulların yol açtığı sonuca işaret eder (s.161). Anlaşılmaz şeyler sayıklama ve yaşam ile ölüm arasında gidip gelmenin karşı geldiği durum aslında Auschwitz’de doğmuş olan *Muselmann* ile aynıdır. Ancak cezaevinde işkence sonucu benliğini kaybeden mahkûmun ötesinde, *Muselmann*’ın asıl karşılığı Gulag kamplarında karşılaşılan “*dokhodiaga*”lardır. Öyle ki Primo Levi, Rus *dokhodiaga*’nın Yahudi *Muselmann*’ın birebir yansıması olduğunu, *dokhodiaga* lakabının dahi aynı düşünce yapısının ürünü olduğunu belirtmiştir (Manley, 2015, s.254).

Gulag’daki aşırı çalışma yüküne, yetersiz beslenmeye ve sürekli baskıya daha fazla dayanamayan ve yaşam ile ölüm arasındaki bölgeye kayan *dokhodiaga*, kelime anlamı olarak kişinin içinde olduğu durumu betimler şekilde “gidici” ya da “bitik” anlamına gelmektedir; ancak tıpkı farklı Nazi kamplarında farklı lakapların ortaya çıkışı gibi, ölüm ile yüz yüze gelmiş olanların içinde bulunduğu durumu anlatmak adına “bok yiyici” ya da “bulaşık suyu içen” anlamına gelen çeşitli lakaplar da kullanılmıştır (Applebaum, 2008, s.333). Nazi toplama kamplarının ana hedefi tutuklunun imhası olduğundan zorunlu çalışma, kampın kendisini finanse etmesine yetecek seviyede tutulmasına karşın Sovyet Gulag’larının koskoca bir ekonomiyi beslemesi nedeniyle mahkûmlar bedensel haklarını bir nebze de olsa korumayı başarmış gibi görünmektedir (Arendt, 2014, ss.255-265). Toplama kamplarındaki şartlar her mahkûm için aynı derecedeyken, Gulag zorunlu çalışma kamplarında mahkûmlar yerine getirdikleri iş gücüne göre muamele görmekteydi. Bu politika uyarınca Solovki Kampı’nda en ağır işleri yapmaya elverişli mahkûmlara 800 gram ekmek ve 80 gram et verilirken çalışmaya elverişli olmayan mahkûmlara 400 gram ekmek ile 40 gram et tahsis edilmekte, böylece kötü durumdaki mahkûm yetersiz beslenme sonucu daha da çökmekteydi (Applebaum, 2008, s.36). İçinden çıkmanın mümkün olmadığı bir girdaba sürüklenen bu insanlar için kaçınılmaz son, yaşam ile ölüm arasında takılı kalanlar ordusunun bir parçası olmak ya da şanslılarsa daha fazla acı çekmeden ölmektir.

Dokhodiaga ile *Muselmann*’ın sahip olduğu psikolojik göstergeler gibi fiziksel belirtiler de birebir aynıdır. *Muselmann*, Agamben’in (2004) belirttiği üzere Nazilerin yürüttüğü biyopolitik savaşın zafere ulaştığı nokta idi. *Dokhodiaga* ise sakıncalı insanın sonunda insan olmaktan çıkıp fiziksel olarak da dışlandığı, böylece Gulag’ın hedeflerinden olan

istenmeyenlerin toplumdan dışlanması fikrinin tam anlamıyla gerçekleşmiş halidir (Applebaum, 2008, s.334). Ölüm ile yaşam arasındaki çizginin bulanıklaştığı Gulag'da ölüme olan bakış da farklılaşır. Kampın anormalliği göz önüne bulundurulduğunda son derece normal bir tepki olarak görülen intiharı düşünmek, tıpkı Nazi kamplarındaki olduğu üzere Gulag'da da imkânsız hale gelir ve dışarıda büyük bir çaresizlik olarak görülen intihar kampta en büyük başkaldırı olarak nitelendirilir; öyle ki bir Gulag mahkûmu, anılarında bir arkadaşının kendisini asarak kişilik haklarını nasıl koruduğundan büyük bir hayranlıkla söz eder (Applebaum, 2008, s.339).

Amacı ve uygulaması açısından büyük farklar olsa da kamp olgusunun en ham ürünü olan *Muselmann*'ın hem Nazi kamplarında hem de Sovyet kamplarında ortaya çıkması, söz konusu kamp olunca sıfatların anlamsızlığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Bu husustaki en ironik örneklerden birisi de Auschwitz imha kampının girişinde yazan "Arbeit macht frei" yazısıdır. Öyle ki bu yazı yalnızca kampa girerken görünür ve kampa girdikten sonra akıllardan uçup gider. Auschwitz kamp yöneticilerinden birinin mahkûmlara yaptığı konuşmada da belirttiği üzere, kampın tek bir girişi ve tek bir çıkışı vardır; üzerinde "çalışmak özgür kılar" yazılı ana kapı ve krematoryumdaki bacalar (Bronisch, 1996, s.131).

Nazi toplama kamplarındaki çalışma programları ve çalışma alanları da zaman içinde büyük değişikliklerden geçmiştir. Toplama kamplarının ilk döneminde, özellikle herhangi bir mesleki becerisi olmayan tutsaklar tamamen fiziksel olarak çökmelerini sağlayacak ağırlıkta ancak bir o kadar da gereksiz işlere atanmaktaydı (Kogon, 1998, s.85). Mahkûmlar, kendi ördükleri duvarları yıkıp tekrar yapmaya mecbur bırakılır ya da hiçbir planı olmadan ve hiçbir amaca hizmet etmeyen yapılar kısa süre sonra kendi kendine yıkılacak olsa bile bu psikolojik işkenceyi sürdürmek adına inşa ettirilirdi (Kogon, 1998, ss.87-88). Savaşın büyümesi ile giderek daha çok mahkûmun askeri endüstrilerde görevlendirilmeye başlamasıyla kamptaki nihai sonucu bir nebze de olsun ertelemek mümkün hale gelmiştir (Bronisch, 1996, s.134).

Bu süreç, Gulag sistemi ile karşılaştırılacak kadar olmasa da Nazi toplama kamplarının ülke ekonomisine etkisi açısından en aktif olduğu dönemdir. Özellikle Auschwitz kampı, savaş boyunca yeni alanların da dahil edilmesiyle son derece büyük bir alana yayılmış bir kamp ve üretim kompleksi haline gelmiştir. Kamplar, köle işgücü

sayesinde fabrika sahipleri için büyük yatırım fırsatları haline gelmiştir. Polonya'nın işgali sonrası el koyulan Yahudi ve Polonyalılara ait fabrikaların satışa çıkarıldığı açık arttırmaya Alman işletmecilerle birlikte ilginç bir şekilde Nazi Partisi'nin paramiliter kolu SS de dahil olmuş ve Golleschauer Çimento Fabrikası'nı devralmış, fabrikayı da Auschwitz'den sağladıkları köle işgücü sayesinde işletmişlerdir (Allen, 1996). İkinci Dünya Savaşı sırasında köle işgücü ve Nasyonal Sosyalist iktidarla olan yakın ilişkileri sayesinde ekonomik bir dev haline gelen IG. Farben kimya fabrikasında çalışmaya zorlanan Yahudilerin daha sonra aynı fabrika tarafından üretilen Zkylon B gazı ile öldürülmeleri bu çarpık düzenin en acı tesadüflerinden birisidir.

Toplama kamplarında çalışmak asla özgür kılmamıştır. Sovyet Gulag'larının vaat ettiği ödül olan sosyalist toplumun ve devletin sahip olduğu değerler ile uyumlu bireylerin yaratılması hedefi ise asla tutuklunun yararına sonuçlanmamıştır. Auschwitz'de ölümüne çalıştırma prensibi Gulag'da kişinin aykırı benliğini yok etme üzerine kuruludur. 1953'te çıkarılan geniş kapsamlı affa kadar, zorunlu çalışma ile rehabilitasyon ve yeniden eğitim programı sonucu kesin sayı tam olarak bilinmese de tahminlere göre 28 milyon insan, hayatının bir bölümünü Gulag çalışma kamplarında geçirmiş, 3 milyona yakın mahkûm bu kamplarda hayatını kaybetmiştir (Applebaum, 2008, ss.582-585). 1951 yılına gelindiğinde ise ülke genelinde işlenen elmas ve platinyum kaynaklarının tamamı, altının yüzde 90'ı, kalayın yüzde 70'i ve de bakırın yüzde 40'ı Gulag kamplarında çıkarılmaktaydı (Gregory, 2003, s.8).

Zorunlu çalışma kampları, yeniden eğitim ve rehabilitasyon merkezleri adı altında Çin Halk Cumhuriyeti, Komünist Bulgaristan, Komünist Çekoslovakya, Komünist Arnavutluk gibi ülkelerde özellikle siyasi olarak istenmeyenleri hedef almıştır. Yeniden eğitim programının en yeni örneği ise 21. yüzyılda, varlıkları konusunda Çin Halk Cumhuriyeti'nin son derece sessiz olsa da gizlemekte zorlandığı Uygur halkını baskılamaya yönelik kurulan toplama kamplarıdır. Savaşta tarafsız kalsa da Nazi'lerin taleplerine boyun eğmekle eleştirilen İsveç'te adli suçluların yanı sıra politik suçluların da tutulduğu kamplarda, daha insancıl şartlarda olsa da zorunlu çalışma cezası sistematik olarak uygulanmıştır. Savaşın sona ermesi sonrası harap olmuş Avrupa'nın ekonomik olarak yeniden kalkınması adına pek çok Alman savaş esiri çalışmaya zorlanmış, hatta bir kısmı Naziler tarafından inşa edilmiş olan kamplarda tutulmuştur.

Diğer örneklerinde olduğu gibi, Gulag sisteminde de görünen o ki zorunlu çalışma yalnızca uygulamanın bir yan etkisidir, asıl amaç istenmeyenlerin tasfiyesi, cezalandırılması ya da onlardan intikam almaktır.

Gulag, hukuk dışılığına dayalı bir sistemin yol açacağı sonuçları bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Sovyet sisteminin otoriter yapısı yalnızca kampların kurulmasının önünü açmıştır. Hem mahkûmların anılarında değindiği hem de gardiyanların sık sık hatırlattığı gibi kampın içindeki düzenin olağanüstü yapı ise kampın kendi istisnai özünden kaynaklanmaktadır. İçinde bulunduğu ülkenin yönetim şekli veya rejimi, kampın içinde yaşananları açıklamaya yetmez. Çünkü kampın dışındaki hukuk kadar hukuksuzluk da kampın içine nüfuz etmekte başarısız olur. Kampta hüküm süren tek şey, kampın kendi kurallarıdır. Tıpkı ülke içinde bir ülkecik ya da denizin ortasındaki takımadalar serisi gibi. Yıllar sonra Moskova metrosunda satılık kitaplar arasında bulduğu ceza kanunu kitabındaki sanık hakları ve tarafsız yargılanma ile ilgili maddeleri, yıllarca çektiği acıları hatırlayınca duygulanarak okuyan Alexander Soljenitsin (1974), kampın istisnai özünün en yakın tanıklarından yalnızca biridir (ss.112-113).

3.2. Demokratik Yönetimlerde Kamp Uygulamaları

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile faşizmin, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle de komünizmin başarısız olması sonucu kollektivist ve baskıcı rejimlerin sona erdiği, bireysellik ile özgürlüğün hâkim olacağı yeni bir dünyanın oluşmakta olduğu inancı 20. yüzyılın son dönemine damgasını vurmuştur. Bu tür otoriter rejimlerin yıkılması ile insan haklarına aykırı pek çok uygulamanın da artık tarih olacağı umulmuştur. 20. Yüzyılın insanlık dışı uygulamaları arasında çok büyük dersler alındığı ve artık geçmişe ait kara bir sayfa olarak nitelendirilen kamplar, bu düşüncelerin baş aktörlerindedir.

Kamplar konusunda tüm dünyada büyük bir bilinç oluştuğu ve bu korkunç uygulamanın bir daha asla var olmayacağı umut edilse de bu uygulamaların var olmaya devam etmesi, kamp olgusunun küresel ve tarihsel değişimlerden bağımsız olduğunun en önemli göstergesidir. Demokratik dünyanın en önde gelen ülkelerinde bile en vahşi

kamp uygulamaların ortaya çıkmaya devam etmesi kampın hiçbir normdan etkilenmediğinin kanıtıdır. Otoriter yönetimlerde zaten hukukun üzerinde bulunan egemenin emri doğrultusunda kamplar kurulurken demokratik rejimlerdeki uygulamalar incelendiğinde görülen odur ki tek ihtiyaç duyulan hukukun dışlandığı bir alanın yaratılmasına imkân verecek bir arka kapı yaratmaktır. 1933 yılında anayasal bir cumhuriyet olan Almanya'nın bir kararname ile milyonlarca insanın ölümüne neden olan bir yönetime dönüşmesi, hukuksal düzenin toptan askıya alındığı istisna hali uygulamasına yönelik bir direncin oluşmasını sağlamıştır. Halktan gelecek büyük bir tepkiyle karşılaşmadan topyekûn bir askıya almanın neredeyse imkânsız hale geldiği bu süreçte egemenin mutlak güce kavuşmasının tek yolu istisna bölgeleri yaratarak hukuku o alanların dışında tutmaktır. Bu bölgelerde hukuk bir kez dışlandıktan sonra egemen doğal olarak mutlak hâkimiyetini kuracaktır ve böylece modern kamplar ortaya çıkacaktır.

3.2.1. Modern Kampların Hukuksal Arka Planı

11 Eylül 2001 tarihinde, teröristler tarafından içindeki yolcularıyla birlikte uçmaktayken el koyulan 4 uçaktan ikisi, sırayla İkiz Kuleler olarak da bilinen Dünya Ticaret Merkezi'nin kulelerine, üçüncüsü Amerikan Savunma Bakanlığı binası Pentagon'a çarparken dördüncü uçak boş bir tarlaya düşmüştür. Yaklaşık 3000 kişinin hayatını kaybettiği ve bu sayının en az iki katı yaralının olduğu saldırılar, yalnızca Amerika Birleşik Devletleri topraklarında gerçekleşen değil, tarihin en büyük ve en ölümcül terör saldırısı olmuştur. 11 Eylül saldırısı ve bu saldırıya verilen tepkiler, saldırı sonrasındaki dönemin nasıl olacağını bir anlamda belirleyen temel unsurlardandır. Bu bağlamda 21. yüzyılın ilk 10 yılına damgasını vuran terim, "terör ile savaş" kavramı olmuştur. 11 Eylül saldırıları ile kendisini belli eden bu düşmana karşı mücadele, düşmanın olağan dışı yapısı nedeniyle alışılmışın dışında gerçekleşmiştir. Hukuken herhangi bir tanınırlığa sahip olmayan bu düşman ile mücadelede hukuki adımlar da ikinci planda kalmıştır. Terör ile savaşta izlenen ana yöntemler; kararnameler, başkanlık buyrukları ve olağanüstü yetkilere dayanan kararlar olmuştur.

Terör ile savaşta, Amerika Birleşik Devletleri'nde hukuksal açıdan son derece önemli bir role sahip olan iki dönüm noktası vardır. Bunlardan ilki, 26 Ekim 2001 tarihinde

kabul edilen ve kısaca “USA PATRIOT act” olarak bilinen yasadır. Bu yasa ile terörle bağı olduğundan şüphelenilen Amerikan vatandaşı olmayan kişilerin keyfi şekilde gözaltına alınabilmesinin önü açılmıştır. Bunun yanı sıra ABD hükümeti iç güvenlik endişesi ile vatandaşlar üzerindeki gözetimini maksimum seviyeye çıkartma kararı da almıştır. 13 Kasım 2001 tarihinde Başkan George W. Bush imzası ile yayınlanan askeri buyruk ise yalnızca şüphe üzerine gözaltına alınan yabancıların artık sınırsız süre ile tutuklanabileceği, bu kişiler hakkında yargılanma süreci yapılmayacağı, yargılanma olacaksa da sivil mahkemelerde değil askeri komisyonlar tarafından yargılanacakları duyurulmuştur. Kuruluş şekli ve görevleri yürütme tarafından belirlenen bu askeri komisyonlar, hukuki sistemden bağımsızlığı açısından belirli bir hukuki dayanağı olan askeri mahkemelerden farklıdır (Agamben, 2018, s.12).

Vatanseverlik Yasası ile keyfi tutuklamaların önü açılmış olsa da herhangi bir suçlama yöneltilmedikten sonra şüphelinin 7 gün içinde salıverilmesi gerekirken Başkan Bush’un buyruğu ile bu sınırlar ortadan kaldırılmış ve alıkonulan kişinin bütün hukuki kimliği ortadan kaldırılmıştır (Agamben, 2018, s.12). Bir açıdan bakıldığında, Reichstag yangını Hitler için neleri mümkün kılmışsa 11 Eylül saldırısı da Başkan Bush için aynı şekilde büyük bir yetkinin kapılarını aralamıştır. Ancak 1933 ile 2001 arasında gerçekleşen anlık yetki patlamalarının bir farkı vardır. Almanya örneğinde Hitler yayınladığı “Reichstag Yangını Kararnamesi” ile acil bir durum olduğunu beyan ederek üstün yetkilere kavuşmuş, daha sonra da 48. Maddeye dayanarak kendisini hukuk sınırlarının üstüne çıkaracak olan istisna halini ilan etmiştir. Almanya’da ortaya çıkan istisna hali tüm ülkeyi içine alırken 2001’de alınan kararlar neticesinde vatandaşların tabi olduğu iç güvenlik uygulamalarının sıkılaşmasına karşın vatandaş olmayanlar, yaratılan tam hukuksuzluk alanında egemenin mutlak gücü karşısında çıplak hale gelmiştir. Böylece anayasal düzen tam olarak ortadan kaldırılmasa bile istisnai bir durumun yaratılması başarılmıştır.

Anayasal bir cumhuriyet olan Almanya’nın, yine anayasal kararlar doğrultusunda totaliter bir diktatörlüğe dönüşmesi, yasalar dahilinde düzenlenmiş olan “arka kapıların” güvenilirliğini tartışmaya açmıştır. Nazi rejimi ve benzeri ideolojiler savaş sonunda büyük bir darbe almış olsa da demokratik ve anayasal sitemlerin herhangi bir dış etki olmaksızın totaliter yönetimlere dönüşmesi ihtimali uzun süre boyunca demokratik

toplumları endişelendirmiştir. Fransız siyaset bilimci Claude LeFort (1988), bu bağlamda demokrasilerin devamlılığının, gücün merkezi olarak tanımladığı sembolik bir alanın boş kalmasına bağlı olduğunu belirtir. Bu “boş alan”, din, ırk, ideoloji ya da herhangi bir unsur ile doldurulduğunda meşruiyet ve gücün kaynağı bu unsura dayanacağından yine kendisini bu unsur ile ilişkilendiren bir iktidar, kendine üstün yetkiler tanıyabilir ve sahip olduğu gücü devretmeyi reddedebilir. Gücün sembolik merkezinin boş kalması ise iktidarların yasal sınırlara tabi kalmasını ve yetki devrinin mümkün olmasını sağlar. LeFort’un boş alan teorisine benzer bir önerme, Carl Schmitt tarafından 1932 yılında yayınlanan *Kanunilik ve Meşruiyet* kitabında da yer almaktadır. Parlamenter demokrasinin kusurlarından biri olarak ele alınan bu durum, Schmitt’in (2018a) sözleri ile şöyle açıklanır:

Bu sistemin kanuniliğinin barındırdığı faraziye, yani her iki tarafın karşılıklı olarak eşit derecede yasal bir zihniyete sahip olduğuna dair faraziye çöktüğünde, artık hiçbir çıkış yolu kalmaz. Bu durumda, devletin iktidar araçlarının yasal sahibi olan çoğunluk partisi, karşıt partinin yasal iktidarı elde etmesi halinde yasal iktidarı, kendini iktidar sahipliğinde sağlamlaştırmak ve kapıyı arkadan kilitlemek, yani yasal yoldan kanunilik prensibini ortadan kaldırmak için kullanacağını kabul etmek zorundadır. İktidar sahipliği için uğraşan azınlık ise, hâkim çoğunluğun bunun aynısını zaten uzunca bir süre önceden yapmış olduğunu iddia eder. Böylece azınlık, mevcut devlet iktidarını -sarih veya zımni biçimde- kendiliğinden yasadışı ilan eder; bu duruma hiçbir yasal iktidar tahammül edemez. Şu halde kritik an geldiğinde, herkes bir diğerini kanundışılıkla itham eder ve kanuniliğin ve anayasanın koruyuculuğu rolünü oynar. Sonuç, kanuniliğin ve anayasanın bulunmadığı bir durumdur. (ss.40-41)

Schmitt’in “kapıyı arkadan kilitleme” metaforu ile LeFort’un “boş alan” teorisinin bulunduğu noktada, gücü ve meşruiyeti kendi varoluş sebebine dayandıran bir iktidar hem gücünü sınırsız derecede artırır hem de kendisine yönelik bütün eleştirileri yasal olmamakla ya da doğrudan düşmanca olmakla itham eder. ABD örneği ele alındığında 11 Eylül saldırıları sonrası gücün kaynağı olan sembolik alan, bir korku ve güvenlik sarmalı ile doldurulmuştur. Kamu güvenliği üzerine sürekli bir tehdit olduğu olgusu gerekçesiyle vatandaşlar diken üstünde tutulurken tehdidin ne olduğu hiçbir zaman açıklanmıyor, bu belirsizlik ortamı içinde egemen gücünü artırırken bir yandan da sivil

özgürlükleri askıya alma fırsatı buluyordu (Butler, 2018, s.54). Bu sayede de hukuktan uzaklaşmak meşru hale geliyor.

Patriot act ve George W. Bush'un askeri buyruğu aracılığı ile iki farklı kesim için iki farklı hukuki durum yaratılmaktadır. Yayınlanan yeni kararnameler ile Amerikan vatandaşlarının sivil özgürlükleri giderek azalsa bile yaratılan tehdit algısı sayesinde tüm bu özel alan ihlallerine makul bir kılıf bulunması kolaylaşıyor. Amerikan vatandaşlarına özgürlükleri kısıtlansa da güvende olacakları vaat ediliyor. Dolayısıyla vatandaşların karşılaştığı durumu bir nevi sıkıyönetim olarak adlandırmak mümkün olsa da asıl belirsizlik Amerikan vatandaşı olmayanlarda ortaya çıkıyor. Başkan Bush'un 13 Kasım tarihli "Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism" kararının sahip olduğu gücün asıl kaynağı içinde barındırdığı "vatandaş olmayan" belirteçidir. Bir elek görevi gören yeni düzenlemeler ile Amerikan vatandaşları mutlak çıplaklık eleğinden kurtulup kısıtlanmış özgürlük bölgesine düşerken vatandaş olmayan yabancılar egemenin tuttuğu eleğe takılıp yalnızca kendileri için geçerli olan bir istisna haline dahil olmaktadır. Böylece hukuki açıdan adlandırılması ve sınıflandırılması olanaksız bir varlık ortaya çıkıyor (Agamben, 2018, s.12).

Nazi Almanya'sında istenmeyen konumundaki Yahudiler, benzer bir süreçle karşı karşıya kalmış ancak her ne kadar haklarından mağdur edilmiş olsalar da Yahudi kimliklerini korumuşlardır. Bu sürecin ilk hukuki adımlarından biri olan "Alman Kanını ve Onurunu Koruma Kanunu"nun 4. maddesinde Yahudilerin, Alman bayrağını ya da bayrağın renklerini kullanmalarını yasaklarken Yahudi bayrağını kullanmakta özgür oldukları açıkça belirtilmiştir. İlerleyen süreçte uygulanmaya başlanan Yahudilere ait dükkânların işaretlenmesi ve nihayetinde Yahudilerin, Yahudi olduklarını belirten kol bantları takmaya zorlanması gibi uygulamalar ile Nazilerin, Yahudilerin kendini belli etmesi konusundaki heveslerinin asıl amacı ortaya çıksa da bazı Yahudilerin giderek daha da aleyhlerine işleyen bu süreci gurur meselesi haline getirdikleri görülmektedir. Bu süreçte tirajında büyük bir patlama yaşayan Siyonist *Jüdische Rundschau* gazetesinin baş editörü tarafından icat edilen "Sarı Yıldızı'nı gururla taşı" söylemi bazı Yahudiler arasında dönemin en popüler sloganlarından olmuştur (Arendt, 2018, s.69).

Hukuksuz kalsalar da kimliklerini korumayı başaran Yahudiler, kamplara girdiklerinde kendilerine numaraların tahsis edilmesi ile isimlerini de kaybetmiş ancak kişiliklerini ve kendilerine kalan tek kimlik olan Yahudiliklerini kaybetmeleri, kamptaki yaşamın son aşaması olan *Muselman*'a dönüşmeleri ile gerçekleşmiştir. (Agamben, 2004; Agamben, 2018, ss.12-13). Amerikan örneğinde ise istenmeyenler, ilk önce kimliksiz bırakılıp, ondan sonra kampa gönderilmektedir. “Şüpheliler”, egemenin avcuna düştükten sonra değil; hukuki olarak görünmez hale getirilip çıplak hayata mahkûm edildikten sonra egemenin insafına bırakılmış, bu sayede tüm ülkeyi kapsayan bir istisna haline olan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Böylece alınan kararların, cezalandırmaların ve uygulamaların hukuka uygun olup olmadığının yanı sıra doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü şeklinde değerlendirmelerin yapılması en baştan olanaksız hale gelmiştir.

11 Eylül sonrası ABD'nin içinde bulunduğu durumun keyfiliği pek çok alanda kendisini göstermiştir. Kesin bir düşmanın ve bir savaş alanının yoksunluğunda, terör ile savaşta düşmanın ve savaş alanının belirlenmesi yalnızca ABD Başkanı'nın kararına kalmıştı ve yeri geldiğinde savaşın cephelerinden biri herhangi bir ülke olabileceği gibi Amerika Birleşik Devletleri toprakları da olabilirdi (Balkin & Levinson, 2010, s.1845). Alıkonulan şüphelilerin niteliği ve tutuklama yöntemlerinin son derece muğlak olması hem ABD hükümetinin keyfi adımlar atmasını hem de bu adımların sonucu hukuki mercilere hesap vermekten kurtulmasını sağlamıştır.

Süresiz alıkoyma yetkisi, en ufak bir şüphe durumunda devreye girmekte ve hakkında suçlama olmayan kişiler masumiyetlerini kanıtlamaya mecbur bırakılmaktadır. Doğrudan suçlanmanın yanında, terör olayları ile ilgili tanıklık edebileceğine inanılan ve haklarında en ufak bir suçlama olmayan kişiler de bu süreçte keyfi şekilde tutuklanmaya başlamıştır (Feingold, 2006, s.163). ABD'nin terör listesindeki kuruluşlarla bağı olan hayır kuruluşlarına bağış yapanlar, bu durumdan haberdar olsun ya da olmasın fark etmeksizin terörist olarak nitelendirilmiştir (Kendall, 2016, s.90). Delillere dayansın ya da dayanmasın, terörist suçlaması ile süresiz olarak alıkonulan kişiler bir şekilde mahkeme kararları ile suçsuz olduklarını ispatlarsa dahi bu kararlar yürütme tarafından kabul görmediği gibi Savunma Bakanlığı'na yapılan açıklama ile beraat kararının alıkoymayı sona erdirmeyeceği dile getirilmiştir (Butler, 2018, s.70).

Bu hukuksuzluğa karşı çıkanlar ve eleştirenler ise vatan haini ya da terör destekçisi suçlamaları yağmuru altında baskı altına alınıyordu (Butler, 2018; Harvey, 2004). Böylece süresiz alıkoyma yoluna başvuran egemen gücünü giderek arttırıyor, gücünü arttırdıkça hukuka karşı daha güçlü konuma geliyor, hukuka üstün geldikçe de uluslararası anlaşmaları daha kolay şekilde görmezden gelebiliyordu (Butler, 2018, s.76).

21 Kasım 1974 tarihinde İrlanda Cumhuriyet Ordusu tarafından Birmingham şehrinde gerçekleştirilen iki bombalı saldırıda pek çok kişinin hayatını kaybetmesi sonrası acilen bir yasa tasarısı hazırlanmış, tasarı panik içindeki Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası mensupları tarafından acelece gözden geçirilerek kabul edilir (Scorer, 1980, ss.105-106). Geçici olarak düzenlenen ancak defalarca kez süresi uzatılan “Terörizmin Engellenmesi Kanunu” ile polise, bir şüpheliyi hiçbir gerekçe olmadan iki gün boyunca gözaltına alma hakkı verirken bu sürenin İçişleri Bakanı ya da Kuzey İrlanda’dan sorumlu devlet bakanının onayı ile 7 güne çıkması mümkün kılınmıştır (Feyzioğlu, 1995, s.685). Süre sınırlaması olsa da Habeas Corpus ilkesinin ve aksi kanıtlanana kadar herkes masumdur önermesinin göz ardı edildiği bu uygulama, ABD hükümetinin aldığı sınırsız alıkoyma kararına temel olarak öne sürdüğü zayıf dayanaklardan biridir.

ABD tarafından sınırsız alıkoyma uygulamasını normal göstermek adına sunulan bir diğer örnek ise akıl hastalarının herhangi bir suçlama olmadan yıllardır alıkonulmakta olduklarıdır (Butler, 2018, s.83). Bu noktada Judith Butler (2018) ABD hükümetinin açıklamaları ile Michel Foucault’nun hapisane ve akıl hastanesi üzerine düşünceleri arasında oldukça önemli bir bağ kurarak kendisi üzerindeki iradesini kaybetmiş olan akıl hastaları ile iradeleri egemen tarafından ortadan kaldırılmış olan terör şüphelilerinin nasıl aynı kefeye konmaya çalışıldığına işaret eder (s.83). ABD hükümetinin şüphelileri tamamıyla normalin ötesinde görme alışkanlıkları, şüpheli olarak nitelendirdikleri kişilere tamamen biyopolitik bir pencereden baktıklarının bir diğer kanıtıdır.

ABD hükümeti, terör ile bağı olduğundan şüphelenilenlerin yanı sıra çatışma bölgelerinde ele geçirilip “alıkonulanlar” için “tutsak” kelimesini kullanmamak adına büyük bir çaba göstermekteydi, “çünkü onları böyle adlandırmak savaş tutsaklarına muameleyle ilgili uluslararası düzeyde kabul gören hakların kullanıma girmesi gerektiğini ima edecek” (Butler, 2018, s.76). Bush yönetiminin bu konudaki temel

savunma noktası, Taliban ve El-Kaide gibi örgütlerin üniformalı düşmandan farklı olduğu, sivilleri hedef aldığı ve uluslararası anlaşmalarla kabul görmüş olan savaş kurallarına uymadığı dolayısıyla bu kurallara uygun muamele görmeyi de hak etmedikleridir (Diken & Lautsen, 2005, s.29). ABD bir yandan uluslararası anlaşmalara bağlı kaldığını beyan ederken bir yandan da düşmanın hukuksal olarak tanımlanması zor olan doğasına sığınarak onların hukuksal bir kimliğe kavuşmaması için elinden geleni yapmıştır. Düşmanın gayri resmîliği konusunda ise Carl Schmitt (2017b), üniformasız ve düzensiz partizanı “mutlak düşman” olarak tanımlamaktadır. Schmitt’e (2017b) göre mutlak düşmanlık savaşı hiçbir sınırlandırmaya sahip değildir, dolayısıyla geriye sadece mutlak düşman kim sorusunu cevaplamak kalır (s.82). ABD ele geçirdiği silahlı unsurları resmi bir güç olarak görmekten imtina ederken mutlak düşmanlık savaşının sağladığı kural tanımazlığın meyvelerini sonuna kadar toplamaya da özen göstermiştir.

Savaşta yaralıların, esir düşen askerlerin ve çatışma bölgelerinde kalan sivillerin nasıl muamele görmesi gerektiğine dair en önemli uluslararası anlaşma Cenevre Konvansiyonları’dır. Cenevre Konvansiyonları ile teslim olmuş ya da savaşamayacak durumda olan düşmanlara zarar verilmesi suç kapsamına alınarak yasaklanmıştır. Ne var ki bu durum yalnızca iki meşru güç arasında tam olarak uygulanabilmektedir. Savaş alanında, “düzenli üniformalı hasım, ne kadar düşman olup saygı görür ve en kanlı savaşta bile suçluyla karşılaştırılmazsa, düzensiz savaşçı o kadar katı bir şekilde suçlu olarak muamele görür” (Schmitt, 2017b, s.64). Bu durumunun temelinde üniformalı düşmanın hukuksal bir kimliğe sahip olmasına karşın üniformasız düşmanın mutlak düşman konumunda olması yatar.

İlk bakışta partizanı tanımlamak zordur zira silahlı bir sivil ya da üniformasız bir asker olarak ortaya çıkabilir. Düzensiz savaşçının tanımlanmasındaki zorluk, 11 Eylül sonrası ABD’ye son derece geniş bir operasyon sahası tanımıştır. Böylece ABD kendi oluşturduğu mutlak düşman portresine uyan yabancıları herhangi bir hukuki sınırlandırma olmadan cezalandırabilmiştir. Cenevre Konvansiyonlarında kabul edilen maddelerin çiğnenebilmesi bu sayede gerçekleşmiştir. Kaldı ki düşmanından herhangi bir adalet ve merhamet beklentisi olmayan modern partizan, “sınırlı savaşların geleneksel düşmanlığından çoktan uzaklaşmıştır ve kendisini bir diğerine, terör ve

karşı-terörden yok oluşa kadar yükselen -gerçek- düşmanlığa adanmıştır” (Schmitt, 2017b, s.42).

Yıkıcı terörün demokrasi ile olan ilişkisi, Jacques Derrida tarafından “otoimmünite” kavramı üzerinden ele alınır. Aslen tıbbi bir terim olan otoimmünite, bağışıklık sisteminin sağlıklı dokuları zararlı olarak algılaması sonucu organizmanın hücresel boyutta kendi kendisine saldırması ve yavaş yavaş kendini yok etmesi durumudur. Derrida’nın ele alışında ise otoimmünite, demokratik yönetimin, kendini koruma altına almak adına demokratik olmayan yollara başvurması dolayısıyla da demokrasinin korunması adına demokratik değerlerin giderek ayaklar altına alınması olarak geçer. Jacques Ranciere (2017) tarafından da demokrasinin, yine demokrasi ile ortaya çıkan ve aşırılığın yönetimi olarak görülen demokratik yaşam ilkesini denetim altına alması durumunda sağlıklı işleyeceği belirtilir. Demokrasinin saldırı altında iken otoriter silahlar kuşanması, Derrida açısından intihar eğilimli otoimmünite’nin ilk semptomudur (Borradori, 2008, s.123).

Sistemin kendini yok oluşa sürüklediği otoimmünite sürecinin son aşaması ise düşman olarak belirlenen teröristin tamamıyla yabancı bir unsurdan ziyade sistemin bağrından çıkmış olmasıdır (Borradori, 2008, s.123). Bu noktada düşman olgusunun muğlaklaşmasının ardında iki gerçek yatıyor. Bunların birincisi, 11 Eylül saldırıları ile ABD’ye karşı mücadelesini en somut şekilde ortaya koyan Bin Ladin ve El-Kaide’nin doğrudan ABD eliyle yaratılmış olmasıdır. ABD’nin ürünü olan ve özgürlük savaşçıları adı altında büyük şekilde desteklenen eski müttefik El-Kaide’nin şimdinin teröristi haline gelmesi sistemin kendi kendini yok etme yolunda son derece yıkıcı bir döngüye hapsediğinin göstergesidir. Bu olguya Derrida gibi biyolojik açıdan yaklaşan William J. T. Mitchell (2007), bağışıklık sisteminin karşılaştığı düşmanlara karşı savunma geliştirmesi üzerinden yola çıkarak unutmanın sistemi tekrar savunmasız hale getireceğinden en büyük tehdit olarak karşımıza çıktığını öne sürer (s.284). Bu bağlamda eskinin müttefiklerinin şimdinin teröristleri haline gelmesinden çok daha rahatsız edici olan gerçek, şimdinin teröristlerinin geleceğin müttefikleri olabileceği ihtimalinin son derece güçlü olmasıdır (Mitchell, 2007, s.284).

Otoimmünite sürecinin ikinci boyutu ise bağışıklık sisteminin somut olarak belirlenmesi son derece zor olan bir düşmana karşı mücadele yürütmesidir. Bu durum, terörist

kavramının muğlaklığı üzerinden daha da ciddi bir boyut almaktadır. Uluslararası bağlamda ele alındığında Afganistan’da bir zamanlar Sovyetlere Karşı savaştığı için desteklenen grupların bugün geldiği noktanın yanı sıra bağımsızlık mücadelesi veren Cezayirlilerin, İrlandalıların, Çeçenlerin, Filistinlilerin ve diğer pek çok kesimin özgürlük savaşçısı mı yoksa birer terörist mi olduklarına dair evrensel bir kanıya varmak Derrida için bile son derece sıkıntılı bir süreçtir; zira Alman işgaline direnen Fransız direnişçileri dahi bir dönem Berlin ve Vichy tarafından terörist olarak nitelendirilmişlerdi. (Borradori, 2008; Mitchell, 2007, s.287). İç güvenlik açısından ele alındığında ise 21. yüzyılın düşman imgesi yabancı ve dışarıdan olan düşman olgusundan sıyrılmış ve yerini günlük hayatta karşılaştığımız insanların silahlı saldırganlara ya da intihar bombacılarına dönüşmesi üzerine kurulan bir korku ve paranoya döngüsü almıştır. Düşmanın artık bir bakışta fark edilemez hale gelmesi, yapay da olsa egemen eliyle bir düşman imgesinin yaratılmasının önemini ortaya koymuştur. İktidarlar tarafından olabildiğinde canavarlaştırılarak halka sunulan düşman imgesi, halkı rahatlatmaktan ziyade bazı kesimlerin hukuk dışı uygulamaların hedef haline getirilmesinde bahane görevi görmüştür.

Dönemin Amerikan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, yaptığı açıklamalarda “Terör ile Savaş” süresince tutuklanan kişilerin meşru bir savaştaki düşmanlar gibi olmadıkları, hukuksal olarak yargılanamayacak kadar kötü oldukları ve başkalarına zarar vermelerinin önüne geçmek adına en kötü şartlarda zapt edilmelerinin gerekli olduğunu savunmuştur (Butler, 2018, s.84). Benzer bir tavır, Savunma Bakanlığı Genel Danışmanı tarafından da bir basın toplantısında dile getirilmiş, süresiz alıkonulan tutukluların bir suç işledikleri için değil “özel” bir tehlike yarattıklarından dolayı alıkonuldukları bir nevi itiraf edilmiştir (Butler, 2018, s.85). Cezalandırılması mümkün olmayan radikal kötülük fikri, Jankélévitch ve Arendt tarafından belirli bir mantık çerçevesi dahilinde Holocaust’un mimarları için dile getirilirken Savunma Bakanı Rumsfeld’in aynı söyleme başvurmasında bazı taşlar tam olarak yerine oturmamaktadır. Zira pek çok örnekte de görüldüğü gibi ABD tarafından alıkonulanlar, tarifi olmayan bir insanlık suçu işledikleri için değil, hukuken çıplak oldukları için yargılanamaz durumdadır.

ABD'nin bu süreçte ellerini temiz tutmak adına başvurduğu yöntem ise “olağandışı alıkoyma” (extraordinary rendition) olarak adlandırılan hukuk dışı uygulamadır. Olağandışı alıkoyma uygulaması, şüpheli olarak görülen kişilerin istihbarat teşkilatlarınca alıkonularak işkence ve insanlık dışı sorgulama tekniklerine maruz kalabileceği alanlara kaçırılmasıdır (Aslam, 2013, s.97). “Black Site” yani “karanlık bölge” olarak adlandırılan ve dünyanın farklı köşelerinde bulunan bu bölgeler, hukukun tamamen dışarıda bırakıldığı, varlıklarının bilindiği ancak içeride yaşananlara müdahale etmenin mümkün olmadığı kamplardan farksızdır.

David Harvey (2004) 11 Eylül saldırılarını, Amerikan muhafazakârlarının emperyalist hayallerini gerçekleştirmek adına bekledikleri ikinci “Pearl Harbor” olarak yorumlar. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD hükümeti terör ile savaş mottosu altında hukuk dışı uygulamalara başvurmasının yanı sıra dünya üzerindeki egemenliğini de pekiştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Suriye İç Savaşı'nın başlaması ve sonrasında Irak ve Şam İslam Devleti terör örgütünün ortaya çıkması ile terör ile savaş adına kanunların esnetilmesi uygulaması tüm hızıyla devam etmiştir. 2015 yılında Fransa'da gerçekleşen terör saldırıları sonrası ülkede uzun zamandan sonra ilk kez istisna hali ilan edilmiş lakin bu süreçte terörle mücadele adına yapılan uygulamaların son derece sınırlı olmasına karşılık istisna halinin kaldırılmasını talep edenlerin düşmanmış gibi eleştirilmesi uygulamanın haklılığı konusunda soru işaretleri yaratmıştır (Saint-Bonnet, 2018, s.68). Görünen o ki demokratik dünyada mutlak güce kavuşmanın yolu eskiden de olduğu gibi krizlerden faydalanmak ya da mutlak gücü yalnızca istenmeyenlere yönelecek şekilde uygulamaktır.

3.2.2. Yüksek Duvarlar ve Dikenli Teller

Süresiz alıkoyma ve hukuk dışı tutuklamaların önünün açılması sonrası alıkonulan kişilerin tutulması için de özel bir alana ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bu nedenle Başkan Bush'un emriyle 2002 yılında, terörle savaşta yakalanan yüksek değerdeki teröristlerin kapatılması adına Küba topraklarında bulunan Guantanamo Körfezi Amerikan Deniz Üssü'nde bir askeri hapisanenin kurulması kararlaştırılır (Kendall, 2016, s.172). Böylece kamp olgusunun 21. Yüzyıldaki en acımasız yansıması ortaya çıkmış oldu. Ne var ki istenmeyenlerin kamplara kapatılması, Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk olarak

Guantanamo ile başlamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Naziler, kendi istenmeyenleri olan azınlıkları nihai çözüm adı altında toplama kamplarında imha ederken, ABD'de ise Pearl Harbor saldırısı sonrası iç güvenliğe bir tehdit olarak görülmeye başlanan Japon kökenli Amerikan vatandaşları haklarında hiçbir suçlama olmamasına rağmen kamplara kapatılarak keyfi şekilde alıkonulmuştur.

7 Aralık 1941 tarihinde Japonya İmparatorluğu'nun Pearl Harbor askeri üssüne düzenlediği sürpriz hava saldırısı ile ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın içine hazırlıksız yakalanarak dahil olur. Saldırı sonrasında FBI görevlileri hiç vakit kaybetmeden ABD sınırları içinde, özellikle de ülkenin batı sınırlarında yaşayan Japon kökenli Amerikan vatandaşlarını gözetim altına alır ve ilk etapta yaklaşık 3000 kişi düşmana yardım edebileceği şüphesi ile tutuklanır (Hayashi, 2004, s.76; Robinson, 2001, ss.74-75). Ne var ki bu tutuklamaların temelinde uzun yıllardan beri var olan Japonlara yönelik negatif tutumun büyük bir rolü vardır, zira tutuklanan vatandaşlar herhangi bir suçlama ile karşılaşmadığı gibi istihbarat raporlarında da Japon kökenli Amerikan vatandaşlarının "sadık" olduğu tespitleri yapılsa da tutuklamalar devam etmiştir (Hayashi, 2004, s.77; Ng, 2002, ss.14-20). Batı kıyılarının güvenliğinden sorumlu General John DeWitt, Japon kökenlilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde herhangi bir sabotaj ya da casusluk girişimine rastlanmamasını, son derece ironik bir şekilde ilerleyen süreçte kesin olarak yaşanacağını habercisi olarak değerlendirmiştir (Nagata, 1993, s.3; Robinson, 2001, s.87).

19 Şubat 1942'de, Pearl Harbor'dan yaklaşık üç ay sonra, Franklin Delano Roosevelt imzası ile yayınlanan 9066 sayılı başkanlık buyruğu gereğince Savaş Bakanlığı'na, gerekli gördüğü bölgelerde vatandaşların yerlerini değiştirmeye zorlama yetkisini vermiştir (Nagata, 1993, s.1). Kararda herhangi bir etnik grup doğrudan hedeflenmemişse de yer değiştirmeye zorlama, sonrasında ise kamplara kapatma uygulamasının en büyük hedefi Japon kökenli vatandaşlar olmuştur. Roosevelt'in emri doğrultusunda sorgulanan ve tutuklanan Alman, Japon, İtalyan, Bulgar, Macar ve Romanyalılar arasında Japonlar sayı olarak Almanların ardından küçük bir farkla ikinci sırada olmasına karşın bahsi geçen toplulukların toplam nüfusuna kıyasla tutuklananların sayısı karşılaştırıldığında Japon kökenlilerin en yüksek orana sahip olmaları, kendilerine yönelik ırksal bir tutum olduğunu ortaya çıkartmaktadır (Hayashi,

2004, s.77). General DeWitt'in ABD vatandaşı Japonlar ile düşman Japonlar arasında bir fark olmadığını savunurken sarf ettiği "Japon, Japondur" sözü, bir etnik grubun doğrudan karşı karşıya kaldığı tavrı özetler niteliktedir (Nagata, 1993, s.2).

ABD'de yaşayan Japonlara yönelik süreç ilk olarak askeri bölgelerden "gönüllü" olarak uzaklaşmaları şeklinde işlerken bu planın kontrol edilmesinin çok zor olacağı gerekçesiyle bütün Japonların inceleneceği toplanma bölgelerinin oluşturulmasına karar verilmiş, ancak böyle bir uygulamanın da gerçekleştirilememesi sonucu yaklaşık 120.000 Japon ABD vatandaşı farklı bölgelerde kurulan toplama kamplarına gönderilmiştir (Nagata, 1993; Ng, 2002; Robinson, 2001). Gerek toplanma alanları gerekse de resmi olarak "yeniden yerleştirme bölgeleri" olarak adlandırılan toplama kamplarında yaşam şartları son derece kötüdür. Karşılaşılan en büyük sıkıntı çok sayıda insanın son derece küçük alanlarda kalabalık şekilde yaşamaya zorlanmasıdır. Dikenli tellerle çevrili olan ve silahlı askerlerin gözetiminde olan toplama kampları baraka tarzı yapısı nedeniyle ailelerin büyük zorluklar yaşamasına neden olmuştur (Nagata, 1993, s.8). Çok sayıda insanın kalması için uygun olmayan toplanma alanlarında ise durum çok daha kötüydü zira yaşam alanları, yemekhane ve tuvaletleri birbirinden ayıran neredeyse hiçbir şey yoktu (Ng, 2002, s.35). Acilen seçilen toplama alanlarından biri olan Tanforan Hipodromunda ise insanlar, hayvan pisliği kokusunun dayanılmaz olduğu ve atlar ile tazılar için düzenlenmiş olan tavlalarda yaşamak zorunda kalmıştır (Ng, 2002, s.87). Yaşam şartlarının zorluğu, merkezi otoritenin ilgisizliği ve Japonların sürekli karşı karşıya kaldığı ırkçılık; içinde bulunan durumun güvenlik önlemi diyerek geçiştirilemeyecek boyuta gelmesine neden olmuştur.

İktidarın, ordunun ve medyanın yoğun baskıları karşısında yalnız kalan Japon kökenli ABD vatandaşları, kendilerine biçilen kaderi daha fazla tepki çekmemek adına kabullenirken bazı Japonlar zorunlu alıkoyma emrine sonuna kadar karşı çıkmıştır. Bu alanda en önemli örneklerden biri olan Fred Korematsu, Batı yakasında yaşayan bütün Japon kökenlilerin toplanma merkezlerine kapatılması kararına uymamış, kendisine sahte bir kimlik çıkartmış hatta tanınmamak adına gözlerinden estetik ameliyat geçirmiş olmasına rağmen yakalanmış, üstelik kendisi gibi toplama alanlarına gitmeyi reddeden pek çok kişi gibi askeri bir emre karşı gelme suçu ile suçlanmıştır (Robinson, 2001, s.113). Bu kişiler avukatları aracılığıyla haklarını aramış ve uygulamanın anayasaya

aykırı olduğuna dair yüksek mahkemeye başvurmuştur ancak mahkemenin kararları tartışmaları sonlandırmanın aksine kafaları daha da karıştırmıştır. Yüksek mahkeme, oy çokluğu ile uygulamanın anayasaya uygun olduğu kararına varırken Japon kökenli vatandaşların kamplara gönderilmesini kriz durumu uygulaması olarak nitelendirmiş Korematsu ve diğer 100.000'i aşkın insanın Japon oldukları için değil, askeri endişeler gerekçesiyle alıkonulduklarını belirtmiştir (Ng, 2002, ss.85-86). Her ne kadar sorunun “Japon olmak” olmadığı belirtilse de kararda, ordunun Japonların iç güvenliğe tehdit oluşturduğuna yönelik savının haklı olduğunun belirtilmesi, insanların yalnızca bir etnik gruba ait olmaları yüzünden düşman olarak görülmesini meşru kılan hatalı ve ırkçı bir sonuç ortaya çıkartmıştır (Robinson, 2001, s.229). Gelinek noktada gaz odaları ve kölelik gibi unsurlar dışarıda bırakıldığında, Savaş zamanı ABD hükümetinin kendi ülkelerinde yaşayan Japonlara yaklaşımı ile Nazilerin toplumsal düşman olarak benimsediği kesimlere olan bakış açısı arasında ürkütücü bir benzerlik görmek mümkündür.

ABD'nin, İkinci Dünya Savaşı'nda kendisini demokratik dünyanın koruyucusu olarak nitelendirip koskoca bir kesime ikinci sınıf vatandaş muamelesi göstermesinin arka planında yatan unsur, kamu güvenliğini gerekçe gösteren yargı üstü kararlar ve bu kararların yalnızca belirli bir kesimi kapsayacak şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Gerek idari gerekse de hukuki olarak Japon kökenli Amerikalılar, tam bir istisna halini tecrübe etmiştir. Buna karşılık toplumun geri kalanı, savaş dönemi kısıtlamaları dışında herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan kriz durumunu da bu bağlamda kendi lehine çeviren ABD hükümeti özgürlüklerin kısıtlanmasını güvenlik gerekçeleri ile meşrulaştırırken, en kötünün de kötüsü olarak adlandırılan, dönemin yeni “istenmeyenleri” hakkında herhangi bir açıklama yapma gereksinimi duymuyor.

En tehlikeli tutukluların kapatılacağı Guantanamo Kampı'nın devreye girmesi ile birlikte ABD'nin hukuk dışı uygulamaları da zirve noktasına ulaşmıştır. Küba topraklarındaki bir askeri üs olan Guantanamo'nun seçilmesi ile hem ABD'nin hem de uluslararası hukukun sınırları dışında bir gri alan yaratılmış oldu (Elden 2009, s.55). Dolayısıyla Guantanamo'da hâkim olan güç hukuk değil; egemenin mutlak, devredilemez ve bölünemez yetkileridir. Hakkında hiçbir suçlama olmayan tutukluları

tüm dünyaya kapalı bir alanda alıkoyan ABD, kısa süre içinde uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmesine rağmen yaratılan hukuki boşluk neticesinde altında kendi imzası olan uluslararası anlaşmaları dahi bu bölgede uygulamayı reddetmiştir. Guantanamo Kampı, Uluslararası Af Örgütünün 2005 raporunda “çağımızın Gulag’ı” olarak nitelendirilmiştir (Kendall, 2016, s.172). Artan baskılar sonucu Kızıl Haç görevlilerinin kampı ziyaret etmesine izin verilse de ne bu ziyaretlerde işkence ve insanlık dışı muamelenin kanıtlanması ne de artan uluslararası baskılar, ABD yönetiminin Guantanamo politikasında değişime gitmesinde yeterli olmuştur. Guantanamo kampı dahilinde karşılaşılan bir iguana türü, soyu tükenmekte olduğundan ABD yasaları tarafından tanınmakta ve korunmaktayken, kamptaki tutuklular ise yasalar tarafından terk edilmiş ve tamamen korumasız durumdadır (Pugliese, 2011, s.163). Dönemin ABD Başkanı Bush ise daha sonra kaleme aldığı anılarında, gelinen noktada Guantanamo’nun düşmanlar için bir propaganda aletine dönüştüğü, müttefikler için ise kafa karıştırıcı bir unsur haline geldiğini 2005 yılında fark ettiğini itiraf etmiştir (Kendall, 2016, s.172).

ABD’nin Guantanamo ve diğer karanlık bölgelerde uyguladığı işkenceyi meşrulaştırmak için kullandığı kavram; “etkili sorgulama yöntemi” kavramıdır. Şüphelilerin sorgu sırasında bildiklerini anlatmaları adına son derece başarılı olduğu iddia edilen ve tutukluda kalıcı hasar bırakmayan bu birtakım fiziksel ve psikolojik yöntemlerin mimarları iki eski asker olan James Mitchell ve Bruce Jessen’dir (Kendall, 2016, s.173). Daha sonra bu iki isim tarafından kurulan bir danışmanlık şirketi, kısa süre içinde ABD’nin Guantanamo ve benzeri alanlarda alıkonulan tutsakları sorgulaması için hükümet ile bir anlaşma imzalar (Kendall, 2016, s.175). 2014 yılına ait bir raporda ise Guantanamo’da tutulan tutukluların yüzde 80’inden fazlasının, para ödülü vaadi ile Afgan ve Pakistanlıların ihbarı doğrultusunda ele geçirildiği, yalnızca küçük bir kısmının çatışma sonrası yakalanmış silahlı düşman niteliğinde olduğu ortaya çıkmıştır (Kendall, 2016, ss.172-173). Kaldı ki ABD sahada kendi ordusunun yanı sıra paralı askerlerden oluşan birlikleri de devreye sürmüş, böylece çatışmalardan ele geçirilen şüphelilere, daha sonra da o şüphelilerin tamamen gizli bir şekilde işkence bölgelerine taşınıp orada “gelişmiş sorgulama tekniklerine” maruz kalmalarına, pek çok hukuksuz eylem özel şirketler aracılığıyla yapılmıştır.

2003 yılında ABD işgali altındaki Irak'ta bulunan Ebu Gureyb hapishanesinde yaşananlara dair fotoğrafların basında yayınlanması ile 21. yüzyılın en büyük işkence skandallarından birisi açığa çıkmış olur. Saddam Hüseyin döneminde de adı işkencelerle anılan ve baskıcı yönetimin en büyük sembollerinden biri olan hapishane, Saddam'ın düşüşü sonrası Iraklılar tarafından yağmalanmış ve harabeye çevrilmiş olmasına rağmen Amerikan ordusu bu moloz yığınının kaderine terk etmek yerine yenileyip tekrar işler hale getirmiştir (Otterman, 2007, s.165). Ebu Gureyb'de görevli askeri polis komutanı General Janis Karpinski, yenilemeler sonrası hapishane şartlarının evdeki yaşamdan çok daha iyi olduğunu belirtirken esprili bir şekilde hapishanenin bir nevi tatil yerine benzediğini hatta tutukluların ayrılmayı reddedeceklerinden endişe ettiklerini dile getirmiştir (Otterman, 2007, s.165). Ancak kısa bir süre sonra Ebu Gureyb'de yaşanan işkencelerin basına yansması sonrası Ebu Gureyb'in bir tatil yeri değil, bir insanın olmak isteyeceği en son yerlerden biri olduğu açığa çıkmış, hapishanedeki işkencelere yönelik tüm dünyada son derece büyük bir tepki ortaya çıkmış ve derhal bir hukuki süreç başlatılmıştır. Bunun mümkün olmasının sebebi ise Ebu Gureyb'in ne Bagram Hava Üssü gibi CIA kontrolünde olan bir karanlık bölge ne de Guantanamo gibi hukuktan soyutlanmış bir alan olmamasıdır. Ebu Gureyb işkence skandalı, ABD'nin alışkanlık haline getirdiği işkence ve küçük düşürmeye dayalı sorgu tekniklerini kendi yarattıkları güvenli alanların dışında uygulamasının sonucudur.

Ebu Gureyb işkencelerinin kamuoyuna yansması sonucu ABD hükümeti her ne kadar sınırlı olsa da gereken adımları atmış, cezaları yaptıklarının yanında son derece gülünç kalsa da işkenceci askerler yargılanmıştır ancak aynı süreç Guantanamo için yürütülmemiştir. Guantanamo'da tutuklular en basit yaşam statüsüne indirgenmenin yanı sıra kaderleri tamamen egemene bağlı "kutsal insan" konumundadır. Ne var ki öldürülmesinde hukuki bir sakınca olmayan bu kutsal insanlar için egemen tarafından biçilen kader, bu statüde olabildiğince fazla yaşamalarının sağlanmasıdır. Kamp tutuklusunun kendi hayatı hakkındaki yegâne kararı olan kendi canına kıyma eylemi, Guantanamo'nun yapısına yönelik en büyük tehditlerden birisidir dolayısıyla bu tür eylemler büyük gözetim altındadır. Daima gözetim altında olan tutukluya kendi hayatı hakkındaki nihai kararı almakta kalan tek seçenek yemek yemeyi reddetmektir. Ne var ki Guantanamo tutukluları arasında sıkça görülen bu protesto yöntemi, bazı dönemlerde toplam tutuklu sayısının neredeyse yarısı tarafından uygulanmış olsa da tutuklular kendi

hayatlarına dair bir karar almakta başarılı olamamıştır (Wilcox, 2011, s.102). Zira bu noktada, bir zamanlar açlık grevindeki süfretlerin de maruz kaldığı, kişinin burnundan sokulup midesine kadar inen bir hortum aracılığıyla zorla beslenmesi devreye girmektedir. Foucault'nun da belirttiği gibi egemen öldürme konusundaki mutlak gücünü işkenceler ile gösterirken yaşatma konusundaki mutlaklığını tutsağın kendi canına kıymasını önlemek adına onu burnundan soktuğu hortum ile besleyerek göstermekteydi (Wilcox, 2011, s.102). Tıpkı intihar etmeye çalışırken Gestapo tarafından yakalanıp darp edilen Nazi toplama kampı tutuklusunda olduğu gibi Guantanamo'da da tutsağın kendisini öldürmesi bizzat egemen tarafından yasaklanmıştır. Ancak Nazi kamplarında intiharın engellenmesindeki amaç kamp tutuklusunun hayatının egemenin kararı doğrultusunda sonlandırılacağı günü beklemekken Guantanamo'da asıl amaç tutukluyu olabildiğince uzun süre boyunca "kutsal insan" konumunda tutmaktır. Kamp dahilinde bir tutuklunun ölmesi ise kamp görevlileri adına bir başarısızlık olarak değerlendirilmekteydi (Wilcox, 2011, s.115).

Guantanamo Kampı ile Nazi toplama kampları arasındaki nadir farklardan birisi de tutsağı nasıl bir sonun beklediğidir. Agamben (2004), Nazi kamplarındaki Muselmann'ı, gaz odasından bir önceki aşama ve biyopolitik savaşın zaferi olarak nitelendirmekteydi. Guantanamo'da ise amaç tutuklunun mümkün olduğunda kampta tutulup işkence görmesidir. Guantanamo ve onun gibi alanlarda yaratılan hukuk-geçirmez sistemin sonsuza kadar süremeyeceğini ABD yönetimi çoktan fark etmiş olmalıdır. Bu bağlamda egemen güç, Foucault'nun öne sürdüğü yaşam ve ölüm üzerinde bir denge yaratmaya çalışmaktadır. Bu da Guantanamo gibi kamplarda Muselmann'ın ortaya çıkmasını doğrudan engellemektedir. Auschwitz'den doğan ve yetersiz beslenme, ağır çalışma şartları ve yoğun psikolojik ve bedensel baskılar sonucu dış dünya ile bağı kopan tutsakları betimleyen Muselmann, Sovyet Gulag'larında ise gidici anlamına gelen dokhodiaga olarak adlandırılmaktaydı. Ne var ki Guantanamo'yu var eden temel olan işkencenin sorunsuz sürdürülebilmesi için kişinin bilincinin yerinde olması şarttır. Açlık grevindeki tutsakları burunlarından soktukları hortumlarla besleyen ya da işkence seanslarında ABD askerlerine eşlik eden askeri doktorlar, bu döngünün sekteye uğramaması adına kilit bir rol oynarlar. Bu noktada tutsağı hayatta kalmaya zorlamak, kendi başına bir işkence yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Egemen güç ve onun yetkilileri, kamptaki tutsakları cezalandırma ve onlara acı çektirmekte

özgürken, tutsakların kendi kendilerine zarar vermesi yine egemen tarafından yasaklanmıştır (Wilcox, 2011, s.114).

2017 yılındaki ABD başkanlık seçimlerini, Müslümanlara ülkeye giriş yasağı ve Meksika sınırına duvar örülmesi gibi absürt ve son derece yabancı düşmanı vaatlerle kazanan Donald Trump, başa geçmesi ile birlikte bu yabancı düşmanı politikaları uygulamaya sokmakta gecikmedi. Her fırsatta göçmen karşıtı olduğunu belirten Trump'ın döneminde uluslararası bir skandal haline gelen bir diğer uygulama ise ülkeye girdiği tespit edilen düzensiz göçmenlerin oluşturulan alıkoyma merkezlerinde hapsedilmeleri olmuştur. Mültecilerin ya da düzensiz göçmenlerin alıkonulması uzun süredir var olan bir uygulama olmasına rağmen Trump yönetimi ile giderek daha acımasız bir hal almıştır. ABD'nin her köşesine yayılmış olan bu merkezlerin ortak noktaları kişisel alan kavramının olmaması, temizliğin son derece kötü durumda olması ve çok sayıda insanın bir arada yaşamaya mecbur bırakılmasıdır (Kendall, 2016, s.93). Hapishanelerden farkı olmayan bu merkezlerdeki yaşam şartları ne Guantanamo kadar hukuksuz ne de devlet hapishaneleri kadar düzenlidir. Buralarda yaratılan özel durum, egemene hareket alanı açarken içerideki savunmasız mülteci ve göçmenlerin lehine hiçbir şey sunmuyor.

ABD hükümeti tarafından bu göçmen gözaltı merkezlerinde sağlanan hizmetlerin uluslararası standartlarda olduğu iddia edilse de bu merkezlerin üzerini örten gizem örtüsü, bu durumun halka açık şekilde de gözlemlenmesinin önüne geçmektedir. Bu gizemin nedenleri arasında başta bu merkezlerin, GEO Group ve Corrections Corporation of America gibi hapishane işletmesi alanında varlık gösteren özel şirketler tarafından işletilmesi gelir (Kendall, 2016, s.93). Gazetecilerin gizli şekilde edindiği görüntüler ya da bir şekilde içeriden sızan bilgiler dışında çok da resmi bir bilgiye sahip olmadığımız bu merkezlerdeki yaşam standartları, buraların aslında birer kamp olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu merkezlere yapılan habersiz teftişlerde, birden çok merkezde gözaltındaki göçmenlere son derece sağlıksız koşullarda hazırlanmış ya da bozulmuş yemeklerin verildiği ortaya çıkmıştır (Sharman, 2019). Gözaltı merkezlerindeki hijyen sorunları ve sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olmasının başlıca sebebi olarak, 2016 ve 2018 yılları arasında yaklaşık 30 hamile kadının bu merkezlerde düşük yaptığı raporlanmıştır (Zaveri, 2019). Tarihçi Waitman Wade Beorn (2018), bu

merkezlerin kamplardan farkının olmadığını, özellikle de Fransa’da 1938 yılındaki kuruluşundan kapandığı 2007 yılına kadar; İspanyol mültecileri, Yahudileri, savaş esirlerini, Cezayirli ayrılıkçıları ve diğer istenmeyen göçmenleri barındıran Rivesaltes kampı ile ABD mülteci gözaltı merkezlerinin, yöneticilerin ellerindeki soruna dair hiçbir çözümlerinin bulunmaması ve geçici olarak ortaya atılan çözümlerin giderek daha da kötüleşen kalıcı uygulamalara dönüşmesi üzerinden birbirleri ile neredeyse aynı olduklarını belirtmiştir.

3.2.3. Coğrafi Bölgelerin Kullanılması

Toplumsal düşman olarak belirlenen kesimlerin ya da “istenmeyenlerin” toplumdaki dışlanması adına modern dünyada başvurulan yöntemlerden birisi de belirli coğrafi bölgelerin, özel alanlara dönüştürülmesidir. Bu noktada en yaygın uygulama, tarih boyunca karşımıza sürgün alanları olarak çıkmış olan adalardır. Aleksander Soljenitsin, Gulag kamplarının hukuksuzluğunu vurgulamak adına onları denizin ortasındaki bir takımadalar ülkesine benzetirken, adaların gerçek anlamda birer kontrol bölgesi olduğu örneklerde mutlak bir istisna haline rastlanmamaktadır. En tartışılan ve en göz önünde bulunan örnekler incelendiğinde bu alanların egemenin kontrolündeki modern sürgün alanları olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Adalar, yapısı gereği içlerinde doğal bir dışlanmayı ve izolasyonu barındırır. Adaların sunduğu bu imkânlardan yararlanmayı seçen Avustralya, son derece tartışmalı olan göç ile mücadele programını anakaraya oldukça uzak olan adalar üzerine kurmuştur. 2001 yılında kabul edilen ve “Pasifik Çözümü” olarak adlandırılan göç karşıtı programda, kaçak göçmen ya da gerçekten tehlikeden kaçan bir mülteci olması fark etmeksizin, deniz üzerinden Avusturalya’ya ya da adalarından birine girmeye çalışan herkesin Manus ve Nauru adalarında kurulan göçmen gözaltı merkezlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır (McAdam & Chong, 2014, s.115). Bu durumu desteklemek adına Avustralya kontrolünde olan yaklaşık 5000 ada, geriye yalnızca gözaltı merkezlerini bırakacak şekilde ilticaya kapatılmıştır (Dastyari, 2007, s.6). Uygulamanın asıl amacının mültecilerin göç taleplerinin dinleneceği ve haklarında karar verileceği bir merkezi yönetim oluşturmak olduğu iddia edilse de uygulamada ve yetkililerin söylemlerinde asıl amaç, Avusturalya’ya göç etmek isteyenleri caydırmak olmuştur; öyle ki

Avusturalya hükümeti bu politikayı, Avusturalya'ya göç yolunun ve ülkedeki bazı unsurların mülteciler için son derece tehlikeli olduğunu ve kendi ülkelerinde kalmanın daha güvenli olacağı mesajını veren uzun metrajlı bir filme milyonlarca dolar ödeyecek kadar ileriye götürmüştür (Pearlman, 2016). Ancak bu tür politikalar, Avusturalya'ya sığınmak için başvuran mültecilerin sayısında bir etki yaratmamıştır. 2013 yılına gelindiğinde ne sığınmacı başvuruları kabul edilen ne de ülkelere geri gönderilen yaklaşık 33000 insan, yaratılmış olan bu hukuki arafta takılı kalmıştır (Grewcock, 2014, s.103).

Manus ve Nauru kamplarının kuruluşundan işletimine, G4S ve Transfield Holdings gibi uluslararası şirketler görev almıştır (Anderson & Ferng, 2014, s.471). Tıpkı ABD'deki göçmen gözaltı merkezlerinde olduğu gibi, başta ekonomik çıkarlarını gözeten özel şirketlerin kontrolünde olan Manus ve Nauru kamplarındaki yaşam standartları son derece kötüdür. Manus adasındaki mülteciler, timsahların yüzdüğü suların çevresinde, toprak üzerine kurulmuş çadırlarda kalırken Manus ve Nauru'dan sonra üçüncü bir gözaltı merkezi olarak ilan edilen Christmas adasında dikenli tellerle çevrili ve silahlı gardiyanların gözetiminde yaşamaya mecbur bırakılmak yetmezmiş gibi gizli kameralar ve ses kayıt cihazları ile kişisel alan kavramı ortadan kaldırılmıştır (Anderson & Ferng, 2014, s.471). 2013'te Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından Manus ve Nauru'ya yapılan ziyaretlerde sağlık hizmetleri, insancıl yaşam koşulları ve çocuklar için eğitim programları gibi sağlanması elzem olan pek çok unsurun eksik olduğu ayrıca uygulanmakta olan mülteci politikasının son derece yetersiz ve çözüm odaklı olmaktan uzak olduğu tespit edilmiştir (McAdam & Chong, 2014, ss.123-124). 2014 yılında ise Manus adasında tutulan İranlı bir mültecinin gardiyanlar tarafından darp edilmesi sonucu hayatını kaybetmesi sonrasında gözaltı merkezinde kontrol altına alınması zor ve son derece şiddetli bir isyan çıkmıştır (Anderson & Ferng, 2014, ss.470-471; McAdam & Chong, 2014, s.127). Tüm bu olaylar neticesinde uluslararası platformlarda Avusturalya hükümetine yönelik tepkiler giderek artmış; mülteci gözaltı merkezinin ana işletmecilerinden biri olan Transfield Holdings, merkezlerdeki insanlık dışı koşullara yönelik yükselen tepkiden zarar görmemek adına 2015 yılında adını Broadpectrum olarak değiştirme kararı almıştır (Doherty, 2015).

Mültecileri ve sığınma başvurusunda bulunanları ülkesine almak istemeyen ancak onları ülkelerine geri göndermesi, altında kendi imzası bulunan uluslararası anlaşmalar ile yasaklanan Avusturalya, bu sorumluluğundan kaçmanın yolu olarak bu iki seçenek arasında üçüncü bir yol bulup bu insanları süresiz olarak gözaltı merkezlerinde tutmayı tercih etmiştir (McAdam & Chong, 2014, s.128). Gözaltı merkezleri her ne kadar Avusturalya hükümeti kontrolünde olsa da adaların sahip olduğu özel yapı neticesiyle Avusturalya İnsan Hakları Komitesi'nin yetki alanı dışında bırakılmış, basın bölgeye girişleri engellenmiş, içeride olup bitene dair elde ettikleri bilgileri yayanlar ya da gizlice fotoğraf çekmeyi başarabilen gazeteciler ise daha sonra güvenlik güçlerinin sert tehditleri ile karşılaşmıştır (Grewcock, 2014, ss.112-113). Uluslararası anlaşmaların kapsamı arasına sıkışmış özel bir bölge yaratılmış olsa da toplama kamplarını andıran bu bölgeler Avusturalya'yı tepkilerin odağı haline getirmiştir. 2007'de uygulamaya bir süre ara verilse de sonra yeniden tüm sığınmacılar Manus ve Nauri'ye gönderilmeye devam edilmiştir.

Manus ve Nauri adalarına oldukça benzeyen bir başka göç karşıtı uygulama ise Danimarka'da ortaya çıkmıştır. Geçtiğimiz yıl sağ koalisyon hükümeti tarafından, sığınma başvuruları kabul edilmeyen ancak uluslararası anlaşmalar gereği geri gönderilmeleri de mümkün olmayan mültecilerden suça karışmış olanların Lindholm adasında tutulmaları fikri ortaya atılmıştır (Gargiulo & Guy, 2018). Eskiden hastalıklı hayvanların incelendiği ve itlaf edildiği küçük ve ıssız bir toprak parçası olan Lindholm adası üzerinde bulunan yapılar ise laboratuvarlar, hayvanların tutulduğu bir ahır ve krematoryumdan ibarettir (Sorensen, 2018). 1940'larda Japon Amerikalıların Tanforan Hipodromuna kapatılmasını anımsatan bu planda amaç, tıpkı Avusturalya hükümeti gibi geri gönderemeyeceği ama kabul etmek istemediği mülteciler için özel bir alan yaratmaktır. Göç bakanının mülteciler ile ilgili olarak; "Danimarka'da istenmiyorlar ve istenmediklerini hissedecekler" şeklindeki açıklaması ve çizgi film şeklinde hazırlanan kısa tanıtım filminde esmer teni, sakalı, takkesi ve kıyafetleri ile kökeni hakkında soru işaretlerine yer bırakmayan bir adamın bir tekne ile denizdeki bir kaya parçasına bırakılmasının betimlenmesi, uygulamanın vermek istediği mesajı özetler biçimdedir (Gargiulo & Guy, 2018) Yüzlerce adası olan Danimarka'da kurulması planlanan bu hapisane/gözaltı merkezi için hastalıklı hayvanların itlaf edildiği Lindholm adasının seçilmesi de tesadüf olarak görülmektedir.

Adaların doğal olarak kapatma, dışlama, kontrol altına alma yerlerinin popüler örneklerinden bir diğeri ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ellis adasıdır. New York şehri açıklarındaki Ellis adası, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yavaş yavaş devre dışı kalana dek ülkeye göç etmek isteyenler için bir toplama ve karar verme merkezi olarak kullanılmıştır. Bu tarz bir kullanımın bir benzeri ise 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ülkeye giriş yapacak gemilerin bekletildiği, bulaşıcı hastalıklara sahip olanların ise alıkonulduğu İzmir açıklarındaki Karantina adasıdır. ABD'ye göçün en yoğun olduğu 20. yüzyıl başında hemen hemen her göçmenin yolunun Ellis adasından geçmesi, adanın göçmenler için ayrı bir öneme sahip olmasına neden olmuştur. Son derece küçük bir ada olmasına rağmen içeride egemen kararının gücü kendisini tam olarak göstermektedir. Zira gelenlerin ülkeye kabul edilmeleri tamamen bu karara bağlıdır. Dolayısıyla Ellis adası gibi kontrol bölgelerinde geçerli olan tek unsur egemenin kararıdır. Kamplardan göçmenlerin tutulduğu özel bölgelere, işkence merkezlerinden kontrol bölgelerine egemen kararının uluslararası anlaşmalardan ve hukuk kurallarından sıyrılıp asıl güç haline geldiği bölgelerin, diğer bölgelerden farklı olduğu gayet açıktır. Kişilerin, egemenin olumlu ya da olumsuz kararının açıklanmasına kadar arafta bekletilmesine ya da hukukun tamamen dışlandığı bölgelerde en korkunç işkencelere maruz kalmasına, egemen kontrolündeki bölgeler hukuk kontrolündeki bölgelerde açıkça ayrılmaktadır. Bu bölgelere düşenlerin kaderi ise yine egemenin kararına bağlıdır. Çıplak yaşamın içine düşmüş olanlar bu noktada egemene karşı direnmelerini sağlayan tek silah olan yasal haklarından mahrumdurlar.

3.2.4. İstisna Halinden İstisna Bölgelerine

Fransız Devrimi ile birlikte vatandaşlık ve milliyetçilik gibi görüşler giderek tarih sahnesinde daha da güçlenmeye başlamıştır. 19. yüzyılda giderek daha da güçlenen bu görüşler, ulus-devlet anlayışının yerleşmesi ile birlikte yeni devlet anlayışının temel haline gelmiştir. Egemenliğin ulus bilincinin üzerine inşa edilmesi ile birlikte cezalandırmaların da bu yöne kaymaya başladığı görülmektedir. Başlangıç olarak 1915 yılından itibaren Fransa, Belçika, İtalya, Avusturya, Almanya gibi ulus-devlet modelini benimsemiş ülkelerde vatandaşlıktan çıkarma uygulamaları ortaya çıkmaya başlamıştır (Agamben, 2000, s.18). Devlet yapısının ulus üzerine inşa edildiği ve ulus kavramının

son derece keskin sınırlara sahip olduğu bu süreçte vatandaşlıktan çıkarma cezası bir anlamda kişiyi çıplak hayata terk etmek ve bir kutsal insan yaratmakla eşdeğerdir. Kaldı ki kampların ortaya çıkması ile vatandaşlıktan çıkarma uygulamalarının başlangıcının, tarihsel olarak örtüştüğü görülmektedir (Agamben, 2017, s.209).

Carl Schmitt'in istisna haline dair fikirlerini ortaya attığı dönemden bu yana siyasal, ekonomik, sosyolojik ve kültürel olarak pek çok gelişme yaşanmış; tarih boyunca var olan egemen ve vatandaş gibi kavramlar var olmaya devam etse de tıpkı daha öncesinde olduğu gibi bu iki kavram arasındaki ilişkinin boyutu, çağın gereksinimleri doğrultusunda değişmeye devam etmiştir. Bu düzlemde yaşanan değişiklikler istisna hali kavramının da değişmesine yol açmıştır. Bu noktada bariz şekilde uygulanan istisna halinden istisnai bölgelere doğru bir dönüşüm olduğunu öne süren Giorgio Agamben'e (2000; 2017) göre kamplar bu durumun en büyük örneği olsa da hukuku topyekûn askıya almak yerine hukukun dışarıda bırakıldığı alanlar olan istisna bölgelerinin tek örnekleri toplama kampları değildir. Herhangi bir bölgede mevcut olan egemen, hukuk ve vatandaş üçgeninde; egemenin lehine oluşacak en ufak bir değişim, en akla gelmeyecek mekânların bile birer istisna bölgesine hatta birer toplama kampına dönüşebileceğine işaret eder.

Normal durumda ya da normal bölgelerde hukuk, egemenin gücünü sınırlandırırken bireylerin sahip olduğu evrensel hakların da koruma altında olmasını sağlar. İstisna halinde ya da istisna bölgelerinde ise hukuk askıya alındığından denklemde yalnızca iki aktör kalır; mutlak güce kavuşmuş olan egemen ve onun karşısındaki çıplak insan. Kamplar, doğrudan kutsal insanı cezalandırmak adına kurulmuş olsalar da bu görevin yerine getirildiği farklı istisna bölgelerine rastlamak mümkündür. Giorgio Agamben'in (2000, ss.41-42; 2017, s.208) de sıkça ele aldığı Vichy hükümetinin Yahudileri Nazi kamplarına gönderilmeden önce kapattığı bisiklet yarışı pisti, 1991 yılında İtalya'ya girmeye çalışırken yakalanan Arnavut mültecilerin tutulduğu Bari şehrindeki bir Futbol sahası ve Fransa'nın havalimanlarında sığınma başvurusunda bulunanların tutulduğu özel bekleme alanları bu istisna bölgelerinin başlıca örneklerindedir. Fransa'nın savaşa dahil olması ile 3 Eylül 1939'da kurulan ve Yahudilerin, Avrupalı mültecilerin ve savaş esirlerinin yanı sıra Walter Benjamin'in de bir süre alıkonulduğu Marsilya yakınlarındaki Les Milles kampında tutulan erkeklerin eşleri ve çocukları ise Marsilya

şehrindeki Hôtel de Bompard ve Hôtel le Terminus de Port isimli iki ayrı otelde tutulmuş; bu oteller her ne kadar toplama kampı olarak kullanılmasa da kişilerin alıkonulması ve egemen gücün emirleri doğrultusunda hareket etmeleri, son derece masum ve basit mekanlar olan otellerin de istisna bölgelerine dönüşebileceğini göstermiştir (Holekamp, 2018; Schilt, 2018; Schilt & White, 2018).

Yugoslavya'nın dağılışı ve bu süreçte yaşanan soykırımlar, kitlelerin topluca hareket etmesi ile yeni bir mülteci krizinin ortaya çıkmasına ama çok daha önemlisi yeni bir kamp olgusunun yaratılmasına neden olmuştur. Tamamen etnik ve biyopolitik olarak nitelendirebileceğimiz Yugoslav Savaşları, Agamben (2017) tarafından yeryüzünün biyopolitik *nomos*'u olarak nitelendirilen kampların da bambaşka bir şekilde yeniden doğuşudur. Özellikle Sırp tarafından yürütülen kamplarda işkencelerin ve toplu infazların yanı sıra etnik temizlik amacıyla on binlerce kadın bu kamplarda sistematik olarak tecavüze uğramıştır. Etnik temizlik adına gerçekleştirilen katliamların ötesinde, kurulan tecavüz kamplarında düşman olarak belirlenen kesimlerin üremesinin sekteye uğraması ve onların hem bedensel hem de psikolojik olarak yaralanması, sistematik tecavüzün biyopolitik bir silaha dönüşmekte olduğunun ve tamamen biyopolitik bir olgu olan kamplar ile iç içe geçtiğinin kanıtıdır (Diken & Lautsen, 2005, s.103). Öyle ki etnik temizlik amacı ile kurulmuş Nazi kamplarında Yahudi kadınlarının hamile bırakılması gibi bir plan söz konusu bile olmamıştır (Agamben, 2017, s.210).

Yugoslav Savaşları'nın yol açtığı yıkımdan kaçan milyonlarca insan, Yugoslavya'nın keşmekeş halindeki siyasi durumundan uzakta, yalnızca insan olarak hayatta kalmak adına göç etmeye başlamıştır. 1991 yılında Arnavutluk'un Durres şehri limanında bulunan Vlora kargo gemisi, yaklaşık 20000 Arnavut tarafından ele geçirilip denize açılmıştır (Albahari, 2015, s.38). Savaştan kaçmak adına arkasına bile bakmayan bu mültecilerin yolculuğu, İtalya'nın Bari kentinde son bulur. Mülteciler için bir çadır kent kurma planı ortaya atılsa da neticede yaklaşık 20000 Arnavut, Stadio della Vittoria adlı stadyuma yerleştirilir (Albahari, 2015, s.40). Tüm mülteciler stadyuma yerleştirildikten sonra eski futbol sahasının kapısı askeri kamyonlarca kapatılması sonrası mülteciler tam anlamıyla kendilerini bir açık hava hapisanesinde bulurlar; öyle ki gıda yardımları dahi helikopter ve vinç yardımı ile tepeden bırakılır, dışarıdan içeriye ya da içeriden dışarıya kimsenin girip çıkmasına izin verilmez (Albahari, 2015, s.40). İtalya'da 2018'de

kurulan koalisyon hükümetinin ortaklarından olan ve içişleri bakanlığı görevini üstlenen Matteo Salvini'nin yürüttüğü göçmen karşıtı politikalar ışığında mülteci gemilerinin İtalya'ya girişi engellenmiş ve bu karar uluslararası tartışmalara yol açmıştır. 2018 ve 2019 yıllarında İtalya sularına giren pek çok mülteci gemisi sahil güvenlik ekiplerince durdurulmuş ve gemilerin dış dünya ile olan bağlantısı kesilerek gemi dahilinde bir istisna bölgesi yaratılmıştır. Egemen her ne kadar gemiye doğrudan hâkim olmasa da gemi dışındaki tüm alanlara hâkim olduğundan, kendi egemenlik alanındaki bölgelere bir sınır çizerek istisna bölgesi yaratmayı başarmıştır. Yasal olarak Hindistan'a bağlı olan ancak dış dünyadan kopuk şekilde yaşayan ve son derece saldırgan bir yerli halka sahip olan Sentinel Adası da aynı şekilde doğrudan egemenin kontrolünde olmasa dahi dışlama aracılığıyla istisna bölgesi haline getirilmiş, adaya gitmek yasaklanmış ancak buna rağmen adaya gidip yerliler tarafından saldırıya uğrayanlar hatta öldürülenler hakkında ise yerlilere karşı herhangi bir hukuki süreç yürütülmemiştir. Tıpkı Guantanamo'da türlü işkencelere maruz kalan tutukluların hukuki bir kimliğe sahip olmaması gibi.

Kamplar ve istisna bölgeleri yarattıkları özel yaşam ve ölüm koşulları dolayısıyla birbirinin devamı konumundadır. Fransa'ya ait havaalanlarında bulunan ve sığınma başvurusunda bulunanların hiçbir statüye sahip olmadan bekletildiği alanlar bir anlamda Avustralya hükümetinin mülteciler için ıssız adalar üzerinde yarattığı gri bölgeleri anımsatmaktadır. Kamplar ve istisna bölgeleri arasındaki fark yalnızca fizikseldir.

Kampların ve istisna bölgelerinin kilit noktası olan yaşam ve ölümün bu bölgelerde farklı tezahür etmesi olgusu, egemen gücün sınır tanımazlığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gelecekte karşılaşılabileceğimiz istisna bölgelerine dair tahminde bulunmak neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Öyle ki kişisel alanlar olan evlerin, ev hapsi uygulaması ile geleceğin istisna bölgelerine bir aday olarak öne çıkacağı düşünülebilir. Siyaset felsefesinde daima mevcut olan özel ile kamusal çatışmasında bireyin en kutsal kişisel alanı olarak adlandırılan evlerin, ev hapsi uygulaması ile içinde bulunduğu konum da değişmektedir. Aristoteles (2017) *oikos*'u *polis*'in tüm siyasi ilişkilerinden dışarıda tutup doğal yaşam olan *zoē* ile özdeşleştirse de bireyi kendi evinde alıkoyan egemenin devreye girmesi sonucu hanelerin özel ve kamusal karşıtlığındaki konumu hiç şüphesiz değişecektir. Hane içinde bir çıplak yaşam alanı yaratılması ile hem *zoē* hem

de *bios* kavramları bu durumu açıklamakta yetersiz kalacaktır. Tıpkı kamplardaki yaşam ve ölüm döngüsünü olağan durumun son derece ötesinde olması gibi.

Biyopolitik yaklaşım ile egemen bedenlerimize oradan da en kişisel alanlarımıza girmiş olsa da bu alanların kişisel hapishanelere dönüştürülmesi egemenin biyopolitik politikalarının da zirvesi olacaktır. Agamben (2017) şehirden kamplara kaymakta olan bir biyopolitik güç okuması yaparken istisna bölgeleri aracılığıyla da kamplardan tekrar şehirlere sızmakta olan bir istisna durumuna işaret eder. Bu tür sızmalar futbol sahalarında, havalimanlarında, otellerde ve akla gelsin gelmesin diğer pek çok şekilde gerçekleşmektedir. Bu da bizlere sürgün ve dışlama için kamplara artık ihtiyaç kalmadığını gösterir. Zira insanın hukuk ile bağı koparıldığı an çıplak yaşam meydana gelmektedir.

Özel alan ve kamusal alan kavramları arasında istisna bölgelerinin nereye dahil olduğu ise tam bir muammadır, dolayısıyla istisna bölgelerine bir üst başlık aramak yerine onları doğrudan üçüncü bir tür olarak ele almak gerekir. Kamplardaki yaşam ne doğaldır ne de siyasal; ne *zoē*dir ne de *bios*; ne özeldir ne de kamusal. Futbol sahaları ve havalimanları gibi en göz önündeki bölgeler bile hukukun dışlanması aracılığı ile istisna bölgelerine dönüşüyorsa en kişisel alanlarında bu dönüşüme maruz kalması kaçınılmaz olacaktır. Ev hapsine alınan birinin dış dünya ile tüm bağları kesilmesi sonucu Guantanamo'da göz önünde olmasına rağmen görülemeyen tutsaklardan bir farkı kalmayacaktır. Ev hapsi ya da bölgesel sokağa çıkma yasaklarının hukuksal olarak düzenlenmiş olması ise bu uygulamanın bireysel hapishaneler yaratmayacağını garantilemez. Tıpkı istisna halini mümkün kılan yasaların anayasada olmasının tarih boyunca kutsal insan haline gelen milyonlara bir fayda sağlamadığı gibi.

SONUÇ

Siyaset felsefesinin tamamıyla modern bir olgusu olan kamplar, daima dışarıdan görüldüğünün daha fazlasını temsil etmiştir. Farklı amaçlar, farklı metotlar, farklı uygulamalar hatta farklı kurbanlar seçilse dahi kamp uygulamalarının ortak noktası olarak karşımıza çıkan en önemli nokta; egemen ile birey arasındaki dengesi şaşmış ilişkidir. Bu dengesiz ilişkinin ortaya çıktığı bölgede ise ne oluşturulan kampların türünün ne de kampa dönüşmüş olan mekânın geçmişte sahip olduğu masum karşılığın bir önemi kalır.

Kamp dahilinde oluşturulan dışlanmışlığın ana aktörü ise istisna halidir. Kamp ile istisna arasındaki bu mükemmel uyum, yaklaşık 2500 yıllık istisnai durum kuramları ile 20. yüzyılda karşılaşmaya başladığımız kamp örneklerinin tarihsel olarak kesiştiği andan günümüze kadar devam etmektedir. Tarihte ilk olarak Roma Cumhuriyeti'nde ortaya atılan ve *İustitium* ilanı olarak ele alınan istisna hali kavramı, tarih boyunca farklı şekillere girerek var olmaya devam etmişse de günümüz şartlarında var oluşu, son derece genç bir kavram olan kamplara bağlı görünmektedir. Yasaların topyekûn askıya alınması olarak bir istisna hali ilanı, gerek geçmişteki örneklerinin yol açtığı başarısızlıklar gerekse de 21. yüzyılda içinde bulunduğumuz sosyoekonomik şartlar ışığında neredeyse imkânsızdır.

Tarih boyunca, mutlak karar gücüne sahip olma olarak karşımıza çıkan egemenlik, bu makama ulaşmak isteyenlerin kendi içinde yüzyıllardır verdiği mücadeleleri anımsatır şekilde kendisi de bir mücadelenin içine düşmüştür. Walter Benjamin (2014), egemenliğe sahip olmaktadır en önemli unsurun, doğal bir olgu olarak gördüğü şiddet üzerinde bir hâkimiyet kurmak olduğunu belirtir. Bu bağlamda şiddet tekeli hem arzu duyulan hem de korkulan bir olgudur. Benjamin (2014, ss.25-16) egemenin, hukukun ve vatandaşların şiddet tekelinden korktuğunu belirtirken; bu korkunun, aslında şiddetin kendisinden doğan bir durum olarak değil, şiddet tekeline sahip olamama ihtimalinden doğan bir korku olarak ele alınabileceğini vurgular. Şiddet yetkisine sahip olmayan bir egemen, Bodin'den bu yana yapılan mutlak güce sahip egemen tanımının dışında kalırken şiddet yetkisinden yoksun hukuk ise yine şiddetin sahip olduğu kanun yaratma ve kanunları ilga etme gücü karşısında tamamen savunmasızdır. Egemen ile hukuk

arasında gerçekleşen bu mücadelede mutlak olan tek şey ise vatandaşların savunmasızlığıdır. Zira, toplumsal sözleşme kuramına göre bireylerin şiddet kullanma haklarından, herkesin herkesle savaşı olan doğa durumundan çıktıkları anda feragat ettikleri varsayılmaktadır. İstisna hali ile her ne kadar öngörülmesi zor bir durum yaratılsa da yasaların askıya alındığı bu uygulamada şiddet tekelinin vatandaşlarda değil de egemenin elinde kalması, hukukun ortadan kalktığı istisna hali durumunun Hobbescu anlamda bir doğa durumu olmadığıın en önemli kanıtıdır.

İstisna hali ve istisna bölgeleri, hukukun askıya alındığı bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda yasaların askıya alınmasının sınırları egemenin inisiyatifinde olsa da egemeni hukukun üzerine çıkaracak şartlar sağlandıktan sonra hiçbir hak ve özgürlük güvende değildir. Dolayısıyla istisna halindeki bir ülkede her vatandaş birer kutsal insan adayıdır. Öte yandan ise 18. yüzyıldan bu yana kabul görmüş olan bütün evrensel insan hakları beyannameleri ise, insana doğduğu andan itibaren haklar tanınması bağlamında aslında tam olarak çıplak yaşamın ve kutsal insanın haklarına göndermede bulunur (Agamben, 2000, s.20). Ulus-devlet modelinin yapı taşı olan doğum ilkesi nazarında kişi doğduğu an bir ulusun parçası, dolayısıyla da o ulusun kanunlarına tabi olmaktadır; ancak, vatandaşlıktan çıkarılma ya da istisnai bir bölgeye düşme halinde ise, eskiden bir üyesi olunan ulus-devletin kanunları kişinin üzerinden çekilmekte ve kişi doğum anında sahip olduğu evrensel insan haklarına tabii olmaktadır (Agamben, 2000, s.21). Dolayısıyla kampa itilen bireyler her ne kadar hukuktan dışlanmış bedenler olarak görülme de insan hakları olgusunun tam anlamıyla çıplak yaşamı ve o duruma düşürülmüş olan kutsal insanı karşıladığını söylemek mümkündür. Ancak geçmişte baktığımızda göreceğimiz bu durumun tam tersidir. Nazilerin yıllar içinde haklarını giderek azalttığı Yahudiler ve diğer azınlıklar neticede kendilerini ulus-devlet modelinin istenmeyenleri olarak bulmuş, ABD'nin terör ile savaş politikası doğrultusunda hukuki sistemden sıyrılmış olan tutuklular da aynı şekilde kamplara gönderilmiştir. Dünyanın hiçbir yerinde kamp tutukluları, evrensel insan haklarının doğrudan hitap ettiği bireyler olarak görülmemiş, tam aksine hukukun unuttuğu insan artıkları olarak muamele görmüştür. Dolayısıyla hiçbir aidiyeti kalmayan çıplak hayatların sahip olduğu insan hakları, içi boş bir yanılsamadan ibarettir (Ranciere, 2017, s.66).

Tarih boyunca yüzlerce örneğe ve milyonlarca kurbana sahip olan kampların bu çalışmada da ele alınan başlıca eksenleri Auschwitz, Gulag ve Guantanamo'dur. Üç örnek de farklı dönemleri, farklı amaçları, farklı yönetimleri ve farklı uygulamaları temsil etse de egemenin mutlak gücü karşısında çıplak kalan bireyin çektiği acılar tüm örneklerde de aynıdır. Siyasal mekânların Bermuda Şeytan Üçgenini oluşturan bu üç model, tarih boyunca sonradan gelenin öncekileri amansızca eleştirdiği halde, aynı uygulamaları benimsemekte sakınca görmediği bir olgudur. Nazi toplama kamplarını yaratan fikir ile Amerika'da Japon kökenlilerin kapatılmasını mümkün kılan düşünce arasındaki benzerlikleri inkâr etmek mümkün değildir. Etnik temizlik amacı ile 1990'larda Balkanlarda kurulan onlarca kamp, işkence ve tecavüzün biyopolitik silah olarak kullanılması açısından yine etnik temizlik denince akla gelen ilk örnek olan Nazi toplama kamplarından ayrılmaktadır. İşkence söz konusu olduğunda en çarpıcı uygulamalarla karşımıza çıkan ana modeller olan Gulaglar ile Guantanamo ve ABD'ye ait diğer karanlık bölgeler ise birbirleri ile son derece zıt şartlarda kurulmuş olan kamplar ve istisna bölgeleridir. Söz konusu istisnai bir durum ve istisnai bölgeler yaratmak olunca ise Nazilerin tasarladığı sisteme en çok yaklaşan kararnamelemler üzerinden işkence merkezleri kuran ABD olduğu görülmektedir. Kampların en tartışmasız ortak noktası ise içeride egemen güç ile bireyin sahip olduğu ilişkinin boyutudur. Kamp modellerinin zıtlıklarına rağmen sahip oldukları benzerlikler, bu olgunun yaşanan korkunç facialara rağmen ortadan kalkmadığı, yalnızca şekil değiştirip özünde aynı kaldığının temel göstergeleridir. Bu bağlamda Auschwitz bir toplama kampından, Gulag bir çalışma kampından, Guantanamo ise bir tutuklama ve alıkoyma merkezinden çok daha fazlasıdır.

Bir yandan geçmişteki kamp uygulamalarını eleştirip diğer taraftan da kendi kamplarına ya da istisnai bölgelerine sahip olan ülkeler, kampların sahip olduğu istisnai yapıdan sonuna kadar faydalanmaktadır. Bu bağlamda gelecekte karşılaşacağımız istisnai bölgeleri tahmin etmek oldukça zorlaşmaktadır. Kamplar ve diğer istisnai bölgeler, yönetim şekli ve hukuksal durumdan bağımsız olarak ortaya çıkabildikleri için öngörülebilir bulunmanın oldukça zor olduğu bir mefhum olmaya devam etmektedir. İstisnai bölgelerin kampların da ötesinde, her yerde ve her şekilde ortaya çıkabilmesi yalnızca istisna halinde değil en normal durumda bile her vatandaşın kutsal insana dönüşme potansiyelinin olduğuna işaret eder.

Zaman geçtikçe kamp uygulamalarının giderek azalması ve yok olması beklense de kampların hukuk tanımazlığına ve korkunçluğuna dair örnekler giderek artmakta ve kamp uygulamaları giderek daha farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Egemenin mutlak güç istencinin somut karşılığı olan kamplar, istisna yaratmak mümkün olduğu müddetçe var olmaya devam edecek gibi görünüyor. Kökeni çok eskilere dayanan istisna hali ile tamamen modern bir olgu olan kamplar ise, günümüz şartlarında var olabilmek için birbirine muhtaç haldedir. Ne kamp istisna olmadan var olabilir ne de istisna hali kamplar gibi istisnai bölgeler dışında hayat bulabilir. Egemenliğin en eski tanımlarındaki mutlak ve bölünemez gücün ortaya çıktığı yegâne noktalar olan kamplar, doğal olarak istisnaya karar veren egemenin ürünleridir. Dünya üzerinde hala istisna bölgelerine, dolayısıyla da kamplara rastlıyoruz olmamız, egemen ile hukuk arasındaki mücadelenin hala devam etmekte olduğunun en güçlü kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2000). *Means without End*. Minneapolis: University of Minnesota Press .
- Agamben, G. (2004). *Auschwitz'den Artakalanlar: Tanık ve Arşiv*. Ankara: Bağımsız Kitaplar.
- Agamben, G. (2014). Olağanüstü Hal. A. Çelebi içinde, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s. 165-174). İstanbul: Metis Yayınları.
- Agamben, G. (2017). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G. (2018). *İstisna Hali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., & Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Albahari, M. (2015). *Crimes of Peace: Mediterranean Migrations at the World's Deadliest Border*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Allen, M. (1996). The Puzzle of Nazi Modernism: Modern Technology and Ideological Consensus in an SS Factory at Auschwitz. *Technology and Culture*, 527-571.
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, S., & Ferng, J. (2014). The Detention-Industrial Complex in Australia. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 469-474.
- Applebaum, A. (2008). *Gulag: Tarihçe*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Arad, Y. (1999). *Belzec, Sobibor, Treblinka: The Operation Reinhard Death Camps*. Bloomington: Indiana University Press.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları .
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 3: Totalitarizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2018). *Kötülüğün Sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aristoteles. (2008). *Physics*. (R. Waterfield, Çev.) New York: Oxford University Press.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Aslam, W. (2013). *The United States and Great Power Responsibility in International Society: Drones, Rendition and Invasion*. London: Routledge.

- Bagehot, W. (2001). *The English Constitution*. New York: Oxford University Press.
- Balibar, E. (2015). *Citizenship*. Cambridge: Polity Press.
- Balkin, J. M., & Levinson, S. (2010). Constitutional Dictatorship: Its Dangers and Its Design. *Yale Law School Faculty Scholarship Series*, 1790-1856.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Benjamin, W. (2014). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. A. Çelebi içinde, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (s. 19-43). İstanbul: Metis Yayınları.
- Benjamin, W. (2019). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beorn, W. W. (2018, Haziran 20). *Yes, you can call the border centers 'concentration camps,' but apply the history with care*. The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/news/posteverything/wp/2018/06/20/yes-you-can-call-the-border-detention-centers-concentration-camps-but-apply-the-history-with-care/> adresinden alındı
- Bodin, J. (1992). *Bodin: On Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borradori, G. (2008). *Terör Günlerinde Felsefe: Jürgen Habermas ve Jacques Derrida ile Diyaloglar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bronisch, T. (1996). Suicidality in German Concentration Camps. *Archives of Suicide Research*, 129-144.
- Browning, C. R. (1986). Nazi Resettlement Policy and the Search for a Solution to the Jewish Question, 1939-1941. *German Studies Review*, 497-519.
- Browning, C. R. (2004). *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy, September 1939-March 1942*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Butler, J. (2018). *Kırılğan Hayat*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cameron, A. (2002). The Funeral of Junius Bassus. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 288-292.
- Carlson, E. A. (2001). *The Unfit*. New York: Cold Spring Harbor Laboratory Press.
- Carr, C. T. (1940). Crisis Legislation in Britain. *Columbia Law Review*, Vol. 40, No. 8, 1309-1325.
- Childers, T. (2017). *The Third Reich: A History of Nazi Germany*. New York: Simon & Schuster.
- Cicero, M. T. (2014). *Complete Works of Cicero*. Delphi Classics.
- Cobbett, W., & Hansard, T. (1813). *Cobbett's Parliamentary history of England: From the Norman conquest, in 1066. To the year, 1803*. (Cilt 16). London: T.C. Hansard.

- Cohen, D. (1957). The Origin of Roman Dictatorship. *Mnemosyne*, 300-318.
- Coleman, J. (2000). *A History of Political Thought From Ancient Greece to Early Christianity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dastyari, A. (2007). Refugees on Guantanamo Bay: A Blue Print for Australia's 'Pacific Solution'? *Australian Quarterly*, 4-8.
- Derrida, J. (2015). *Bağışlamak: Bağışlanamaz Olan ve Zaman Aşımına Uğramayan*. İstanbul: MonoKL Yayınları .
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2005). *The Culture of Exception: Sociology Facing the Camp*. London: Routledge.
- Diner, D. (2000). *Beyond the Conceivable: Studies on Germany, Nazism, and the Holocaust*. Berkeley: University of California Press.
- Doherty, B. (2015, Eylül 25). *Detention centre operator Transfield Services to be renamed 'Broadspectrum'*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/australia-news/2015/sep/25/detention-centre-operator-transfield-services-to-be-renamed-broadspectrum> adresinden alındı
- Elden, S. (2009). *Terror and Territory*. Minneapolis: University of Minnesota Press .
- Elden, S. (2013). *The Birth of Territory*. Chicago : The University of Chicago Press.
- Eyüboğlu, S., & Erhat, A. (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Feingold, R. (2006). Why I Oppose the PATRIOT Act. C. Northouse içinde, *Protecting What Matters: Technology, Security, and Liberty since 9/11* (s. 160-180). Washington: Brookings Institution Press.
- Ferguson, N. (2004). Prisoner Taking and Prisoner Killing in the Age of Total War: Towards a Political Economy of Military Defeat. *War in History*, 148–192.
- Fetscher, I. (2006). Republicanism and Popular Sovereignty. M. Goldie, & R. Wokler içinde, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought* (s. 573-601). Cambridge: Cambridge University Press.
- Feyzioğlu, M. (1995). Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 665-688.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu*. Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2007a). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2007b). The Incorporation of the Hospital into Modern Technology. J. W. Crampton, & S. Elden içinde, *Space, Knowledge and Power* (s. 141-153). Hampshire: Ashgate Publishing Ltd.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gargiulo, S., & Guy, J. (2018, Aralık 6). *Denmark plans to isolate 'unwanted' migrants on remote island*. CNN: <https://edition.cnn.com/2018/12/05/europe/denmark-immigrant-island-scli-intl/index.html> adresinden alındı
- Göztepe, E. (2016). Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt'in "Anayasa Öğretisi". *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 73 (1), 129-180.
- Gregory, P. R. (2003). An Introduction to the Economics of the Gulag . P. R. Gregory, & V. V. Lazarev içinde, *The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag* (s. 1-21). Stanford: Hoover Institution Press.
- Grewcock, M. (2014). Back to the Future: Australian Border Policing Under Labor, 2007–2013. *State Crime Journal*, 102-125.
- Harvey, D. (2004). *Yeni Emperyalizm* . İstanbul: Everest Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Sermayenin Mekanları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hayashi, B. M. (2004). *Democratizing the Enemy: The Japanese American Internment*. Princeton: Princeton University Press.
- Hirst, P. (2019). Carl Schmitt'in Kararcılığı. C. Mouffe içinde, *Carl Schmitt'in Meydan Okuması* (s. 17-33). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holekamp, A. (2018). Marseille/ Hôtel de Bompard. J. R. White içinde, *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 Volume III: Camps And Ghettos Under European Regimes Aligned With Nazi Germany* (s. 174-175). Bloomington: Indiana University Press.
- Huber, E. (2013). The Anti-Semitism of the NSDAP. A. Rabinbach, & S. Gilman içinde, *The Third Reich Sourcebook* (s. 192-195). Berkeley: University of California Press.
- Jankélévitch, V. (1996). Should We Pardon Them? *Critical Inquiry*, 552-572.
- Kalyvas, A. (2007). The Tyranny of Dictatorship: When the Greek Tyrant Met the Roman Dictator. *Political Theory*, 412-442.
- Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kendall, W. (2016). *From Gulag to Guantanamo: Political, Social and Economic Evolutions of Mass Incarceration*. London: Rowman & Littlefield International Ltd.
- Kerkeslager, A. (2006). Agrippa and the Mourning Rites for Drusilla in Alexandria. *Journal for the Study of Judaism*, 367–400.
- Kogon, E. (1998). *The Theory and Practice of Hell*. New York: Berkley Books.
- Küçük, E., & Saygılı, A. (2014). Roma Hukukunda İstisna Halinin Paradigmatik Biçimi Iustitium Kurumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 259-282.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefort, C. (1988). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Livy. (2006). *The History of Rome, Books 1–5*. (V. M. Warrior, Çev.) Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.
- MacDonogh, G. (2007). *After the Reich: The Brutal History of the Allied Occupation*. New York: Basic Books.
- Machiavelli, N. (2017). *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Manley, R. (2015). Nutritional Dystrophy: The Science and Semantics of Starvation in World War II. W. Z. Goldman, & D. Filtzer içinde, *Hunger and war : food provisioning in the Soviet Union during World War II* (s. 206-264). Bloomington: Indiana University Press.
- McAdam, J., & Chong, F. (2014). *Refugees: Why Seeking Asylum is Legal and Australia's Polices Are Not*. Sydney: University of New South Wales Press.
- Mitchell, W. J. (2007). Picturing Terror: Derrida's Autoimmunity. *Critical Inquiry*, 277-290.
- Mommsen, H. (1996). *The Rise and Fall of Weimar Democracy*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press .
- Montesquieu. (2019). *Kanunların Ruhu Üzerine*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mouffe, C. (2019). Carl Schmitt ve Liberal Demokrasinin Paradoksu. C. Mouffe içinde, *Carl Schmitt'in Meydan Okuması* (s. 59-81). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nagata, D. K. (1993). *Legacy of Injustice: Exploring the Cross-Generational Impact of the Japanese American Internment*. New York: Springer.
- Nancy, J.-L., & Livingston, R. (1991). The Unsacrificeable. *Yale French Studies*, 20-38.
- NG, W. (2002). *Japanese American Internment During World War II : a History and Reference Guide*. Westport: Greenwood Press.
- Otterman, M. (2007). *American Torture: From the Cold War to Abu Ghraib and Beyond*. Melbourne: Melbourne University Press.

- Pearlman, J. (2016, Nisan 4). *Australia spends millions on film 'persuading migrants to stay away'*. The Telegraph: <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/04/australia-spends-millions-on-film-persuading-migrants-to-stay-aw/> adresinden alındı
- Platon. (2015). *Timaios*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Plutarch. (1999). *Roman Lives : A Selection of Eight Roman Lives*. New York: Oxford University Press.
- Pugliese, J. (2011). Specters of the Muselmann: Guantánamo Bay Penalogial Theme Park and the Torture of Omar Khadr. S. Biswas, & Z. Zalloua içinde, *Torture: Power, Democracy, and the Human Body* (s. 158-187). Seattle: University of Washington Press.
- Rabinbach, A., & Gilman, S. L. (2013). *The Third Reich Sourcebook*. Berkeley: University of California Press.
- Ranciere, J. (2017). *Demokrasi Nefreti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robinson, G. (2001). *By Order of the President: FDR and the Internment of Japanese Americans*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rossiter, C. L. (1948). *Constitutional Dictatorship: Crisis Government in the Modern Democracies*. Princeton: Princeton University Press.
- Rossiter, C. L. (1949). Constitutional Dictatorship in the Atomic Age. *The Review of Politics*, Vol. 11, No. 4, 395-418.
- Saint-Bonnet, F. (2010). The State of Exception and the Terrorist Threat - An Obsolete Combination. P. Auriel, O. Beaud, & C. Wellman içinde, *The Rule of Crisis: Terrorism, Emergency Legislation and the Rule of Law* (s. 61-70). Springer International Publishing.
- Salahi, M. V. (2015). *Guantanamo Günlüğü*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Schilt, E. (2018). Marseille/Hôtel le Terminus de Port. J. R. White içinde, *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 Volume III: Camps And Ghettos Under European Regimes Aligned With Nazi Germany* (s. 175-176). Bloomington: Indiana University Press.
- Schilt, E., & White, J. R. (2018). Les Milles. J. R. White içinde, *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 Volume III: Camps And Ghettos Under European Regimes Aligned With Nazi Germany* (s. 168-170). Bloomington: Indiana University Press.
- Schmitt, C. (1996). *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes: Meaning and Failure of a Political Symbol*. London: Greenwood Press.
- Schmitt, C. (2001). *State, Movement, People: The Triadic Structure of the Political Unity*. Corvalis, OR: Plutarch Press.

- Schmitt, C. (2013a). German Jurisprudence and the Struggle against the Jewish Spirit. A. Rabinbach, & S. Gilman içinde, *The Third Reich Sourcebook* (s. 216-218). Berkeley: University of California Press.
- Schmitt, C. (2013b). National Socialist Legal Thought. A. Rabinbach, & S. Gilman içinde, *The Third Reich Sourcebook* (s. 134-137). Berkeley: University of California Press.
- Schmitt, C. (2013c). The Führer Protects the Law: On Adolf Hitler's Reichstag Address of 13 July 1934. A. Rabinbach, & S. Gilman içinde, *The Third Reich Sourcebook* (s. 63-67). Berkeley: University of California Press.
- Schmitt, C. (2014). *Dictatorship*. Cambridge: Polity Press.
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat - Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2017a). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Schmitt, C. (2017b). *Partizan Teorisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Schmitt, C. (2018a). *Kanunilik ve Meşruiyet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Schmitt, C. (2018b). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Scorer, C. (1980). The United Kingdom Prevention of Terrorism Acts, 1974 and 1976. *International Journal of Politics*, 105-111.
- Sharman, J. (2019, Haziran 7). *US immigration detention centres caught serving spoiled food as investigation reveals nooses in cells*. Independent: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/immigration-detention-ice-us-homeland-security-california-colorado-inspection-a8948201.html> adresinden alındı
- Shirer, W. L. (1960). *The Rise and Fall of the Third Reich*. New York: Simon & Schuster.
- Soljenitsin, A. (1974). *Gulag Takım Adaları*. Nebioğlu Yayınevi.
- Sorensen, M. S. (2018, Aralık 3). *Denmark Plans to Isolate Unwanted Migrants on a Small Island*. The New York Times: <https://www.nytimes.com/2018/12/03/world/europe/denmark-migrants-island.html> adresinden alındı
- Spaeth, B. S. (1990). The Goddess Ceres and the Death of Tiberius Gracchus. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 182-195.
- Stark, J. (2001). Suicide After Auschwitz. *The Yale Journal of Criticism*, 93-114.
- Steche, O. (2013). Guide to Racial Science and Eugenics, Fostering Congenitally Sound Progeny, and Family Science for the Intermediate Level. A. Rabinbach, & S. L. Gilman içinde, *The Third Reich Sourcebook* (s. 331). Berkeley: University of California Press.
- Suetonius. (2008). *Lives of the Caesars*. New York: Oxford University Press.

- TDK. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenenbaum, J. (1955). The Einsatzgruppen. *Jewish Social Studies*, 43-64.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Tully, J. (2006). Locke. J. BURNS içinde, *The Cambridge History of Political Thought 1450-1700* (s. 616-653). Cambridge: Cambridge University Press .
- Vinx, L. (2015). *The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Watkins, F. M. (1939). *The Failure of Constitutional Emergency Powers under the German Republic*. Cambridge: Harvard University Press.
- Watkins, F. M. (1940). The Problem of Constitutional Dictatorship. C. Friedrich, & E. S. Mason içinde, *Public Policy* (s. 324-379). Cambridge: Harvard University Press.
- Wilcox, L. (2011). Dying Is Not Permitted: Sovereignty, Biopower, and Force-Feeding at Guantánamo Bay. S. Biswas, & Z. Zalloua içinde, *Torture: Power, Democracy, and the Human Body* (s. 101-128). Seattle: University of Washington Press.
- Wolin, R. (1992). Carl Schmitt: The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror. *Political Theory*, 424-447.
- Yalçın, R. (2016). Bios Politikos. O. Kartal içinde, *Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri, Cilt I* (s. 49-82). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Zaveri, M. (2019, Şubat 25). *Woman Delivers Stillborn Baby While in ICE Custody*. The New York Times: <https://www.nytimes.com/2019/02/25/us/mother-birth-ice-custody.html> adresinden alındı